

1981 | 4

Társadalmi, gazdasági
változások
és a közoktatási rendszer

Kisiskolák jövője

Veszélyeztetett helyzetben

Nyílt levél

Az elemi oktatás helyzete
a reformkori Nógrádban

Kulin Ferenc tévéjátéka

Jobbágy Károly hatvanéves

PALÖCFÖLD

„Végeredményben tehát az iskola munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát gyökeresen át kell alakítani. Nagy távlatokban a közoktatási rendszer csakis akkor lehet összhangban a gazdasági-társadalmi fejlődés követelményeivel, ha olyan munkacsoportot képez, amely rendelkezik az önálló ismeretszerzés képességével és készségével, könnyen és gyorsan sajátítja el az új ismereteket. A gazdasági-technikai és tudományos változások most azt az igényt támasztják az iskolával szemben, hogy a specializált szakmai képzés helyett a széles körű általános műveltség és a konvertálható szakmai ismeret kifejlesztésére törekedjék”.

(Gazsó Ferenc: A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években)

„Aprófalvas megye Nógrád, társas ebben Borsodnak, Baranyának, Zalának, s ez nem kevés gonddal-bajjal jár: a településfejlesztés legnehezebb útján kell végigmenni. A megye két városában a lakosság 28 százaléka él mindössze, a városi tanácsokkal együtt 56 közigazgatási egység fogja össze a százharminc települést. Mintegy száz falu községi közös tanácshoz tartozik.

Az integráció nem hagyta érintetlenül az iskolahálózatot sem: csak az elmúlt öt esztendőben huszonhárom kisiskola szűnt meg. Az ok: tíz alá csökkent a tanulók száma, ezért, ha tartós a folyamat, nem lehet csoportot indítani”.

(G. Kiss Magdolna: Van-e jövőjük?)

„— Mi kényszeríthet bennünket a sokszor eleve kilátástalannak ítélt, kudarcra kárhözott döntésekre?”

— Világos, hogy az egyén környezete, az objektív körülmények nemritkán játszanak jelentős, meghatározó szerepet. Viszont gyakoribb, hogy nem a környezetnek, hanem saját magunknak, szemléletünknek, életfelfogásunknak az áldozataivá leszünk! Túlfeszítjük élettempónkat, vágyaink és lehetőségeink távol járnak egymástól, vagy éppen irreálisan mérjük fel képességeinket, s így erőnket, tudásunkat meghaladó munkákat vállalunk el. A harmonikus fejlődés elengedhetetlen tartozéka a kiegyensúlyozott életmód, a családi háttér, a munka öröme...”

(Tanka László: Veszélyeztetett helyzetben)

Május 29-én Salgótarjánban került sor az ünnepi könyvhét megyei eseménysorozatát megnyitó ünnepségre, melyen Végh Miklós, lapunk főszerkesztője köszöntötte a megjelenteket. Ezt követően a Tanácsköztársaság téren felállított könyvsátraknál Janikovszky Éva és (a Fekete korall című antológiában szereplő) Szepesi József találkozott olvasóival.

★

Szerkesztőségünk az elmúlt hónapok során ismét több sikeres anketon találkozott a Palócföld iránt érdeklődő olvasókkal. Hagy jegyezzük ide most a két legemlékezetesebbet: a Palotáson június 8-án és a továbbképzési kabinet szervezésében július 1-én Salgótarjánban létrejött tartalmas eszmecsereket. (Előzőn M. Szabó Gyula, Kelemen Gábor, utóbbin Laczkó Pál vett részt. A beszélgetést mindkét alkalommal Végh Miklós főszerkesztő vezette.)

★

A Palócföld vendégeként Salgótarjánba látogatott a testvéri Kemerovo megyéből érkezett Jevszej Cejtlin kritikus, irodalomtörténész, a szovjet írók szövetségének tagja. Nógrád kultúrtörténeti és műemléki nevezetességeinek megtekintése után baráti esten cseréltünk gondolatokat a két megye irodalmi kapcsolatainak továbbfejlesztési lehetőségeiről.

Schneider Miklós (1932-1981)

Levéltárosként ismertük meg őt, a Nógrád megyei Levéltár igazgatójaként. Aztán egy évtizeden át fűzött egymáshoz az a szorosabb kötelék, hogy mint a folyóirat szerkesztőségének tagja, a Hagyomány rovatot istápolta. Tudományos munkához szokott felelősséggel. Sok más rangos elfoglaltsága mellett vállalta ezt a munkát, hiszen szinte a semmiből kellett annak idején megteremtene mindazt (épületet, személyi állományt, eszköztárat stb.), ami által elhivatottsága és a bizalom szövetsége közhasznú eredményeket szülhet. Úgyének oly kivételes organizátora volt, hogy itthon már tetőt láthatott megálmodott várán, s tudományos munkásságának érdemeit országos fórumokon jutalmazták elismeréssel.

A szónak nemes értelmében vett nyugtalanító ember volt: mert, bár a múltat kutatta, többszörös jogot formált arra, hogy pontosak legyünk jelenünk és jövőnk megítélésében. Mindennapi javunkat szolgálta áttekintően megalapozott kétkedéseivel, értékigazító megfontolásaival, csöndes mosolyba keretezett, józanító iróniájával.

Egy éve sincs tán, hogy kivált szerkesztőségünk-ből, mondván, az emberi élet végességét érezve, kifejezetten szakmai ambícióinak kíván eleget tenni, de megmarad továbbra is őrző társunknak.

A sors erősebb volt életerejénél, s már nem léphette végig kétségkívül emelkedő ívű pályájának lépéscsöfokait.

Emlékét őrizve búcsúzunk tragikus hirtelenséggel eltávozott munkatársunktól, barátunktól,

a Palócföld szerkesztősége

1981 | 4

TARTALOM

- 3 Gazsó Ferenc: A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években.
- 6 G. Kiss Magdolna: Van-e jövőjük?
- 8 Regös Molnár Pál: Kiaknázás lóhalálában
- 8 Pálos Éva: Nyílt levél
- 12 Tanka László: Veszélyeztetett helyzetben
-
- 13 Kulin Ferenc: A békithetetlen
- 20 Jobbágy Károly hatvanéves
- 20 Jobbágy Károly: Mitől búcsú a „Szentendrei búcsú”?
-
- 23 Praznovszky Mihály: Az elemi iskolai oktatás helyzete a reformkori Nógrádban
- 24 Kolta Magdolna: Lírai értékproblémák a XIX. század közepén
-
- 27 Kultúra és társadalmi fejlődés (Szalánczay György)
- 28 Az 1970-es évtized a magyar történelemben (Kerékgyártó T. István.)
- 28 Kunszabó Ferenc: Makacs maradandóság (Adamik Mária)
- 29 Berkovits György: Terepszemle (Körmendi Lajos)
- 30 Miklós Pál: Feledy Gyula kiállításán
- 30 Czinke Ferenc: Csohány Kálmán kiállításán

★

A borítókön és a 30. oldalon Csohány Kálmán munkái
(Fotó: Buda László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDESUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

81.22764 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években

Amikor feladatomban tekintem, hogy a társadalmi változások és a közoktatási rendszer összefüggéseinek néhány mozzanatát vázoljam, e témakör időszerűségét kétségkívül növeli az a körülmény, hogy hazánkban napirenden szerepel a közoktatás átfogó fejlesztési tervének, távlati stratégiájának kidolgozása. Am a közoktatás távlati fejlesztési koncepcióját lehetetlen kidolgozni és megalapozni a társadalmi, gazdasági változások fő tendenciáinak behatóbb ismerete és az e folyamatokból adódó közoktatáspolitikai-pedagógiai konzekvenciák világos átlátása nélkül.

Hiszen az iskola a társadalmi, gazdasági viszonyok által meghatározott intézmény. A pedagógiai folyamat eredményeit és kimenetelét nem egyszerűen az iskola belső világának történései szabják meg. Valójában az iskolarendszer optimális társadalmi működésének nélkülözhetetlen feltétele az is, hogy az iskola funkció- és feladatrendszerét a társadalmi változásokból fakadó igények gondos mérlegelésével fogalmazzuk meg. Ez látszólag triviális igény. Am közoktatási rendszerünk fejlesztésének számos elhibázott mozzanata éppen azzal függött össze, hogy a fejlesztési feladatok kijelölésekor és a követendő képzési célok meghatározásakor nem mérlegeltük kellőképpen, illetve tévesen mérjük be a társadalmi-gazdasági folyamatok pedagógiai hatásait és következményeit, az iskola társadalmi funkcióit.

A gazdasági változások hatásai és következményei

Gyakorta emlegetjük, hogy a 80-as évek korszakváltást jeleznek a gazdaság fejlesztésében. Mindezt a közoktatásban is közhelyszerűen emlegetik. Jórészt megválaszolatlan azonban az a kérdés, hogy a magyar gazdaság fejlődésében a következő évtizedben várható és máris kimutatható változások milyen kihívást jelentenek az iskolarendszer számára, s miként érintik a közoktatás munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát.

Nyilvánvaló, hogy a gazdasági korszakváltás, aminek szükségességét a közgazdaságtudomány legkiválóbb hazai képviselői oly' meggyőzően ecsetelik, a legszorosabban összefügg nemcsak a technikai innovációs folyamatokkal, a termékstruktúra módosulásával stb, hanem egy olyan faktorról is, amit *emberi tényezőnek* szoktak nevezni, s amelyről az az általános elfogadott vélemény, hogy jelentősége a gazdasági folyamatokban egyértelműen növekedni fog. A közgazdászok már a hatvanas években megalapozták azt a tétist, hogy korunkban a munkaerő fejlesztése a leggazdaságosabb beruházás, mert az „emberi tőke” minősége a gazdaság dinamizmusának, a gazdasági versenyben való helytállásnak rendkívül erőteljes befolyásoló faktora. Ismeretes, hogy a világháborút követő ún. helyreállítási periódusokban azok az országok tudtak élre törni, ahol a munkaerő potenciális képzettsége (általános és szakmai műveltsége) fölülmúlt a technikai fejlettség adott színvonalát.

Ha ez így volt az elmúlt évtizedekben, méginkább ez várható a következő időszakban, amikor egy ország helytállása a világgazdaság színterén, a világpiacon attól függ, hogy milyen gyorsan képes reagálni a változó piaci igényekre és szükségletekre, tehát mennyire képes megújítani a gazdaságát a maga teljességében és az egyes területeken. Ez szorosan összefügg az emberek, vagy ahogyan a közgazdászok mondják, a „munkaerő” képzettségének a színvonalával, az innovációs készséggel.

Ezt mi még azért nem érzékeljük erőteljesebben, mert nálunk a gazdaság extenzív fejlesztése főként csak abban az értelemben fejeződött be, hogy kimerültek az extenzív fejlesztés munkaerő-tartalékai. Valójában a gazdaság működésében, a ha-

tékonyági mutatókban az intenzív fejlődés még csak nyomokban fedezhető fel, tehát a maga teljeskörű kibontakozása még az előttünk levő periódus fejleménye. És ezzel függ össze, hogy tulajdonképpen maga a közoktatási rendszer is teljesen hagyományos módon reagál a gazdasági-technikai szükségletekre. Ez a mód a maga teljességében és az egyes intézménytípusok szintjén egyaránt ellentétes a gazdaság fejlődésének szükségleteivel, főként a távlatokat tekintve, de már a jelen körülmények között is.

Magyarországon megkülönböztetett figyelmet fordított az oktatásfejlesztés az elmúlt évtizedekben is arra, hogy megfelelő számú munkaerőt bocsásson a gazdaság rendelkezésére.

Lényegében az egész közoktatási rendszert a munkaerőszükségletnek, mégpedig a közvetlen munkaerőszükségletnek rendeltük alá, és ezért az oktatási rendszer szerkezetét és a képzés struktúráját úgy alakítottuk, hogy egy generáció 60 százaléka konkrét szakmai-munkaköri kiképzésben részesülhessen. A középfokú oktatásban pedig a tanulók 80 százaléka szakiskolában tanul tovább. Itt tehát nem arról van szó, hogy figyelmen kívül hagyjuk a gazdaság szükségleteit és túlságosan a személyiség sok oldalú fejlődésének igényeivel foglalkoztunk. A gazdaság szükségleteit nagyon is bekalkuláltuk. Csakhogy a pillanatnyi gazdasági szükségleteket, nem pedig a távlatosokat. Ezért egy olyan fajta szakmai képzés fejlődött ki, amely az iskolarendszer egészét túlságosan egyenesvonalúan alávettette a pillanatnyi munkaerőszükségletnek.

A társadalom meghatározott mennyiségű szakmunkás, mérnök, orvos és más szakember kibocsátását kérte az iskolától, pontosabban azt, hogy a tervezett munkaerőszükségletet a maga teljességében bocsássa a társadalom rendelkezésére. Az iskola ennek igyekezett is eleget tenni. Miközben erre törekedett, permanens zavarok keletkeztek az iskolarendszer munkamegosztásra felkészítő funkciójának gyakorlati realizálásában. Mégpedig azért, mert a közoktatási rendszer nem olyan alrendszere a társadalomnak, amely a konkrét munkaköri képzés szintjén maximálisan összhangba hozható lenne a gazdasági, társadalmi igényekkel és szükségletekkel.

Miközben megterveztük, hogy az oktatásnak mennyi szakmunkást, felsőfokú szakembert kell kibocsátania — a munkaerőtervezők szerint — jelentős mennyiségű túlképzés keletkezett, főként a szakmunkásszükséglet területén, de bizonyos felsőoktatási területeken is. Tény, hogy az iskolai kibocsátás szerkezete és a gazdaság munkaerőszükséglete nincsen teljesen szinkronban. Az iskolából szakmunkásként kilépő fiatalok egy része jelenleg betanított munkásként tud csak elhelyezkedni. Az is tény, hogy bizonyos diplomás foglalkozásoknál — ilyen például elsősorban a műszaki értelmiség — szintén mutatkozik bizonyos mennyiségi túlképzés. A harminc éven aluli műszaki diplomások mintegy 15 százaléka nem a diplomájának megfelelő munkaterületen dolgozik. E zavarok és diszfunkciók azonban nem véletlenül álltak elő, hanem szükségszerű kísérő jelenségei annak a felfogásnak, mely szerint a közoktatási rendszer akkor reagál megfelelően a társadalmi-gazdasági igényekre és szükségletekre, ha pontosan olyan képzettségű és felkészültségű munkaerőt bocsájt ki, mint amire a társadalomnak egy adott pillanatban szüksége van. Ez az út nem járható. Egyrészt visszafogja a munkaerő fejlesztését, másrészt pedig a konkrét és nem konvertálható szakismeretekkel rendelkező munkaerőt rendkívül súlyos és egyre növekvő elhelyezkedési nehézségek elé állítja. Ez utóbbit méginkább hangsúlyoznám, mert ez ma még nem annyira szembevetendő. Teljesen nyilvánvaló azonban, hogy a 80-as években az ilyenfajta strukturális problémák — tehát az, hogy az emberek nem a képzettségüknek megfelelő területen dolgoznak — a mai képzési rendszer változatlan működése esetén kiélezettebben jelentkezhetnek.

A változás szükséglete ma már általánosan elfogadott. A kérdés az, hogy mit kell most tenni, és a jövőben a közoktatási rendszer miként reagáljon a gazdasági-társadalmi szükségletekre. Mindenekelőtt a szakképzés funkció- és feladatrendszerének újragondolása tűnik szükségesnek. Ennek végső konklúziója az lehet, hogy a szűk munkaköri képzés helyett át kell térni a közoktatási rendszerben a gazdaság távlatosabb szükségleteinek megfelelő, konvertálható tudás kifejlesztésére irányuló képzésre. Ez azt jelenti, hogy a szűk munkaköri képzést, amely a munkamegosztás egy valamely egészen szűken specializált területére képezi ki az embereket, egyre inkább a vállalatok, termelő üzemek és intézmények tevékenységi körébe kell utalni. Ugyanakkor a közoktatási rendszert képessé és alkalmassá kell tenni arra, hogy a felnövekvő generációk olyan általános és szakmai műveltséget szerezzenek, amelynek birtokában gyorsan és könnyen tudnak igazodni a technikai fejlődés változó igényeihez, tehát el tudnak sajátítani új szakmai fogásokat, ismereteket — legyenek azok elméleti vagy gyakorlati jellegűek.

Ma egyértelműen az tapasztalható, hogy a magyar munkaerő az effajta átállásra, a megszerzett ismeretek megváltozott körülmények közötti alkalmazására kevésbé kondicionált. Részen ezzel függ össze, hogy az elmúlt tíz évben hazánkban lezajlott technikai innováció nem mindig hozta meg a kívánt eredményt. Más példára is utalhatok, nevezetesen a szakmunkások továbbképzésének és átképzésének tapasztalataira. Évente tízezreket részesítenek ilyenfajta átképzésben és kiképzésben. Ennek a hatékonysága azonban igen mérsékelt, mert az átképzésre kerülő emberek általános és szakmai intelligenciája olyan színvonalú, hogy jó részük az új ismeretek elsajátításához szükséges elemi intellektuális képességeket és készségeket sem birtokolja.

Még egy adalékot mondanék. Közismert, hogy a gimnáziumot az elmúlt tizenöt esztendőben számtalan bírálat érte azért, hogy az olyan egyfunkciójú iskola, amely csak a felsőfokú továbbtanulásra képes felkészíteni az ifjúságot, de aki nem jut be egyetemre és főiskolára, annak az elhelyezkedésével, munkabárállásával nagy problémák adódnak, mert az ilyen munkaerőt csak segédmunkásként vagy egyszerű irodai segéderőként tudja a társadalom alkalmazni. Kiderült, hogy a gimnáziumban megszerzhető ismeret igen jól konvertálható. Minden olyan területen, ahol az innováció előrehaladt, ahol nem egy hagyományos XIX. századi szakmunkát kell ellátni, ahol szükség van általánosabb emberi képességekre és készségekre, ott a gimnáziumból kikerülő fiatalok határozott előnyt élveznek még a szakközépszkolát végzettekkel szemben is. Ez azzal függ össze, hogy ezek a fiatalok olyan általános műveltséggel rendelkeznek, melynek birtokában másoknál könnyebben, gyorsabban, hatékonyabban és gazdaságosabban képesek elsajátítani olyan ismereteket, amelyekre ma a gazdaság számos szintjén szükség van.

Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a gimnázium hibátlan iskolatípus, mert itt is vannak problémák, de azt mindenképpen, hogy ma már a munkavégzés, tehát a gazdasági tevékenység szempontjából is növekvő szerepe és jelentősége van az általános műveltségnek. Ezért a közoktatási rendszer elsőrendű feladata, hogy korszerű általános műveltséget adjon az ifjúságnak.

E területen nagy hiányok mutatkoznak. Tény az, hogy miközben az általános iskolát elvégzők statisztikája folyamatosan javult az elmúlt tizenöt évben, a gyermekek tudása tulajdonképpen nem változott számottevően. Ma is az a helyzet, hogy egy-egy korosztály körülbelül 16 százaléka nem tudja nyolc év alatt elvégezni az általános iskolát és igen sokan csupán a minimális szinten teljesítik az iskola követelményeit. Számos tanuló úgy lép ki az iskolarendszerből, hogy nem tud rendszeresen írni-olvasni, hogy egy egyszerű szöveg pusztán megértése is majdnem megoldhatatlan feladatot jelent számára. Nem az tehát a cél, hogy minél több fiatal papírt kapjon az iskola formális elvégzéséről. Az általános iskola feladata az, hogy olyan általános műveltséggel, készség- és képességszinttel bocsássa ki az ifjúságot, hogy akadálytalanul be tudjanak kapcsolódni a középfokú oktatásba. Ma ez nincs kellőképpen biztosítva, hiszen például a szakmunkásképző iskolából a gyerekek mintegy húsz százaléka lemorzsolódik, túlnyomóan azért, mert nem tudnak megfelelni az ottani, erősen limitált tanulmányi követelményeknek sem. Ez az tehát, amivel elégedetleneknek kell lennünk, és ezért ha az

iskolarendszer feladatairól beszélünk a 80-as években, akkor az alapfeladatot a felnövekvő generációk általános műveltségének, képességeinek és készségeinek nagyarányú fejlesztésében kell megjelölni. Számításba kell venni, hogy az iskolából ma kilépő fiatalok évtizedekig aktív életkorúak lesznek, tehát termelőmunkát végeznek. Most az prognosztizálható Magyarországon, hogy ez alatt a negyven esztendő alatt egy embernek átlagosan háromszor-négyszer foglalkozást kell változtatnia. Ez tömegmértű, minden embert érintő folyamat lesz.

Ebből az következik, hogy ezen feladatoknak a ma fölnövekvő generációk csakis akkor felelhetnek meg, ha a mostaninál sokkal magasabb általános és szakirányú ismereteket birtokolnak. Ezért a szakképzési funkciót is át kell alakítani. A szakképző iskolák valamennyi szintjén nagyobb hangsúlyt kell helyezni az általános művelésre. A jövő szempontjából elfogadhatatlan egy olyan szakmai iskola, amely közvetít ugyan közművelődési anyagot is, de hogy azt milyen szinten és hogyan sajátítják el a fiatalok, azt tulajdonképpen másod- vagy harmadrendű szempontként kezeli.

Végeredményben tehát az iskola munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát gyökeresen át kell alakítani. Nagy távlatokban a közoktatási rendszer csakis akkor lehet összhangban a gazdasági-társadalmi fejlődés követelményeivel, ha olyan munkaerőt képez, amely rendelkezik az önálló ismeretszerzés képességével és készségével, könnyen és gyorsan sajátítja el az új ismereteket. A gazdasági-technikai és tudományos változások most azt az igényt támasztják az iskolával szemben, hogy a specializált szakmai képzés helyett a széleskörű általános műveltség és a konvertálható szakmai ismeret kifejlesztésére törekedjék.

Ez lehet az a távlati cél, amelyhez a közoktatás fejlesztésének máris igazodnia kellene. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a képzés jelenlegi rendszere nem alakítható át máról holnapra. Károkat okoz az olyan igyekezet, amely a képzési célok fenti értelmű átalakítását néhány éven belül akarná elvégezni. Hátrányok származnának ugyanakkor abból is, ha közoktatásunkat a ma lehetséges lépésekkel sem vinnénk a távlatosabb célok felé. Mert minél tovább haladunk a mai vágányon, annál több lesz az ebből eredő kár, s annál nehezebb az átállás.

A társadalmi szerkezetben zajló folyamatok és a közoktatás

A magyar társadalom szerkezetében két tendencia bontakozott ki az elmúlt évtizedben. Az egyik tendenciát úgy jellemezhetnénk, hogy a társadalmi osztályok és rétegek közelebb kerültek egymáshoz, tehát egy homogenizálódási folyamat zajlott le a társadalomban. Ez volt az uralkodó tendencia. Mindez elsősorban az osztályjellegű különbségek további leépülésében, továbbá a rétegeket elválasztó jövedelmi különbségek csökkenésében nyilvánult meg. E változások érintették a társadalom művelődési tagoltságát is. E terület leginkább pozitív fejleménye az ún. alsóbb rétegek iskolázottságának igen jelentős emelkedése, ami az iskolázottság nagymértékű kiterjesztésének következménye.

A népesség iskolázottsági szintjének ugrásszerű növekedése azonban nem fonódott egybe a tényleges kulturális különbségek hasonló mérvű csökkenésével, a továbbtanulási-szakmaszerzési esélyegyenlőtlenségek erőteljes leépülésével. Ez részben azzal függ össze, hogy a társadalmi osztályokat és rétegeket korábban szakadékszerű kulturális különbségek választották el egymástól, s e különbségeket csak hosszabb történelmi periódus alatt lehetséges jelentősen csökkenteni. Másrészt szerepet játszik az is, hogy az iskolarendszer nem tudja kellőképpen gátolni a kulturális egyenlőtlenségek merev leképeződését és újratermelését a felnövekvő nemzedékek körében. Mindez azt eredményezte, hogy a művelődési viszonyok változásai nem kerültek szinkronba a társadalmi homogenizálódás más területeken megfigyelhető folyamataival.

Természetesen az imént említett homogenizációs tendencia általában sem vált kizárólagossá az elmúlt évtizedben. Valójában a magyar társadalomban megfigyelhető bizonyos olyan differenciálódás is, amely halmozottan hátrányos helyzeteket eredményez. Ez természetesen nem új jelenség társadalmunkban. Fejlettségünk mai színvonalán azonban a hátrányok halmozódása új problémákat vet fel. Arról van szó, hogy a társadalom általános fölemelkedésével bizonyos csoportok nem tudtak lépést tartani, s mind anyagi, mind kulturális tekintetben, mind élet-

módjukban jelentősen lemaradtak a zömtől. Halmozottan hátrányos helyzetűnek azokat a csoportokat tekintjük, amelyek nem juthatnak hozzá azokhoz az anyagi és szellemi javakhoz, amelyeket a társadalmi átlag elérhet.

A felnövekvő generációkat kiváltképp negatívan érinti a halmozottan hátrányos helyzet, mert mérhetetlenül megnehezíti számukra, hogy a családi-társadalmi környezetük színvonalát meghaladó iskolázottságra és szakképzettségre tegyenek szert. E gyermekek igen gyakran nem fejezik be az általános iskolát sem, illetve — ha el is végzik azt — nem tudnak bekapcsolódni semmifajta szakmát adó képzésbe.

Iskolarendszerünk társadalmi funkcionálásának egyik legnagyobb feszültsége, hogy a lehetségesnél és elvárhatónál jóval kevesebb segítséget tud nyújtani azoknak, akiknél a képességek fejlődésében, az iskola által közvetített ismeretek és értékek elsajátításában halmozott hátrányok mutatkoznak. A normálistól eltérő, késleltetetten fejlődő fiatalok különböző csoportjairól van szó, elsősorban azokról, akiknek hátrányai és késleltetett fejlődése alapján nem fiziológiai defektusokkal, hanem szociális-környezeti okokkal függ össze. Feltehető, hogy e gyermekek adottságai semmiben nem különböznek a normálisan fejlődőkéttől, hiányoznak azonban a megfelelő feltételek ahhoz, hogy a szunnyadó-sorvadó képességek felszínre kerüljenek és ösztönzést kapjanak.

Ennek leginkább szembetűnő és nyugtalanító következménye, hogy a normálisan képezhető, de az átlagosnál lassabban fejlődők — egy-egy korosztály mintegy 18—20 százaléka, évente mintegy 25—30 ezer gyermek — nem fejezi be nyolc év alatt az általános iskolát, illetve nem tesz szert azokra a minimális ismeretekre és képességekre sem, amelyek az általános iskolai végbizonysítvány megszerzéséhez szükségesek. A probléma természetesen nem egyszerűen az, hogy a gyermekek, akiknek többsége megkülönböztetetten kedvezőtlen családi-társadalmi feltételek között nevelkedik, egy-két évvel hosszabb időt tölt el az általános iskolában. A gondot az okozza, hogy többségüket a tízévig tartó iskolázás sem juttatja azon ismeretek és készségek birtokába, amelyek már ma is elengedhetetlenül szükségesek a megbecsült társadalmi tevékenység folytatásához.

E probléma társadalmi súlyát és az egyéni életsorsok alakulását érintő negatív hatásait és következményeit akkor tudjuk igazán mérlegelni, ha számításba vesszük a társadalmi, gazdasági-technikai és tudományos fejlődés rohamosan növekvő követelményeit. E változások következtében egyre inkább összeszűkülnek, végeredményben megszűnnek azok a tevékenységi körök, amelyeket korábban — és részben még jelenleg is — akár megkülönböztetetten fejletlen képesség- és ismeretszint birtokában is jól el lehetett látni.

Az egyre dinamikusabbá váló technikai fejlődés és az egyre bonyolultabb emberi-társadalmi viszonyok minőségileg új követelményeket támasztanak a nevelési intézményrendszerrel szemben. Erőteljesen megnövelik az iskola társadalmi felelősségét, annál is inkább, mert korunkban elsősorban a célirányosan szervezett nevelési rendszer nyújthat biztosítékot ahhoz, hogy az emberek kifejleszthessék mindazon képességeiket és készségeiket, s elsajátítsák azokat az ismereteket és normákat, amelyek az önálló és aktív társadalmi tevékenység elkezdéséhez szükségesek.

Ebből a következő konzekvenciák adódnak: nevelési intézményrendszerünk működése csakis akkor lehet összhangban szocialista társadalmunk fejlődésének szükségleteivel, ha tevékenységét az osztársadalmi gyakorlatra való egyetemes előkészítés követelményei és a kultúra demokratizálásának céljai határozzák meg. E követelmények konkrétan a következőket jelentik:

a) a történelmileg kialakult oktatáscentrikus iskolát a szó szoros értelmében nevelő, személyiségfejlesztő intézménnyé kell átalakítani;

b) a szocialista köznevelési rendszer a társadalom minden tagja (minden normálisan képezhető egyén) számára biztosítja, hogy az egyének:

— elsajátítsák az adott társadalomban általánosan használt, a teljes értékű tevékenységhez elengedhetetlen szimbólumrendszerket, érintkezési normákat, és azokat alkalmazni is tudják;

— elsajátítsák a mindennapi életvitelhez szükséges technikai és tárgyi ismereteket, konkrét készségeket, illetve ezeknek azt a részét, amit a család (vagy családok) egy része nem ad át;

— eligazodjanak adott társadalmunk viszonyaiban, sőt e viszonyokat bizonyos mértékig kezelni is tudják.

Problémát okoz, hogy pedagógiánk még nem tisztázta kielégítően a következő kérdést: voltaképpen mi a konkrét tartalma annak a képesség- és ismeretrendszernek, ami valóban a társadalom minden tagja számára nélkülözhetetlen ahhoz, hogy „teljes” társadalmi életet élhessen? Kétségtelen, hogy e tartalom egy-egy adott pillanatban is nehezen meghatározható, időben pedig folytonosan változik. Épp ezért mindenkor csak részleges eredményre vezethetnek azok a kísérletek, amelyek a mindenkivel elsajátítandó általános műveltség tartalmát akarják pontosan körülírni.

Jelenleg e kérdések vitatottak. Bizonyos alapvető elemeket azonban nagy biztonsággal tudunk kijelölni. Ezek közül a következőket érdemes külön is kiemelni:

— mindenekelőtt az anyanyelv olyan szintű használatát, amely lehetővé teszi a mindennapi élethez tartozó tetszőleges tartalmak megértését és önálló kifejezését;

— továbbá az olvasás olyan szintű elsajátítását, amikor nem okoz nehézséget a mindennapi élethez tartozó információk megértése.

Nyilvánvalóan elemi követelményekről van szó. A helyzet azonban az, hogy a lemaradó gyermekek hátrányainak iskolai konzerválódása (és növekedése) nagyon szorosan összefügg az említett elemi készségek fejletlenségével, tehát azzal, hogy oktatási rendszerünk e két alapkészség kifejlesztését nem tudja az említett gyermekeknél megoldani.

Vajon milyen okokra és következményekre vezethető vissza, hogy a normálisan képezhető, de az átlagostól eltérően fejlődő és szociális hátrányokkal induló gyermekek jelentős részének képességei és készségei a viszonylag hosszú kötelező iskolázás ellenére is szembetűnően fejletlenek maradnak? A behatóbb elemzést az teszi szükségessé, hogy a probléma megítélésében jelentős, és az iskola működését kedvezőtlenül befolyásoló szemléleti zavarok mutatkoznak. Az iskola személyiségformáló lehetőségeinek abszolutizálása, mértéktelen túlfeszítése épp úgy előfordul, mint az ellenkező véglet, vagyis az intézményes nevelés aktív és viszonylag autonóm hatáslehetőségének alábecsülése.

Egyfelől le kell szögezni, hogy a személyes adottságok és képességek fejlesztésében, a szociális eredetű iskolai hátrányok megszüntetésében az iskola távolról sem rendelkezik korlátlan lehetőségekkel. A személyiség fejlődése ugyanis szociálisan determinált. Ez azt jelenti, hogy az iskolában nevelt gyermek fejlődésében az iskola által meg nem változtatható társadalmi, családi stb. tényezők töltenek be domináló (de nem kizárólagos) szerepet. A differenciáló szociális feltételek hatásai szükségképpen kifejezésre jutnak az iskolában.

A probléma lényege elsősorban nem az, hogy a gyermekek — jórészt a differenciált szociális feltételek hatására és egyéb okok miatt is — eltérő mértékben profitálnak az iskola tevékenységéből, s nem azonos módon és ütemben fejlődnek. Az uniformizálásra, az egysíkúságra törekvés, vagy a lefelé nivellálás ellentétes a szocialista társadalom céljaival. Egyértelműen el kell utasítani tehát azt a felfogást, amely a jó vagy kiemelkedő képességűek számára kedvező iskolai feltételek fejlesztését elhanyagolhatónak, másodrendűnek minősíti, mondván, hogy az elitképzés az igazságtalanságot, a társadalmi egyenlőtlenséget növeli. Hiba lenne az is, ha a hátrányos helyzetű gyermekekkel kapcsolatban mindössze a lemaradók, a lassan fejlődők segítségére törekednénk, tehát arra, hogy a gyermekek tudását és képességeit az iskolában és a társadalomban megkívánt átlagos szintre emeljük. Nem maradhat figyelmen kívül a hátrányokkal induló, de az átlagosnál jobb adottságokkal rendelkező és gyorsabban fejleszthető gyermekek segítésének szempontja sem.

Valójában nem a képességek differenciált és egyenlőtlen fejlődését kell problémának tekintenünk, hanem lényegében azt, hogy jelenleg még a szociális előnyök és hátrányok túlságosan egyenesvonalúan érvényesülnek a képességek fejlődésében. Mindez szervesen összefügg azzal, hogy nevelési intézményrendszerünk a lehetségesnél és elvárhatónál jóval alacsonyabb szinten teljesíti a szociális hátrányok hatásainak enyhítésével összefüggő, alapvető társadalmi feladatait. Ez összefügg az iskola-rendszer egészének szerkezeti és tartalmi fogyatékságaival, a

pedagógiai tevékenység szociális érzékenységének és tudatosságának fejletlenségével.

Pedagógiánk mindmáig igen kevésbé tárta fel azt a roppant fontos kérdést, hogy a kedvezőtlenebb szociális körülmények konkrétan miként befolyásolják az ilyen feltételek között nevelkedő gyermek képességeinek fejlődését. Nincs az iskolának világos képe arról, hogy például az alacsonyabb iskolázottságú segéd munkáscsaládban nevelkedő gyermekek milyen készségekkel kerülnek az iskolába, hogyan tudnak alkalmazkodni az iskola számukra szokatlan érték- és normarendszeréhez, s konkrétan milyen hátrányaik vannak. Miután a pedagógia nem ismeri a társadalmi eredetű, ún. indulási különbségek pszichikus tartalmát nincs megalapozott elképzelése arról sem, miként lehetne a lemaradásokat csökkenteni, illetve felszámolni az iskoláztatás éveit alatt.

A pedagógiai tevékenység igen kevésbé igazodik a gyermekek alapkészségeinek differenciált fejlettségi szintjéhez és fejlődési üteméhez. Sok esetben elsajátítottak, adótnak tételez fel számos olyan ismeretet, készséget, amit csak a kulturálisan kedvezőbb feltételek közül érkezők hoznak magukkal. Másfelől az iskolai-pedagógiai értékrend olyan, hogy csupán a jó tanulók juthatnak elismeréshez és sikerélményhez. A lassabban fejlődők, tehát azok, akik leginkább rászorulóknak a sikerélmények nyújtotta ösztönzésre, ritkán élvezhetik tulajdon értékük elismerését.

Mindez keresztezi azt a törekvést, hogy a művelődési értékek iránt egyébként is kevésbé fogékony gyermekek beilleszkedjenek az iskola világába, hogy elfogadják az ott közvetített normákat és értékelési mintákat, s kifejlődjenek bennük az eredményes tanuláshoz nélkülözhetetlen indítékok. Az iskolának tehát az egyén fejlettségi szintjéhez igazodó pedagógiai ösztönzések és készletések olyan légkörét és stílusát kellene kialakítani és meghonosítani, amelyben valóban feloldódhat a gyermek szembenállása a tanulással, s kialakulhat benne az adottságok és képességek kifejlesztésének igénye. A személyiség belső világának, tanulási-művelődési indítékainak pozitív formálása nélkül — a pusztán tanulmányi segítség esetén — igen kevés remény lehet arra, hogy a lemaradó, nehezen fejlődő gyermekek felzárkózzanak, s elérjék lehetséges teljesítményük optimumát.

Az elkülönítésről, a speciális intézményes keretokről gyakorta előforduló vélemény, hogy a bárminemű okból lemaradó, nehezen fejlődő gyermek nevelése speciális intézményes kereteket és megoldásokat igényel. Egyesek hajlanak arra is, hogy a családi, szociális, etnikai stb. okokból az átlagtól lemaradókat nehezen nevelhetőnek ún. familiáris szellemi fogyatékosoknak

minősítsék, s az ilyen gyermekek elkülönített nevelésének szükségességét hangoztassák. Sokszor szemhatáron kívül marad, hogy az elkülönítés voltaképpen olyan negatív megkülönböztetés, amely mérhetetlenül hátráltathatja a gyermek fejlődését, az öntékelés súlyos zavaraihoz, antiszociális, deviáns viselkedés kialakulásához vezethet.

Bizonyos esetekben természetesen nem vonható kétségbe a gyermek elkülönített szervezeti keretek között történő nevelésének indokoltsága és szükségessége. Nyilvánvaló, hogy a fiziológiai defektusokkal terhelt gyermekek nevelését és képzését speciális intézményes keretek között kell megoldani. A normálisan képezhető, de nehezen nevelhető, az iskolai szituációba egykönnyen beilleszkedni nem tudó, lassan fejlődő egyének több tízezres tömegének nevelését azonban a rendes iskola keretei között kell megoldani, mindenkor gondosan elkerülve a gyermek hátrányainak, gyengeségeinek nyílt hangoztatását.

Az iskolarendszernek tehát halaszthatatlan feladata és kötelessége, hogy kipuhatlja: miként lehet jó határfokkal törődni azokkal, akik korábbi neveltetésük, szociális feltételeik, adottságaik és képességük miatt „mások”, eltérnek a normálisnak tekintett átlagtól, kevésbé szabályosan, kevésbé tipikusan fejlődnek. Amire itt szükség van: a megbélyegzés nélküli különbségtétel, a differenciálás. Konzekvensen számot kell vetni a „kivételesek” igen nagy sokaságával (minden bizonnyal tovább növekvő tömegével), s az iskola egész tevékenységét, a legnagyobb rugalmasság, a fokozottabb tolerancia és a szociális feltételekhez való igazodás irányába kell fejleszteni.

Szemléleti változásra is szükség lenne, hogy az iskola ne a ma uralkodó elhárítási reflexekkel reagáljon a normálistól eltérő fejlődésre, hanem az alábbi elveket kövesse;

— nem beskatulyázni, senkit sem azonosítani pillanatnyi teljesítményével;

— nem tenni egyenlőségjelet a lassú fejlődés és gyenge képességek közé;

— szervezeten biztosítani annak lehetőségét, hogy az iskolában megtalálhassa mindenki azt a területet, ahol az átlagot meghaladó teljesítményt nyújthat.

Ne feledjük: az iskola olyan mikrotársadalom, amely nemcsak tükrözi, de befolyásolja is az össztársadalmi viszonyok alakulását. Ezért oly fontos az olyan légkör kialakítása, ahol mindenki kivívhatja tulajdon emberi értékeinek elismertetését, kibontakoztathatja szunnyadó képességeit, ahol az egyén meggyőződhet arról, hogy senki sorsa nem eleve eldöntött.

Gazsó Ferenc

Van-e jövőjük?

„Ha ez megtörténik, vegyének egy nagy terecs szögesdrótot, kerítsék körül a falut. És csináljanak egy nagy táblát is: Halott falu!! Én meg legjobbnak látom, hogy megmondom a fiaimnak: menjenek innen, itt nem lehet lakni, élni.”

Óvodakörzetesítésről volt szó, amikor ez a szenvedélyes hozzászólás elhangzott a tanácsülésen. Az apróságokról beszéltek — de mennyire nem apróság ez a téma! Itt nyolc gyerek van mindössze (később lesz talán 12—13 is, a két és fél évesekkel együtt), három felnőttet foglalkoztatnak teljes munkaidőben az ellátásukért. Gazdagok vagyunk — vagy inkább bolondok?... Az óvoda maradt, legalábbis néhány évre.

★

Aprófalvas megye Nógrád, társa ebben Borsodnak, Baranyának, Zalának, s ez nem kevés gonddal-bajjal jár: a településfejlesztés legnehezebb útján kell végigmenni. A megye két városában a lakosság 28 százaléka él mindössze, a városi tanácsokkal együtt 56 közigazgatási egység fogja össze a százharminc települést. Mintegy száz falu községi közös tanácshoz tartozik.

Az integráció nem hagyta érintetlenül az iskolahálózatot sem: csak az elmúlt öt esz-

tendőben huszonhárom kisiskola szűnt meg. Az ok: tíz alá csökkent a tanulók száma, ezért ha tartós a folyamat, nem lehet csoportot indítani.

Legtöbb esetben szükségszerű a lépés, mégis a városlakókban is megrezdül valami, ha egy iskola bezárásáról hallanak hírt — hiába lesz a helyén öregek napközije, vagy éppen a régen várt óvoda —, felébred a nosztalgia, az egykor felnevelő kisiskola iránt.

Már húsz esztendeje elkezdődött ez a folyamat, mégis úgy tűnik, ma sem lehet pontot tenni a végére. A 60-as évek elején a r.-i járás volt az élenjáró, ott fejeződött be először a körzeti iskolák létrehozása. Bár nem volt mentes kisebb zökkenőktől, a jó előkészítés, az ésszerűség és a humánus ötvöződött a pedagógusok megértő hozzáállásával: a gyerekekkel együtt vállalták az „átjárást”. Így a legtöbb helyen nem maradt pedagógus nélkül a község — ott maradtak falujukban. Akit csak megkérdeztem erről, mind azt vallotta: ez döntő!... Most bár a helyzet változott (a szegény pedagógus ingázik, alig van ideje), mégis igyekszik részt venni a község közelében, számíthatnak rá.

★

Lámpás — ma? — szólal meg a kétkezdés. Régen persze voltak „lámpások” — arcok bukkannak fel, kavarognak az élmények. A „nagy öregekről” kellene először szólni, akik

szinte gyerekfővel kezdték a pedagógus pályát, a régi elemiben, népiskolában. Sokan még sorkosztón is voltak (ma el tudná ezt képzelni egy ifjú tanító, tanár?...), benne éltek a falu mindenmapjaiban, annak ünnepeit, szórakozásait, művelődését fényesítették. Nem sajnálták az időt színjátszócsoporthoz, szervezésre a betanítás során elültették a vágyat az igényesebb élet iránt, formálták az ízlést, a darab kiválasztásával — ha tehetők — a „passzív rezisztencia” kis hőstetteit hajtották végre a Horthy-korszakban, a keresztény-nemzeti kurzus ízlésével, ideológiájával szemben. És a gazdakörök, a folklórkincs őrzése... Mindez a felszabadulás után is folytatódott — sokan ott voltak a változások érlelői között. Alakítottak kórust és táncsoprotot, népművelők voltak a szó legnemesebb értelmében.

De miért a múlt idő? Igaz lenne, hogy ma nincs szükség közösségteremtő emberekre? Szó sincs róla — kellene és vannak is, csak talán kevesebben, mint régen. Am nem egy tanítónő szépérezke tükröződik (lassan, lassan) a falusi lakások diszeiben, kézimunkáiban. Sok falusi sportkör folyamatos jó munkája mögött az egykori „tanárbacsi” ösztönzése rejlik. És ma is vannak pávakörök, táncsoprotok, élükön pedagógusokkal, ma is előfordul, hogy hozzájuk fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal a falubeliek, elfogadják szavukat a társadalmi ügyekben.

Csak két dolog kell hozzá: hogy ne vegyék el mindtől a kedvüket magasabb fórumokon, és hogy egyáltalán ott legyenek még a faluban. Ha a tanulók nagyarányú létszámcsökkenése egyértelműen a körzetesítést sürgeti, a gyerekek mellett a pedagógusokról se feledkezzenek meg az új iskolában! Nem az igazgatótanítóból „lefokozottak” sértődését érzem jogosnak, hanem a tagiskolák nevelőivel való foglalkozást „a megszűnt kisiskolából bejárók elismerését kevésnek. Az érem másik oldala, a felsősök nélkül maradt „félkarú” iskolák némelyikében találkoztunk megkeseredett, közömbös emberekkel, akik kesztyűzik a körzeti iskola, körzeti művelődési ház jó kezdeményezéseit is — úgy hiszem, itt mindkét félnek lépni kell egymás felé, a gyerekek és a falu érdekében!

★

Osztott és részben osztott, összevont, osztatlan — számtalan formája van a falusi kisiskolának. Aki előtt mindez ismeretlen, ember legyen a talpán, ha el tud igazodni, a körzetesítés, iskolaintegráció utáni helyzetben! Csak egy példa: a b-i járásban tizenhat körzeti iskolához tizenöt tagiskola tartozik. (Általában az alsó tagozat maradt meg.)

Érdekes eset az m-i tagiskoláé, ahol I—VI-ig tanulnak a diákok. Tagiskola, de az itteni osztályokba a szomszédos kisközségből is átjárnak a gyerekek, egészen addig, míg fel nem épül a szép, modern körzeti iskola. Akkor itt is csak az alsó marad. Hogy miért kellett a két felső osztályt „bevinni”? Az elképzelés az volt, induljon el a bekezdéses folyamat. Bár ez kissé elietettnek tűnik, végül is jobb körülményeket teremtett, azóta nem kell váltott műszakban tanítani. És nem mostohagyerek az intézmény: idén elkezdődik a felújítása. Ha végleg „bemennek” a felsősök, igen korszerű, kényelmes körülmények között folyhat majd a tanítás. Egy egész napos első osztályuk már most is van, nem maradnak el „szakmailag” más iskoláktól.

Apropó, lépéstartás! Gyakran felmerül: képesek-e a kisiskolák pedagógusai megnövekedett nevelési-oktatási feladatokat megfelelő szinten ellátni? A friss erők, a fiatalok inkább nagyobb helyekre mennek, a kisiskolákban magasabb az átlagéletkor, mint a nagyobb községekben, városban. Am az életkor nem számít: valójában a hivatásszeretet dominál, amit számos példa bizonyít. Egyet ezek közül: a pedagógus továbbképzési kabinet a művelődési osztállyal együtt felmérte, milyen feltételekkel várják az iskolák az orosz nyelv bevezetését az alsó tagozat utolsó osztályában. Kiderült, huszonnyolc kisiskolában hiányzik a szakos nevelő, az alsós tanítók nem tanultak orosz (főként a régebbi nemzedék). A megindított 2 éves komplex tanfolyamon mégis 50 százalékuk végez idén, többen vállalkoztak ötven év körüliek is. Az egyéb tanfolyamokon sem a kor, vagy az iskola nagysága dönti el a részvételt: a személyes hozzáállás és időnként az objektív akadályok. Ami a körzeti szakmai munkaközösségeket illeti: kevésről hallhatunk dicsérő szavakat: héthátárba kell eljárni egy-egy foglalkozásra (ami évente négyszer van általában), formális marad az egész — nincs érzékelhető folytatása a mindennapi munkának. Vannak ellenpéldák is, amikor a tagiskola tanítónője a körzeti iskola elismert alsós munkaközösség vezetője. És ne feledjük az önképzés lehetőségét sem — a pályát szerető pedagógusok vidéken épp annyit (ha nem többet!) olvasnak szakmai lapokat, irodalmat, mint nagyobb helyen tanító kollégáik!

★

Pendliző pedagógusok. Csak néhány éve ismert ez a fogalom. Nem véletlenül — korábban a községeket egymással és a nagyobb településsel összekötő közlekedés is szerényebb volt, és valószínűleg az 1972-es oktatáspolitikai határozat szele is segített vitorlát bon-

tani. Azelőtt csak pendliző gyógyszeresről, orvosról hallhattunk — ezekre a pályákra természetesen nélkülözhetetlen a szakértelem, a diplomával fémjelzett tudás. A nevelésben?!... Ahhoz, hogy esélyegyenlőséget biztosítsanak a kisiskolában, hogy növekedjen a szakosan leadott órák száma, sok helyen ehhez a megoldáshoz kellett fordulni. Hiszen képtelenség minden tantárgyból szakosat alkalmazni egy kis intézménynél — ugyan mivel töltenék ki az óraszámát például a készségi tárgyat, kémiai tanítónak? De ha van vállalkozó, és türelem a közlekedés, jöhet ez a furcsa ingázás. Van ahol ez „váltakozó munkahelyre történő kinevezéssel” jár, máshol csak megegyeznek az egy igazgató alatt tanító pedagógusok a cseretanításban, megint máshol önálló iskolák nevelői „cserélnek”.

Azt hinné az ember, mindenki jól jár: az iskola minőségi „mutatói” ugrásszerűen felszöknek, a gyerekek nem olyantól hallják az ismereteket, aki maga is csak egy-két órával jár előttük, a tanárnak nem kell más tárgyat vállalni saját iskolájában a szűkös óraszám felduzzasztására.

De képzeljük magunk elé tanévkezdés előtt valamelyik érintett iskola igazgatóját, amint az órabeosztást készíti!

„Három kolléga megy, kettő jön. A társ-községben az egyikük napközis — neki reggeli órákat nem adhatok, kitolás lenne. De abban is igaza van X. kartársnak, hogy tömbösíteni csak a különböző osztályok óráit jó, mit kezd ő ugyanazzal az osztállyal két egymásutáni órán? De az se jó, hogy egy óráért — közben még esetleg lyukas órát is kell beiktatni — átbuszozzon, öszetöri a délelőtti...”

Anyagi és erkölcsi elismerésben egyaránt részesülnek az ingázók, mód nyílt az útiköltés megterítésére, céljuttalomra is. Ennek ellenére nehezen megfizethető ez a munka. Am az oktatás színvonalának emelése érdekében csinálni kell — és egyre több helyen vállalják is.

★

Két győzelemről hallhattunk híreket, amikor a szülők ellenállásán megbukott a tervezett iskolakörzetesítés. Hogy az oktatási színvonal feszegetése után szölok erről és nem korábban említettem, azt az első eset indokolja.

Adott négy község. A körzeti központ, N., valamint G., B. és Sz. tagközségek. Az elsőben három tanulócsoporthoz tagiskola működik (és igen jól), a felsősök évek óta bejárnak. Sz-ben tavaly szűnt meg az I—IV. osztszevonással működő kisiskola, B-vel szereték volna a példáját folytatni. A jelenlegi három tanerő: az egyik szülés előtt, a másik négy évvel a nyugdíj előtt áll, a harmadik nyugdíjból jött vissza tanítani. Láthatóan gond van a személyi feltételekkel. Emellett az innen bekerülő gyerekek eredménye elmarad társaikétól. A szülők szempontja: falujuk sorsát féltik: nem lesz érdemes ide építeni egy fiatalnak, ha már iskola sincs — mondják. Súlyos kompromisszum árán sikerült csak a „győzelem”. Az iskolába a körzetből fog kijárni egy felsős, a nyugdíjas tanító továbbra is maral.

És a várható „eredmények”?

Megyeszerte közismertebb, nagyobb vihart kavart a cs-i hat kisközség esete. Az egyik országos napilap is foglalkozott a fejleményekkel. A „lavina” a februári szülői értekezleten indult — bár valóságban már jóval korábban forrongtak az indulatok. A nem kellő előkészítés rémhírek elterjedéséhez vezetett (bár volt korábban egy faluzűrülés, ahol tisztázták a terveket). A szülők azt hitték, elsőől nyolcadikig mindenkinek be kell költöznie a járási székhelyen épülő kollégiumba —

pedig valójában csak a felsősök számára tervezték a bekezdésesítést, a hétközi bentlakást csak lehetőségként ajánlották fel. A járási művelődési osztály célja a szakrendszerűbb oktatás biztosítása. A körzet 107 diáka közül a felsősök számára, a benti, korszerűbb feltételek között. A helybeliek álláspontja: alakítsanak ki a községi közös tanács valamelyik falujában egy olyan iskolát, amely a távoli bejárás nélkül megoldja gyermekeik oktatását, ne vigyék el őket!! Az innen kikerülő helytállása, a meglévő iskolák felszereltsége, a pedagógusgárda képzettsége (tulajdonképpen csak az orosz nyelv tanítása megoldatlan jelenleg) és hivatásszeretete biztosíték számukra a megfelelő nevelés-oktatásra. Mi idézte elő ezt az erős ellenállást? Az, hogy a szülők megkérdése nélkül tervezték a körzetesítést, hogy rossz volt a tájékoztatás (még a pedagógusok is bizonytalan-ságban voltak sokáig), vagy a község életének, jövőjének feltétele az iskola nélkül maradás? Mindezt ma már nehéz kibogozni. Lényeg az, hogy a kollégiumlátogatás céljából kiküldött busz üresen fordult vissza a járási székhelyre, a szülői értekezleten (melyre a megye első számú tanácsi művelődésirányítói is eljöttek) „leszavazták” a bekezdésesítést. A sohasem tapasztalt látogatottságú szülői értekezleten csupán a megyei tanács elnökhelyettese kapott tapsot, amikor bejelentette: minden marad helyben... Azaz a terv szerint 1982/83-tól kiskörzetesítéssel (az egyik községben lesz az alsó tagozat, I. és III., II. és IV. bontással, a másikban a felső V—VI., VII—VIII. bontásban) oldják meg az oktatást, napközit, és étkeztetést is adnak, ami eddig nem volt.

Pirrhuzsi győzelem volt-e végül is az eredmény? A járás korszerűsítést akart, a körzet lakossága a régi mellett adta le voksát, ezt tartva értékesebbnek. Vannak olyan szülők, akik kissé tartanak attól, hogy ezzel a kicsikart döntéssel hátrányos helyzetbe hozták magukat az irányító szervek előtt. De az ígéretet megkapták: támogatják továbbra is az iskolát, segítik, figyelik szakmai munkáját. És az is biztató, hogy a felújítási keretből számukra is jut (ez már a döntés előtt így volt). Olcsó következtetés, de nem tudok jobbat: a gyakorlatban derülhet ki, jól jártak vagy rosszul. Döntő persze, hogy mindkét fél betartja az ígéretét és törődik az iskolával...

Jövőbe látni — lehetetlen, de a tervek izgalmasak. Az aprófalvas települések kisiskoláinak és e községek életének kapcsolatáról, jövőjéről megkérdeztem az egyik illetékest, a már említett megyei tanácselnökhelyetteset, aki mint tisztségviselő és mint magánember, egyaránt úgy vélekedett, nem szabad e községeknek elnéptelenedniük, élettelené válniuk — mindent meg kell tenni az alapfunkciók biztosításáért. Az elmúlt évek tapasztalata, hogy ahol a községi közös tanács megnyugtatóan biztosította az alapellátást a társközségekben is, ahol „magának érezte” a gondjait, ott nincs számottevő elvándorlás. Azt szeretnék érezni minden ilyen településen, mintha ott is lagnának felelős vezetők. Mindez persze nem az indokolatlan igények kielégítését jelenti — felelősen kell rangsorolni köztük. A VI. ötéves tervben Nógrád megye egyik kiemelt feladatának tekinti az alsófokú központok fejlesztését.

Hogy miből áll a lakosok „községi tudata”, ragaszkodása falujukhoz? Először is itt van az otthonuk, családi kötelékek, gyakran mélyen gyökerező hagyományok kötik őket. Emellett azonban nem csak lakni, élni is itt szeretnének, és ez alapfokú ellátás nélkül lehetetlenség. Ismert, hogy élelmiszerhez, orvoshoz, iskolához szeretnének jutni. Am az egészségügy és oktatás színvonala azt is megköveteli, hogy ésszerű integrációt hajtsanak végre. Ha ez olyan, ami a társközségben

lakóknak is elérhető, ha a körzetesítés egyértelműen jobbat hoz, nem érezhetik hátrányos helyzetben magukat. De ha például egy kiskiszkola bekörzetesítése nyomán rosszabb helyzetbe kerülnek a gyerekek, mert olyan nagy a körzeti iskola zsúfoltsága, hogy nem ellensúlyozza az ott elérhető előnyöket (amelyek az alsósoknál már ma sem egyértelműek...) akkor elhamarkodott lépés a kisközség iskolájának megszüntetése, aminek természetes következménye csak egy lehet: a társadalmi közérzet romlása.

A legfontosabb, hogy ne hagyjuk kiürülni a falvakat! Ehhez mindenütt helyben van a megoldás.

A „van-e jövőjük?” — kérdés nem csak a kisközségekkel, mint településformával kapcsolatban merül fel (remélhetően nem csupán magánremény, hogy igenlő választ adnak az elkövetkező évek...), hanem a kiskiszkolák sorsához kötve is. A megyei elnökhelyettes a beszélgetésünkön így fogalmazott: „Befejezettnek tekintjük a körzetesítést. Az a hat falu lett volna az utolsó nagyobb lépés — de nem erőltetjük. Kisebb integrációk, átrendezések lesznek, de a közeljövőben körzetesítés nem. Majd ha megéri rá az idő, a lakosok maguk kéri.”

Szeretnék a jövőbe látni.

G. Kiss Magdolna

Kiaknázás lóhalálában

„Hazánk legfontosabb és legértékesebb nyersanyaga agyvelőállománya, mely eddig csak igen kis százalékban került kihasználásra.” (Szent-Györgyi Albert nyilatkozata Sándor Pálnak; Szabad Nép, 1945. április 1.)

Átszellemülten magyarul íróasztala mögül a fiatal nő: — ...én szervezem meg a továbbképzéseket, a tanfolyamokat. Meghívom az előadókat, és agítalom az embereket, hogy érdemes beiratkozni... — És tényleg érdemes?

Réveteg tekintete fölélénkül, rám néz, vizsgálja fizimiskámat. Majdhogynem égeti bőrömet ez a pásztázás; most én révedek ki az ablakon.

— Hát persze hogy érdemes! — hallom megrökönyödéssel teli hangját.

★

Sokéves átlagban kétezer főt foglalkoztat az exportőr gyár. Nem is egy nagyobb üzem van a városban. Ettől mégis igen sokat vár az ország. Lássá el táblaüveggel a honi házak nagyrészét, adjon szélvédőket az Ikarus buszokra; s ezeken túl: tetemes kivitt bonyolítson le a világ minden tájára — dollárért.

Tradíciójuk van: évszázados múltra tekinthetnek vissza. De csak ebből — bár jól jött mindig — soha nem lehetett megélni. Év-ről évre többet, többfelét és jobbat követelnek, várnak a megrendelők.

Nyílt levél

Kedves Iucukám!

Kicsit szégyenlem magam, mert nagyon régen nem jelentkeztem, mintha elfelejtettem volna, amit idestova tíz évvel ezelőtt ígértem. Már az is meglepett téged, hogy 1975 őszén meglátogattalak. Igaz, nem ígértem meg, hogy mikor és miként kereslek fel ismét, csak azt, hogy erre egyszer sort kerítek. Hitted is, nem is. Ki tudja miért? Nem hiszem, hogy olyan sok rossz élményed lenne a barátság igazi voltáról, talán inkább az mozdult benned, hogy sokkal nagyobb a távolság közünk, mint ami kilométerekkel mérhető Salgótarján és Budapest légvonalában. Pedig ha tudnád, hogy én először ezt a távolságot Balassagyarmaton át jártam meg, 1957. nyár derekán. Akkor még álmainkban sem volt a tarjánai műút.

A munkában együtt töltött tíz hónap, az egyszer sem hiábavaló gyötrelmes erőbedobás, a sok közös szorongás és izgulás, hogy sikerüljön vállalkozásunk, akkor feledtettem velem az első Nógrád megyei utazásomat. Ahogy múlik az idő, annál többször jut az eszembe, biztosan nem azért, mert öregszem, hanem azért mert az önmagam és mások által kimondott és kimondatlan kérdésre — MIÉRT? — itt találok a válasz kezdetét. A felelettel — a kérdésre — neked is adós vagyok. Engedd meg, hogy levelemben törlesszek egy kicsit!

Ne csodálkozz, mégha tudod is, hogy 1969. ősztől 1970. nyaráig hányszor fordultam meg hetente az acélgyári kultúr és a budapesti GANZ-MÁVAG Művelődési Otthon között, minden szerdán ott, és minden hétfőn itt. Nem említve azt, amit a Tarjánban töltött, ezt az időtartamot megelőző tíz esztendő alatt megtettem. Mégis számomra az az első út az egyetlen és végtelen azóta, hogy először elindultam Budapestről, az Izabella utcából, és akkori idők luxuskocsijával, Warsawával Balassagyarmaton és Órhalmon át a salgótarjáni acélgyári útra, akkori nevén Sztahanov útra, amit a jelenyefasor végén lezár a gyári „nagykapu.”

Bár minden, ami rosszul kezdődik, jóra válna! Rekkenő augusztusi hétköznap volt. A perzselő hőségtől és a portól volt-e minden kibírhatatlannak tűnő, vagy azért, mert tudtam, az utazás végén vár egy szükséghől ideiglenesen juttatott, a budapestihez viszonyítva tágas lakás, de az ajtón belől ott halmozódik a betekelt azelett idegen kezekkel leszállított és hegyibe-garmadába rakott motyóknak. Vár a takarítani, a mosnivaló, a lakást be is kéne lakni gyorsan-ügyesen, hiszen szeptemberben kezdődik a tanítás, a Sztahanov úti iskolában is, ahová várnak a gyerekek, ha nem

is azért, hogy bevezessem őket a magyar nyelv és irodalom szépségeibe, hanem azért, mert biztosan érdekes lesz a pesti tanárnéni, akit még a múlt tanév végén befértek.

Úntam és utáltam mindent! Vérebem még ott lüktetett az ellenforradalom alatt átélt rettegés, és az azt követő nagyvárosi felelem, hogy aki az utcán szemben jön velem, nem szabadult bűnöző-e, aki rám-szegezheti a géppisztolyát. De még attól a rettegéstől sem szabadultam fel, hogy ki-ről — netán vélt jó barátomról — mit tudok meg a mindent elfedni képes nagyvárosban, amit tán még nehezebben tűrhettek el, mint a nekem szegzett géppisztolyt.

Zavar és szenny megrendítő nyomain még mindig a fővárosban, azon kívül, de lelkem mélyén, belül is. És most, majdhogynem csöbörből vödörbe!

Kezdhetem az életem újra egy teljesen idegen városban, ahol biztosan nem fogok félni, mert szerencsémre nem tudom még azt sem, hogy kitől lehetne, de az biztos, hogy a lakás, ami előtt majd ez a zötyögő luxusbatár megáll, mocsos és fülledt, hiszen most nyáron bezárva csak ilyené válhatott, még akkor is, ha az, aki kiköltözik belőle, patyolat hagyta ott, és ami a legingerlőbb, a saját, egy évvel ezelőtt még oly biztos otthon képét sugalló, akkor rengett, most pedig az oszlas jeleit rejteli nem tudó kicsinyé zsurorodott kacataink halmaza — ez vár engem haza!

Már nagyon hosszú volt az út — vagy csak nekem belül? — mert ki kellett néz-nem amerre éppen jártunk és már nem a fáradság mozdította a nyelvem: „Hol já-runk? Mi a neve ennek a falunak?”

A hosszú halgatás után fátyolos hangon jött a válasz: Órhalom.

— Órhalom.

Nekem, a más tájon felnőtt falusi-városinak, megdöbbentő volt, amit a szemem fogott be, pásztázva az út mentén, a mé-zón hajladozókat látva. Mintha mindenki a templomból lőtt volna: fekete-fehérben. Az embereken fekete nadrág és kívül hagyott fehér ing, az asszonyokon bokáig érő hosszú szoknya, sűrű-aprón szedve, és fekete mellény, hogy felettük sugározza az örök tisztaságot vakító fehér ingválluk. Kendőjük kicsit előrehúzza árnyékolta arcukat, védve a naptól, hogy vasárnap az Isten házában viláéíthasson, mert a nekem ünnepl fekete-fehéret a dolgozók hétköznap, a munka öltetke fel velük. És ettől a képtől, ettől a látványtól megtörtént velem a mesebeli csoda: kifévesedett a Villág ben-nem. Minden színt kapott körüllöttem, az ingek és ingvállak tisztasága kísért tovább az úton és nem volt már tikkasztó a meleg.

Nem tudnám bebizonyítani, hogy nekem Órhalom a világ közepé csak azért mert itt fordult jóra előttem először a rosszul induló út. Hiszen az ott látott fehér ing-

vállak tisztaságát és szépségét megtaláltam az acélgyár feletti „Amerika” karnyújtás szélességű és hosszúságú szoba-konyhai gazdagságában. Ez tekintett rám az öreg József-telep kunyhóiból is, ahonnan ma már beköltöztek a lakók a magasra törő házak emeletre, dicsérve a városépítészeket, akik még a Cigány-hegyet is elhordták.

Az új Tarján születését én már csak hoz-zátok vissza-visszajárva figyelhettem!

Csodáltam az építészek fantáziáját, szí-vós akarnokságukat, hogy a benne élő vá-rosépítőknél, a várossal összefonódóknál és a belőle táplálkozóknál is olyanoknak, mint jó magam, olyanra gyúrják, formál-ják a várost, mint amilyet az ott éleik és élők megérdemelnek. Mi, a kívül és be-lül építkezők, ismeretlenül is egyek va-gyunk abban, amit nem akartok hinni. Talán éppen azért, mert igaz, hogy csak úgy lehetünk önmagunkra és tarthatjuk is meg a felleltet, ha mindnyájan veletek és egyek vagyunk.

A napokban egy kis nyári nagytakarítást rendeztem és akkor akadt a kezembe szak-mal lapom, a Népművelés 1975. 12. száma, amiben közzölték egy tanulmányomat Szám-veetés tíz évről, Magánvizsgára előkészítő tanfolyamok címmel. A cikket így kezdtem: „1970 januárjában indult a GANZ-MÁVAG-ban és a salgótarjáni Kohász Művelődési Központban az a kísérlet, amely megelőzte a művelődési otthon hálózatban kibonta-kozó mozgalmat: az általános iskolai ma-gánvizsgára-felkészítést. A tanfolyamok elő-készülettel 1969. szeptemberében kezdődtek, s eredményelt Tolna és Veszprém megyé-ben hasznosították 1971–1972-ben. Mielőtt azonban megtörténhetett volna a tolnai és veszprémi kísérletors elemzése, számos me-gye, számos művelődési ház szervezett ilyen tanfolyamokat! — Így a saját szö-vegem, aminek olvasása közben eszembe jutottatok ismét, ki tudja hányadszor.

Most is látom magam előtt arcodat és hallom kuncogásodat, miként először, ami-kor mint az acélgyári vszb tagjával beszél-tem veled, a „kultur” igazgatójának (ak-kor Kovács elvtárs volt még) társaságában arról, hogy mit szeretnék kipróbálni, itt a kulturházban.

Tudtam a szólást-mondást, hogy senki sem lehet proféta a saját hazájában, én mé-gis idehoztam haza az elgondolásomat, amit akkor, a kezdet-kezdetén nehezen tudtam megfogalmazni. Azt hiszem elég körülmé-nyesen mondtam el, hogyan szeretném: ha néhányan — legfeljebb tizenöt — vállal-nátok, hogy tíz hónapon keresztül, hetente egy alkalommal, négy-öt órát fordítanátok arra, hogy megint megtanulok tanulni szakemberek segítségével, és ha sikerül a közös erőfeszítés, tíz hónap múlva a keze-tekben lehet az addigi hatosztályos vég-zettségi helyett az általános iskola 8. osz-tályáról szóló végbizonyítványotok; ami-nek hiányát ugyan restellitek jónéhányan,

Ami az utóbbi évek fontosabb tényeit illeti: makacsul arról bizonykodnak, hogy a gyárban nincs tespedés. Két éve egy — majdnem a legkorszerűbb — távol-keleti gyártásmódot honosítottak meg, letaglózóan nagy értékű gépek telepítésével, az üveghúzásban. Egy éve sincs, hogy — valóban a legkorszerűbb — földolgozó eljárásra teremtették meg a műszaki potenciált, ugyancsak mostuózus befektetéssel.

Am csökönys tények erősködnek amellett is, hogy az — akár mennyiségi, akár minőségi — eredmények jócskán elmaradnak a vártól. Mint mondják: a legfőbb termelőerő az, ami — egyelőre! — nem működik úgy, ahogy kéne, ahogy lehetne.

★

— Olyan miliót kellene kialakítani, amiben a tudást elismerik. Ne az legyen a mérvadó, hogy valaki munkás, csoportvezető vagy művezető. Hanem az, hogy jó munkás, jó csoportvezető, jó művezető-e. Ezzel érthessen el valaki tekintélyt, ne egyéb „érdemekkel”.

Fiatal ember az oktatási előadó. Papírokat, táblázatokat készített maga elé, hogy kimerítően válaszolni tudjon a kérdéseimre.

— Miliót nemigen lehet ráolvasással kialakítani sehol. Hogy képzelet?

— Nem is annyira kialakítani kell azt, mint inkább megőrizni. A közvetlen munkatársak tudják a legjobban megítélni, ki mennyit ér. Természetes reagálás, hogy arra hallgatnak, aki sokat tud és ezzel sokat használ. Vigyázni kell rá, hogy a hivatalos elismerés nehogy összszavarja az egészséges értékrendet.

„Egészséges értékrend” — írom le, önkéntelenül is idézőjelek közé dömökölve a jelzős szerkezetet. Obskurus formula: egy rakás értelmezése lehet. Am nem kívánom fogalomelemzéssel fásasztani az előadót: egy fontosabb dolog kellős közepén van. Egy régi, de új vonásokkal gazdagodott munkakörből próbálnak szakmát, egyelőre csak „munkás szakmát” nemesbíteni.

— A hivatalos szakmai lista jóformán még a manufaktúra idejében állt össze. Azok a foglalkozások szerepelnek az OSZJ-ben, vagyis az országos szakmunkásképzési jegyzékben, amelyek az elfogadott megítélés szerint eléggé bonyolultak és eléggé elterjedtek. A süküveggyártás elismerten bonyolult, ezen nincs vita. De nincs elterjedve. Magyarországon csak az S-i, az O-i és az M-i gyárban keressenek kenyeret ilyen munkával.

— Érez majd valami előnyt a munkás, ha a foglalkozása szakmává nyilvánítódik?

— Eddig hátrányban voltak a fizetési besoroláskor. Most ez a hátrány megszűnik. De csak itt, a mi gyárunkban, vagy a másik kettőben. Ha a nagyvállalatot kívülről megy dolgozni, ott nem ismerik el a szakképzettségét. Persze, ami a nálunk adódó előnyt illeti: a fizetésemelés nem elhatározás kérdése, hanem — sajnos — az objektív lehetőség függvénye.

Szemben ülünk egymással; tőlünk oldalt a gépirónó mered masinájára. Felületes szemlélőben akár azt a hatást is keltheti, hogy a szemüveges asszonyt csöppet se érdekli diskurálásunk, hanem — udvariasságból áldozatot hozván — lemond munkájáról, nem csatog, inkább szoborrá dermed.

— Mivel tudott érvelni „agitáláskor”?

— Nem volt könnyű, és még ma sem lefutott meccs. Az ember nem azzal fekszik le este, hogy „na holnaptól kezdve tanfolyamra járok”. Kell hozzá a hatásos motiváció. Joggal elvárják, hogy a plusz erőfeszítésekért kapjanak is valamit. Mivel pénz, mint mondtam, nemigen van, a szakmai presztízssre kellett alapozni az érvelést. „Jó szakember leszel”; „többet fogsz tudni” — és így tovább. Sokat kell győzködni őket, mert belső igényt volna szerencsés ébreszteni a tanulást iránt. Enélkül nem ér semmit. De ha valaki nem vállalja és fontos lenne neki, akkor adminisztratív intézkedést te-

de az iskolapadban ülni méginkább, hiszen a gyerekek is kinőnek belőle lassacskán.

Ezeket hallva, a válladat vonogattad, zavart voltál, hiszen neked is az elevenedbe vágott az ajánlatom. De csak annyit tudtunk kiperéselni belőled Kovács elvtársal, hogy „jó, majd megpróbáljuk, hiszen tényleg voink egy jópáran, akiknek nem ártana, ha meglenne a nyolc osztályos végzettségünk...”, de majd meglátjuk”.

Bizonyára pontosan megértettél, mert két hét múlva tizenötöd magaddal vártál a „kultur” klubszobájában, hogy a többieknek is elmondhassam, olyan kísérletet indítunk, ahol mindnyájan „kísérleti nyulak” vagytok. Ennek ellenében semmi biztosítékkal nem kecsegtethetek benneteket, hogy valóban le tudtok-e vizsgálni a dolgozók esti iskolájában. Mindnyájan vásárra visszük a bőrünket, de ha komolyan dolgozunk, úgy ahogy a gyárban is, biztosan eredményes lesz a közös tanulmányi munkánk.

Sikeretek nem csak azzal lesz mérhető, hogy eredményesen vizsgáztok, hanem azazal is, hogy a tanároknak sikerült megfigyelniük a tanulókat, a saját elképzeléseiket. A ti véleményetek alapján helyesbítve olyan módszereket dolgoznak ki és irnak le, hogy sok, hozzátok hasonló, nyolcosztályos végzettséggel nem rendelkező, de megbízható tudású felnőtt általános iskolai végbizonítványának megszerzéséhez nyújtunk segédkezet, és megnyitjuk a kaput a szakmai- és általános művelődésűkhöz.

Könnyű volt tíz év után erről száraz szakszerűséggel írnom, eképpen: „Kísérletünk során a tanítás módszereinek megtanítására összpontosítottunk úgy, hogy a tananyag feldolgozását csoportos munkával készítettük elő. Hogy az otthoni tanulást sikerült-e, és eredményes volt-e, azt is csoportmunkában, együtt dolgozva mértük, illetve mérettük le magukkal a felnőtt tanulókkal. Ebben a munkában a tananyag eszköz volt csak, holott minden vizsgára készülő a tananyag elsajátítását tűzte ki céljául. Ha a cél a munkafolyamatban eszközé válik és új célohoz vezet, az már fejlődést jelez. Ez a fejlődés céltudatos, tervszerű munka eredménye. Mint esetünkben.”

Könnyű volt már utólag okosnak lennem, de hol találd meg ebben a szövegben a Jani bácsit Pilinyiből, pedig kikandikál belőle! Emlekezéssel csak rá, hogy milyen fejte volt a matematikához. A tanár úr még végig se mondta a szöveges példát, az Öreg — emlekszel, magunk között sokszor hivatuk így, hiszen az öccse a Béla is köztünk volt — már mondta az eredményt.

Az egyik otthoni munka ellenőrzésekor, ahogy mondtatok az eredményeket, odapillantottál a Jani bácsi fizetére és szinte felvisítottál: „Te Jani! Ezeket a példákat nem te csináltad! Más írta meg a leckédet”. — és ki tudja milyen szidalmak-

kal folytattad volna mérgedben, ha nem nézel az Öreg arcára, és nem látod meg a huncutkás, ravaszdi mosolyát. Ettől elakadt a pergő nyelved, szerencsére, úgy, hogy az Öreg kapott egy lélegzetvételnyi szünetet, és csak annyit mondott: „Jól van no! Hát persze, hogy nem én írtam, hogy tudnék én már ilyen szépen írni, ezekkel a vastag ujjaimmal. A gyerek írta, én meg diktáltam. Annyi eszed azért neked is lehetne Iucukám, hogy egy ötödikes fiú akár-milyen okos, csak nem tudja megoldani az apja nyolcadikos számtanleckéjét. Amíg én leírnám a matematikát, azalatt, ha le-diktálom a gyerekeknek, megtanulok nindent, és utána inkább olvasom a sci-fit. Most mér baj az!”

Persze, hogy nem volt baj, de sokunknak felejthetetlen marad ez a kis perpatvar, mert benne volt a te mindenre figyelő, mindenkire vigyázó „Ica-mama” természet és a Jani bácsi élesező nyugalma is.

Azt is írtam az idézett bekezdésben, hogy a tananyag eszköz volt csupán a tanulás megtanításában. Ez úgy általában igaz. Ezzel együtt éppen az ellenkezőjére jutott eszembe a Jani öccsenek, Bélának a példája, a biológia foglalkozáson.

Emlekszel, mindketten Pilinyiek voltok, és annyira nem hasonlítottak egymásra, hogy az testvéreknél ritka. Nem tudom már pontosan, hogy mi volt a témája a biológia foglalkozásnak, amikor egyszerűen a Béla — ugyan maga magának, de mégis félhangosan — felszentségt: „...most már értem, hogy évről évre miért döglik ki a szőlő”, s közben szinte illára vált a feje.

Meglepődtem a tőle meg nem szokott viselkedésen, kérdően néztem rá. Megértett, és már teljesen fennhangon, de a méregtől dadogva kezdte mondani: „Nem rég, hogy építettünk (hát már éppen ideje volt, mert a gyerekek már tizenhat éves és idejára gimnáziumba), pár éve csináltam a bejárat elé egy szőlőlugast. Gondoltam, mire a kerítés is meglesz, az is termőre válik. No én nagyokos gazda, minden öszön azóta szőnen kitisztítottam a kertet, a szőlőt meg kikapartam ezzel, ahelyett, hogy bekapartam volna, ahogy a természete kívánja!”

Mire ezt elmondta nekünk, a méreg derűre vált, hiszen 6 is, mi is tudtuk, hogy hamarosan termőre fordul a Béla szőlője is!

En most könnyű helyzetben vagyok, mert rendre-sorra szedem az emlékeimet, nem tudsz visszaszólni. Az sem volt kisebb emlékény, hogy amikor 1975-ben meglátogattalak, a hajdan Sztahanov utat lezáró előttem megnyílatatlan gvári nagy kapun úgy mentem be, mint aki hazra megy, és csak a rend kedvéért érdeklődött a kapus, hogy kit keresek az „írodán”.

Nem azért mondom, hogy kedveskedjek neked, köszönetül azért, mert tíz hónap alatt nem bizalmi, hanem a tyúkanyója voltál a csoportnak, hanem azért, mert va-

lóban megdöbentett, amit birodalmában, a raktárban láttam, amikor már engedélyvel bevittél oda. Oriási felelősség a sok százezer, milliós értékrendű raktárban rendet tartani úgy, hogy miattad egy másodpercre se akadjon meg a termelés. Ismerni a sok ezer alkatrészt és tudni a helyét, mi mihez kell, mikor kell „utánrendelned” s.b. Igaz, azóta hogy először elköszöntünk hosszabb időre, rögtön utána elvégezted a raktárvezetői tanfolyamot, és most se tudsz meglenni tanulás nélkül, mert amikor 75-ben találkoztunk, a gyárban dolgozó érettségizett lányoddal együtt készültél a „marxistára”, merthogy vele együtt könnyebb lesz, mert 6 jobban tud jegyzetelni, mint te. Meglepődnek, ha tévednek abban, hogy azóta már elvégeztél valamelyik szakosítót is!

Tudom, hogy sokat olvastok mindnyájan, de azt is, hogy a napi-hetilapok nem foglalkoznak mostanában elegendő a felnőtt- oktatással. Így kevés híretek lehet arról, hogy mit eredményezett közös munkánk. Erről a személyes tapasztalataimon kívül elsősorban a statisztikák adnak pontos felvilágosítást.

A Művelődésügyi Minisztérium minden évben összegyűjti és közzéboctája a közművelődési munka számszerű eredményeit. Ebben 1974-gyel bezárólag megtalálható az általános iskolai osztályozó vizsgára előkészítő tanfolyamok és résztvevők száma:

Év	Tanfolyamok száma	Résztvevők száma
1970	149	2596
1971	232	3174
1972	368	6742
1973	424	7400
1974	503	9410

Nem folytatom tovább, mert a következő évben már nemcsak a 7. és 8. osztályt végezték a felnőttek magánúton. Inkább megírom, hogy az 1978/79-es tanévben az eredményesen magánvizsgát tettek száma: 1-4. osztályban 421; 5-6. osztályban 1406; a 7. osztályban 1255; a 8. osztályban 1514.

Nem azért, hogy ismét igazoljam magam abban, hogy ti akkor igazán nem voltatok „öreg diákok”, hanem hogy még többet mondhattak el példátok követőiről, megíratom, az 1978/79-es tanévben a 8. osztályból eredményesen magánvizsgázók közül 16 éves volt 38, 17-25 közötti 366, 26-30 éves 277, 31-40 év közötti 491 és 41 évesnél idősebb 342 hallgató.

Tudom, nem nagyon kedvelted a matematikát, nem úgy mint a Jani, de látod, a számjegyek sok mindenre válaszolnak, igaz, nem olyan éléek, mint mi magunk. Bizonyára figyelmesen, talán kétszer is elolvastad az adatokat, és akkor már nem is kell különösebben szót ejtenem arról, hogy

szünk. Előírjuk, hogy ilyen beosztáshoz ilyen tanfolyamon kell. Az ember nem mindig ismeri fel az érdekeit, segítünk hát benne.

★

— Ott jön be a probléma, hogy lesz, aki nem tudja majd elvégezni. Egyiknek kedve nem lesz hozzá, másiknak feje. Csőstül volt bajunk az A. eljárással is. Sokan nem bírták megemészteni.

Új irodájában sem változott a hatalmas gyáregység vezetőjének modora. Jó kedélyű, bátor eszű fiatalembernek ismerem éveket óta, az most is.

— Egyik baj, hogy hosszú ideje azonos a nyolc általánost el nem végzettek aránya. A kétezerből vagy hatszáz ember. Sokan kijárják formálisan a munka mellett, de újabbak jönnek. Egyedül az én gyáregységemben is találhatsz most négy analfabétát. Igaz, mind a négy cigány. Mit tudsz velük kezdeni? A brigádja rábeszéli: járjon a dolgozók iskolájába. Ott az a mostani „konzultatív” képzés, nagyon keveset ad nekik. Ha a kíváncsiságot valamennyire felkelti bennük, az már a plafon.

— Ismerek itt egypár érettségizett munkást is.

— Velük nem lesz baj. Közülük igyekeztünk kiválasztani a huszonöt embert, de lesz néhány nyolcosztályos is. Ennél alább nem adtuk. De találsz köztük olyat is, akinek van már valamilyen szakmája. A gyáregységeknek legalább egynegyede kapott már valahol szakmunkás-bizonyítványt; akad, aki kettőt, hármát is. Én a magam részéről mindig támogattam a második szakma megszerzését.

— Mondják, hogy a tervezett tanfolyammal tulajdonképpen két szakmát tanulnak meg: a síküveggyártót, meg a feldolgozót...

— Erről késhegyig menő vita folyt. Egyik fél a konvertálható szaktudást írta a zászlójára, a másik meg az alapos szaktudás mellett kardoskodott. Én a komplett szakma megtanítását javasoltam. Még olyan nehézségek árán is, hogy a tankönyv összeállítása hóna-

pokat késik. Megéri, mert a tanfolyamról kikerülő emberek minden munkafázisban használhatóak lesznek. Még ha nem is nagy mélységben ismerik a munkafogásokat, akkor is több az esély, hogy hamarabb belerázódnak, mintha teljesen ismeretlen volna nekik a terület.

Csorög a telefon, intek: nyugodtan beszéljen. Legyint egyet: „Két helyen csöng, majd amott felveszik.” Úgy is lesz, de nyílik az ajtó, egy adminisztrátornő lép be, s kéri főnökét, hogy vegye föl a telefont, mert őt keresik. A gyáregységvezető egy pillanat alatt vált témát: számokat, neveket sorol fejből; sőt még a hordágytípusokról is szakszerűen vitatkozik — mint utóbb megtudom — az üzemorvossal. Aztán szekundumnyi töprengés nélkül tér vissza az eredeti tárgyhöz.

— Nekem, mint a termelésért felelős vezetőnek, lesz egy nagy gubanc a dolgomban. Ezen a tanfolyamon, már csak a nehéz munkakörülmények miatt is, tizenhét évvel idősebbek vehetnek részt. Tehát csak felnőtt dolgozók, akik benne vannak a termelési folyamatban. Heti egy vagy két alkalommal, délelőtt lesz az elméleti oktatás. Ha éppen délelőttös az illető, el kell engednem; ez megállapodás. Összejöhet tizenöt-húsz ember, akiket pótolnom kell valahogy. Pedig ez a folyamatos műszak, amiben dolgozunk, rendkívül fárasztó, nemigen lehet az emberekkel sakkozni. Várható néhány zűr emiatt.

★

„Ahogy én ismerem az érettségizetteket, azoknak nagyon könnyű lesz” — közölte magabiztos fejbólogatások közepette a szak szervezeti tisztségviselő.

Behemót, bajszos fiú áll előttem, viszonylag megkímélt munkásruhában. Közgazdasági szakközépiskolát végzett, korábbi munkahelyén pár hónapig anyagbeszerző volt, „logikus”, hogy most — már négy éve — gépész.

az 1971–72-ben Tolna és Veszprém megyében a veletek kidolgozott kísérleti eredmények kipróbálására alakított csoportokon kívül is, öntevékenyen alakultak magánvizsgára felkészítő csoportok, az ország különböző részlein. Az adatok mellett bizonyára az is érdekel, hogy a többiek miérett és hogyan jutottak az előkészítő tanfolyamra? Erre nem könnyű válaszolnom.

A kísérlet kipróbálására vállalkozó Tolna megyei csoportok résztvevőitől néhány kérdésünkre írásban kértünk választ, amiben jómagam is részvételük mozgató rugóit kerestem. Összesen 201 hallgatót kérdeztünk meg, közülük 147 volt a férfi és 54 volt a nő. 50 nőnek és 129 férfinak volt családjá, összesen 376 gyerekkel. A gyerekek közül iskolás kor előtti 79 volt, általános iskolás korú 159, középiskolás korban levő 68, és 60 volt a 18 évnél idősebb gyerekek.

Amikor megkérdeztük őket, a

	férfi és nő
nehéz- és építőiparban dolgozott	20 8
élelmiszeriparban, erdészetben	7 —
könnyűiparban	13 14
állami gazdaságban	41 2
termelőszövetkezetben	25 2
ipari szövetkezetben	6 8
szolgáltatásban	28 10
állami intézményben (óvoda, tanács)	4 8
egyéni gazda és háztartásbeli	2 2

A fentieket érdekes volt összehasonlítani az előző munkahelyükkel:

	férfi és nő
nehéz- és építőiparban dolgozott	27 9
élelmiszeriparban, erdészetben	9 4
könnyűiparban	7 3
állami gazdaságban	31 2
termelőszövetkezetben	16 2
ipari szövetkezetben	5 1
szolgáltatásban	15 5
állami intézményben	4 4
egyéni gazda és háztartásbeli	20 23

(A jelenlegi munkahelyéről nem nyilatkozott 1 férfi a régiről pedig 13 férfi és 1 nő.)

A két táblázat összehasonlítása magyarázatot ad a kérdésekre, hogy miért tanulnak ezek az emberek. Az igazság kedvéért mondom el, meg hogy megerősítem az fíléteket róluk, száztövenháromnak semmit sem ígértek azért, hogy tanuljanak. Nem helyezték kilátásba akár beosztás vagy munkakörülmény-változást, esetleg magasabb fizetést, azért, mert elvégzik a

8. osztályt. Nem is kaptak! Néhányuknak jutalomszabadságot adtak: huszonbét férfinak és nyolc nőnek. Hat férfi és három nő viszont előzetes ígéret nélkül rendkívül fizetésemelést kapott.

Azt is megkérdeztük a 201 Tolna megyeieitől, hogy milyen volt a család „hozzáállása” tanulásukhoz. Erről még ejtek egy két szót, mert bizonyára téged is érdekel! Az egész család örült 169 férfinak és 44 nő tanulásának, és segítettek őket ebben. Csak a gyereke örült, illetve segített 14 férfinak és 6 nőnek 3 férfit és 3 nőt csak a házastársa helyesléséről nyilatkozott, és szerencsére csupán 1 férfi tanulását nem helyeselte a családja. Bár lehet, hogy 5 férfit és egy nőt azért nem választott erre a kérdésünkre, mert ők is így nyilatkozhattak volna, de ezt szégyenlették leírni.

Azt hiszem, az adatoknál sokkal jobban érdekel, ami mögöttük rejtezik. Igaz, hogy mindez nem olyan egyszerű, mint a számjegyek világa. Melyikönk vállalkozhatna arra, hogy megkeresi a nyitját annak a csodának, hogy — a nálatok és a GANZ-MÁVAG-ban folytatott kísérletből, gyors elterjedése következtében — miképpen lett a magánvizsgára előkészítő általános iskolai tanfolyamokból a „Flóri bácsi egyetem”. Hogy ki a Flóri bácsi, akiből már fogalom lett? Gyorsan elmondom neked!

Tolna és Veszprém megyébe azért vltünk a magánvizsga-tanfolyamok kipróbálását, mert mindkét helyen új megyei művelődési központ épült, és a megnyitás előtt a megyei népművelés irányítói előre feltérképezték, hogy az új intézménynek milyen feladatokat kell ellátnia. Ők kerestek meg a problémáikkal és kapva kaptam rajta.

Tolna megyében él Flóri bácsi, apám korabeli, éppen akkor az oktatási osztály vezetői tiszteből nyugdíjba vonuló, hajlott derekú, de sok fiatal frissességét meghazudtoló — ember? bácsi? Nem is tudom miként mondjam, mert ma már nekem, de nagyon sokunknak csak a Flóri bácsi, az egyetlen — mint mindenkiből.

Flóri bácsi úgy döntött, hogy amit az oktatásban majd negyvenéves tevékenysége során rosszul csinált, azt rendbe hozza nyugdíjas korban. Ezért vállalta el, hogy foglalkozik a művelődési otthonokban megvalósítható felnötktatással, hiszen a megyében már csak egy dolgozó általános iskolája tagozat működött, Szekszárdon. Szó szerint nyakába szedte a lábat és járta a megyét: a munkahelyeket, üzemeket, tsz-eket, állami gazdaságokat, de nem különben a tantestületeket, és szervezett. Oktatata a pedagógusokat, hogyan kell a felnöttekkel másként tanulni, mint a gyerekekkel, stb. Erről nem szölok bővebben, hiszen ki ne tudná jobban, hogy mit kell másként tenni, mint te és ti mindnyájan, akikkel együtt kezdtük.

A hír terjedésének csodálatos útjai vannak! Mire észbekaptunk, Tolna megye, de

nem különben Veszprém, egyre másra kapta a látogatókat tanév közben, hogy a munkában érjék tetten, hogy mit csinálnak. Szerencsére akkor már a Salgótarjánban és a GANZ-MÁVAGban gyűjtött anyagot a tanárok feldolgozták és leírták, meg is jelentették nyomtatásban. Így esett, hogy a tervezetnél előbb és sokkal többben tanulnak előkészítő tanfolyamainkon. Tolna megyében pedig Flóri bácsi megvalósította a saját célkitűzését: tíz évig lankadatlanul dolgozott, és minden tanévben annyi felnőtt szerzett nyolcosztályos végbizonnyítványt a magánvizsgára felkészítőkönyvben az előző évben tanköteles korukban nem végezték el a nyolc osztályt. Ez nagy dolog! De ekkor kellett csak igazán vigyázni! Mert a lustábbja, fiatalja, ha figyelmeztették, hogy baj lesz, tizenhat évesen is iskolába fog járni, nemegyszer válaszolta: „Nem baj! Majd megyek a Flóri bácsi egyetemére.” Ez az, ami megengedhetetlen, amiért Tolna megye is a sarkára állt, hiszen a magánvizsgára felkészítő általános iskolai tanfolyamok nem a túlköros fiatalok nevelőintézménye, hanem a hajdan és még ma is sokszor mostoha körülmények között élő, érett korú dolgozó felnöttek. Az övék a Flóri bácsi egyeteme!

Tudom, hogy igazat adsz, és máris kérdeznél, ha hagynám. De nem! En előbb visszakérdezek. Hogyan alakulhatott így, hogy a mi közös munkánkól nem „nőgrádi tapasztalatok” maradt, hanem Tolna megyei tapasztalatokká alakult az idő és az élet sodrában?

Miért van az, hogy a gimnáziumi magánvizsgára felkészülés is Nógrád megyéből indult 1971. óta az építőipari munkásszálláson, a zavvvvapálfalval síkúveggyárban, Pásztón a járási művelődési központban, és még vagy három helyen. Bizonyára ezerre tehetők már azoknak a száma, akik így szerettek érettségi bizonyítványt, és mégis átadták Heves megyének a pálmát, azzal, hogy a módszerek összegyűjtésére és közvzetételére Heves és nem Nógrád megye vállalkozott?

Ne szólj rám, hogy elforult vagyok, és amit csináltunk és csinálunk nógrádivá akarom — éppen én — kisajátítani! Ne szólj rám, mert ez nem így igaz!

A tudás vágya, a tudás értéke és megszerzésének fáradságos külföntéle útja mindnyájunké. Jómagam arra tettem fel az életem, hogy ebben mindig és mindenütt új ösvényeket tapossak, de nincs jogod arra, hogy akár figyelmeztető szavard erejével is lazábban fogd a kezem, vagy akár melyikötök is elengedje azt!

Erről ne is szölok, mert — szerencsémre — még nem kell semmit visszaperelnem! Csak kérhetem, hogy segítetek, és gyertek velem tovább.

Pálos Eva

— Régebben elvégeztem az A-tanfolyamot, nagyon megérte. Többet tudok a gyártásról, mint sok ember, aki huszonöt éve nyúvi itt magát.

— Valóban könnyebb szakmai tanfolyamot végezni egy érettségizetnek, mint annak, aki nyolc általánossal kezd hozzá?

— Érettségi után könnyedén elvégzi bárki az ilyen gyorstalpalókat. Emlékszem, annak idején az A-tanfolyamon mikrométerrel kellett mérni az üveg vastagságát, és a változásokat grafikonra kellett fölvezetni. Mi, érettségizettek észre se vettük, hogy itt valami nehézség van. De az idősebb, hat-hét elemisek közül csak kevesen bírtak a mikrométerrel mérni, a grafikonra meg úgy bámultak, mint borjú az új kapura.

— Mit érdemes tanítani egy tanfolyamon?

— Az üzemmenetet, a gyártási folyamatot végig. Hogy a vágó a negyedik szinten tisztában legyen vele, miből van az üveg. Ez hasznos, mert könnyebben tud bánni vele; és ha buborékokat vagy szemcséket talál a táblákban folyamatosan, akkor nem legyint rá, hanem tudja, kinek mit szóljon. Ha egy leszedő valamilyen rumli miatt idejében szól, több száz méter üveget megmenthet. Volt erre példa sok.

— Erdemes-e humán ismereteket tanítani?

Rám néz, komolyan gondolom-e a kérdést.

— Hát, itt mondjuk nem fontos, hogy az ember napközben József Attilából idézzon. Itt a fizikai, a kémiai ismeretekkel megy a dolgozó valamire. Ha tudja, mi az a viszkozitás, hőtágulás, nyúlás, satöbbi. Azzal semmit se ér, ha álmából keltve föl tudja sorolni az Árpád-házi királyokat.

— Mivel lehet ösztönözni fiatalembereket a tanulásra?

Megint rám csodálkozik, de most rövidebb ideig. Kezdi megszokni.

— Ösztönözni? Nálunk senkit nem kellett. Már tavaly feliratkozott a fiatalok közül szinte mindenki. Pedig még olyat se említettek, hogy fizetésemeléssel jár, vagy hogy tanulmányi szabadságot adnak egy napot is. Mégis jelentkeztek. Ha tőlünk függne, már végelnénk is. Mert először azt mondták, hogy januárban kezdődik. De valami akadály jött közbe.

— Milyen akadály?

— Fogalmam sincs.

★

— Sok ember rest gondolkozni. Korábban a Z.I-en megszokták, hogy ők a janik, nagy mellénnyel jártak. Tényleg jól értettek mindenhez; csak ránéztek az üvegre, látták, hogy rendben van, vagy hogy hol a bibi. De itt, a Z. III-on már nem az megy, hogy „no, ez jó lesz így”, meg hogy „ugyan ne dirigálj nekem, húsz évig így ment, rendben volt!”

Sisakkal a fején élénk taglejtésekkel prézsmítál a megállapodott korú keverőgazda. Tőlünk két méterre tisztelettudó bornírsággal szobrozik a mesterhez beosztott tanuló.

— Ott szemre mérték, hasra ütte mondták adatokat. Itt meg műszerek vannak. Nem ugyanaz! Ott megszokták, hogy valaki, a művezető, gondolkozik helyettük. Itt meg mindegyiküknek saját magának kéne forgatni az agyát. De nem akarja... Persze, ha ezt maga mind leírja, amit én itt elmondok, akkor sok emberrel összerúgom a patkót... Szóval gondoljon bele. A régi kemencén húsz-harminc fok melegegést egyszerűen nem vett észre. Itt meg már két fok emelkedés miatt le-föl rohangálnak a gépészek, hogy atyaisten, melegszik a gépem!

— Maga szerint egy tanfolyam ér valamit egy begyöpösödött embernek?

— Fel kell hozni őket észben oda, hogy legalább kíváncsiak legyenek valamire. Bogarat kell tenni a fülükbe. Hogy ha később hall valamit, legalább derengjen neki: „mintha valahol már beszéltek volna nekem erről”. Akkor, ha nem is veszi elő a könyvet, legalább megkérdezi a társát, hogy „Jóska, mit is mondtak erről, meg arról?” Ha lassan is, hozzá kell formálni őket a modern üzemhez. Itt nagy értékek vannak: egy egyszerű hőelem tizenhatezer forint. Becsülje meg és higgyen neki; ne próbálja meg a műszert felülbírálni, mint futballbíró a partjelzőt.

★

„Az se mindegy — állította a továbbképzéssel foglalkozó szakember —, hogy a tanfolyammal ellátható munkaköröknek milyen nevet adunk. Egy jó elnevezés nagyon vonzó lehet, mert a dolgozó sok helyen bediktálja a foglalkozását, például a gyereke óvodájában, iskolájában, és nem mindegy, hogy mit mondhat. Egyik ilyen szerencsés elnevezés, sokat gondolkodtunk rajta, míg kisütötük: a „műszerszobai olvasztár”. Mert ugye műszer is, meg olvasztár is. Mennyivel jobb, mintha mondjuk »kemencekezelő« lett volna!”

— Tudja, mit mondok? Nekem ez a név egyáltalán nem tetszik — jelenti ki őszintén, savanyú képpel a műszerszobai olvasztár. — Mert vagy műszerész, vagy olvasztár valaki. Az emberek nem tudják hova tenni. En még olyan dolgozóval nem találkoztam, aki ezt figyelembe vette volna.

Harminc-negyven közötti ember. Ő aztán több szakmát a javából. Bádogos, vízvezeték-szerelő, gépésztechnikus (ezt ő diktálta így, a harmadik helyen), valamint fél tucat tanfolyam, sőt marxista középiskola is van a tarsolyában.

— Veszi hasznát ennek a sok szakmának?

— Nézze, most leállt a termelés, átépítjük a kemencét: én a vízvezeték-szerelők közt szakmusként dolgozok. De máskor is van ennek haszna. Beüthet egy váratlan meghibásodás, amikor az em-

ber lélekjelenlétén sok múlik. Múltkor a vízhűtőcső berogyott a szűkületben és beelégott az olvadéka. Már kezdett fölizzani, mire fölnéztem és észrevettem. Egyből belém villant, hogy a cső nyomás alatt van, bármelyik pillanatban szétdurranhat; akkor aztán lehetjük, milyen üveget ad a kemence egy darabig. Rögtön szaladtam a csaphoz, elzártam, utána egy franciakulccsal kirángattam a csövet az olvadékból. Ha nem vagyok éppen vízvezeték-szerelő, fel sem ismerem a veszélyt, vagy ha felismerem is, nem tudtam volna, hova kapjak hirtelen.

Lehajol, sorban fekszenek a földön a kiszerelet csapok, közülük emel föl egyet. Élénken magyarázgatja, miképp újítja föl őket; ha nem csinálná, kidobandó vashulladék volna mindegyik. Velük se tudna „érdemben” foglalkozni, ha nem lenne meg a két-háromszakmával járó tudása.

— Hasznosíthatók-e itt a politikai ismeretek is?

— Az csak beszélgetés közben jön elő. Propagandista is vagyok, ezért sokszor fordul hozzám a művezetőm, hogy segítsen ki. Feltesznek neki egy kérdést, például a lengyel helyzetről. Ő úgy tesz, mintha tudna felelni, csak nincs kedve. Nekem kiabál, hogy Pista gyere már, magyarázd meg ennek a „bunkónak”, mert nem érti.

— Milyen akadály van annak, hogy itt minél többet tanuljanak az emberek?

— Nagyon meg vannak terhelve. Ez a folyamatos műszak pokrócul kikészíti a dolgozót. Nem csoda, ha nincs kedve tanulni a meló után. Szerintem jobb lenne cserelátogatásokkal megoldani ezt, azok többet érnek. Elmehtenék O-ra vagy M-re. Csak egy kis rugalmasság kérdése az egész. Akár külföldre is utazhatnánk, megterül az. A magyarokat nem kell féltetni: többet hoznak be ötletből, mint amennyit pénzből kivittek.

— Ezek szerint maga ettől a szakmászító tanfolyamtól nem sokat vár?

— Nem túl sokat. Meg is lepődnek, ha valami újat mondanak. Inkább csak az ismétlésre akarok ráfeküdni. Ne felejtsem el, amit egyszer megtanultam.

★

— A munkaerő-árú felértékelődött, megszűnt a kínálat bősége, ezért a figyelem ráirányult az itteni dolgozókra. Velük kell megoldanunk a feladatokat — állapítja meg a rangos, gyári illetékes. — Ezért volt szükség a nagyobb alsó nyomásra, ami '79-ben végre egy miniszteri rendeletet eredményezett. Az tette lehetővé a sikküveggyártás szakmaként való oktatását.

Enyhén nagyra szabott öltönyében kényelmesen terül el a termetéhez képest aprónak tetsző fotelban.

— Korábban még nem lett volna indokolt egy ilyen rendelkezés?

— Szerintem már korábban is indokolt lett volna.

Beosztását ismervén, meglep a teketória nélküli válasz.

— Adva voltak hozzá a feltételek már a hetvenes évek elején is. Súlyos gazdasági gond lehet, hogy a szakmá-va minősítés csigalassúsággal halad. Szerencsére az utóbbi időben oldódik valamit a merevség. De így is van mit behoznunk. Kiépiült egy NDK-kapcsolatunk, tőlük tudjuk, hogy náluk ez a téma már leragott csont, rég megoldották. Igaz, náluk az üveggyártás jóval nagyobb arányt tölt ki az iparban. Fejlettebbek is: tematikát, metodikát, szakkönyveket tőlük kértünk a tanfolyamhoz.

— Mennyire lehet azokat nálunk használni?

— Egy az egyben semmiképp. A tankönyvet például a mi szakembereinknek kellett, roppant kevés pénzért, megírniuk. Az nehezíti a módszerek átvételét, hogy az itteni dolgozóknak feleakkora szakmai alaptudásuk sincs, mint az ottaniaknak. Hiába prédikáljuk mi: az iskola van az életért. Sajnos manapság az iskola az iskoláért van. Mert itt a szakmunkásképzés vajmi kevésbé veszi figyelembe a helyi sajátosságokat. Tanítanak ugyan üvegfüvőket, de még véletlenül se foglalkoznak mondjuk üvegipari szakemberek középfokú képzésével. Pedig de nagy szükség volna rájuk! És az itteniek zöme másfajta képzettséggel is itt fog dolgozni, nem kis kezdeti nehézségek árán. Már régóta a helyi iparra kéne felkészíteni az embereket. Ez országos sztereotípiákkal nem megy.

Cigaretttára gyújt: eszébe jutok, engem is megkínál, nem élek vele.

— A mostanihoz hasonló tanfolyamok javíthatnak-e valamit a helyzeten?

— Régen a fiúk bekerültek ide a gyárba, mint szódaürítő, aztán lassan járták végig a stációkat, és lettek üvegfüvők vagy néhányan művezetők. Ez volt a csúcs. Mire ide elérték, harmincöt-negyven évesek voltak legalább. Most az ütem gyorsabb kell legyen, és gyorsabb is. Megpróbáljuk valamiképp elérni, hogy átvegyék a nagyobb sebességet.

★

Fontos, ám egyben különleges „nyersanyag” is gazdaságunkban az agyvelőállomány. A benne rejlő érték: az emberi értelem kiaknázásához nem kellene milliárdos beruházások. Önmagából adódó természete e kincsnek, hogy a felszínre tör, szerkezeté rendeződik és — ha teheti — működésbe lép. Viszont, ha nem kap teret a működéshez, elgémberedik és béna testként befűlledve a gazdasági gépezet zugai közé, lefékezi az egész masinéria haladását. Így hát körünkben és honunkban sorsdöntő tennivaló, hogy a gépezetet olyanra alakítsuk, amelyben a szóban forgó kincs mentől gyorsabban felöltheti a számára egészséges formát, és teret kap a friss, élénk mozgáshoz.

Regös Molnár Pál

Veszélyeztetett helyzetben

Damoklész a hetedik mennyországban érezhette magát, amikor ura, Dionüsziosz, a szürakuszai türannosz teljesítette a kívánságát, s így a nagy hajbókoló rövid időre fölcserélhette hízelkedő életmódját királyira. Kelleme-sen végignyújtózkodhatott az aranykereveten, degeszer ehette magát a legkíválóbb inyenc-falatokból, válogatott rabszolgáikú lestek minden kívánságát, egyszóval az áhított gyönyörök világába emelkedhetett.

Csaknogy — miként Cicero a *Tusculumi beszélgetésekben* írja — közbejött egy kis „difi”. Ugyanis ez a véreskező és módfelett csavarteszű Dionüsziosz a talpnyalójának adott fény és pompa közepette megparancsolta, hogy löszórszállra kötve egy villogó kardot bocsás-sanak alá a mennyezetről, hadd csüngjön ott, annak a boldogságban úszó embernek a nyaka fölött!

Azóta (mármint az említett eset óta) emlegetjük, ha veszélyhelyzetbe kerülünk, hogy a fejünk fölött függ Damoklész kardja.

*

Repkénnyel befuttatott, külsőre már-már izléstelenül cicomázott vidéki lakásán tölti kényszerpihenőjét S. Endre, a közepes nagyságú üzem termelési osztályvezetője. A több hónapos távollmaradás oka „drámaian egyszerű”: infarktus.

Tagbaszakadt, hatalmas termetű ember, első ránézésre, nehezen képzelhető el, hogy már kétszer hozták vissza „a halál torkából”. Nem illik ilyesmivel dicsekedni, így hát mi is kerülgetjük a témát, mint macska a forró kását.

Előbb megmutatja a virágba borult kertet, elmagyarázza, hogyan kell metszeni az őszi-barackfákat, eldicsekedik kisfia tanulmányi eredményével, aztán a szőlőlugas alatt kicsordul belőle a bánat.

— Számtalanszor lepergettem már magamban az eseményeket — mondja, s füstszűrő nélküli Symphoniával kínál. — Persze, így utólag könnyű okosnak lenni. Az én problémám, úgy érzem, az volt, hogy egy túlságosan felpörgetett ritmust kényszerítettem magamra. Olyan ez, mint a hínár... előbb csak megérinti az embert, aztán körbefonja, s a szorításából már az isten se tud kiszabadulni.

— Messzire szakadtak a lehetőségektől az ifjúgyerek?

Töpreng egy kicsit, mielőtt válaszolna, amúgy öregurasan, ráérősen, mintha őt egyáltalán nem érintette volna meg az infarktus előszele. De, legalábbis a látszattól ítélve, nagy hasznára volt a pihenő.

— Nem nagyon gondolkoztam én akkor, mert nem sok idő jutott rá — feleli. — Szinte mindig anyagellátási gondokkal küszködünk, tudja, a nagyvállalatok hamar eimarták előlünk a lehetőségeket, egyszóval résen kellett lenni. És ezek olyanféle apró, mindennapos feladatok voltak, hogy most nem is nevezném komoly munkának. Hiszen ebből adódott az egyik „lelki” problémám, hogy hiába végeztem el levelezőn a műszaki egyetemet, hiába tanultam, túlzás nélkül: látástól vakulásig, ha a tényleges melóban ennek nem sok hasznát vettem.

— Megfordult a fejében, hogy esetleg munkahelyet cserél?

— Többször is. Lehetőség adódott bőven, csak a pénz jóval kevesebbnek ígérkezett. Meg aztán... — egy pillanatra megáll, mondja, vagy ne mondja — szóval, akkor kezdtük el építeni a házat. És persze szükségem volt erre-arra, egy C-menetlevélre, bontástéglára, hulladékfára, satöbbi; s világos, hogy osztályvezetőként simábban ment minden. Utána pedig kicsoda dolog lett volna, ennyi segítség után, faképnél hagyni a céget?!

Közben megjött az első figyelmeztető jel. Éjszaka lett rosszul. Mentőt hívtak, s a gyors és ügyes orvosi beavatkozás sikerrel járt. Néhány hét pihenő következett, aztán minden folytatódott a régiiben. Még javában tartott a táppénz, amikor már téglát hordott, maltert kevert, falazott.

Csak éppen a szívnek nem tetszett ez a dolog. Egy év sem telt el az újabb infarktusig.

— Postára mentem, leveleket, csekkeket földadni — emlékszik vissza —, s akkor jött az a szűró érzés. Szédültem rettenetesen, ömlött rólam a víz, mint a dézsából, csak arra emlékszem, hogy többen odaszaladtak segíteni.

A kezelőorvosa statisztikákat idéz, amikor a betegségről kérdelem. Könnyörtelenek ezek az adatok: a világon majd minden második ember szívbetegségben hal meg, a hirtelen halálok csaknem háromnegyed részét szívbetegség okozza, s az infarktusbetegek nem kis számban még a kórházba érkezés előtt meghalnak.

— Mégsem eléggé figyelmeztetőek ezek az adatok — fűzi hozzá némi rezignáltsággal. — Mindenki tud róla, mindenki fél tőle, mindenki küzd ellene, aztán mégis állandóan telt ház van nálunk. Érdekes módon nem is anynyira a sok munka, a fizikai megterhelés, hanem a nagy felelősség, a döntéssorozatok, s a célok gyakori megváltozása vezethet egyfajta infarktus előtti állapothoz. Mondanom sem kell, hogy a megelőzés érdekében már a legkisebb idegrendszeri zavaroknál közebe kell lépünk. Mert minél később történik meg ez, annál reménytelenebb a megmenekülés.

*

Az orvos S. Endréről szólván ezt a szót használta: megmenekülés. A tizenháromesztendő F. Marika kulcsszava viszont az elmenekülés. Az ő veszélyhelyzete időben és térben, sőt, még felelősség-megosztásban is egészen más, ám a végeredmény mégis hasonló módon drámai.

Négy éven át türte-viselte a megaláztatást, a verést, finom szóhasználatlalt: a mostoha-apa ferde hajlamú közeledéseit. Mígnem betelt a pohár. Akkor összepakolta cókmojkját, kézen fogta kisöccsét, s az éjszaka kellős közepén becsöngettek a keresztanyjukhoz.

Ez már a négyesztendős kálvária végén történt. És mintegy a felnőtté válás szimbólumaként. Mert otthagyni a fertővé vált családi környezetet, elmenekülni akárhová, akárkihez, azt hiszem, őt inkább ez tette igazán felnőtté, nem pedig a pecsét az igazolvány valamelyik rubrikájában.

Most a k.-i nevelőotthon lakója, bő nyolc hónapja.

— Siralmas látvány volt, sápadt, beesett szemekkel... szóval, nagyon lerongyolódva jött ide, szegénykém — mondja a nevelőintézeti tanárok jellegzetes iróniájával az osztályfőnöke. — Oroszból alig ismert néhány betűt, egyetlen verset nem tudott elmondani könyv nélkül, matematikából az egy meg egy-nél kellett kezdeni. Hja, és a barátkozás! — nevet föl. — Senkihez nem szólt, meg sem mert mukkanni, tipikusan befelé forduló személyiségnek látszott. Aztán valahogy elkezdett oldódni, s rövid időn belül kiderült, hogy remek közösségi ember, bátran mond véleményt S nem is buta gyerek! Oroszból, matematikából hármast, magyarból pedig négyes rendű.

Nyeszett, apró termetű kislány áll elem. Szemét mélyen lesüti, mint akit folyton kínozz a bűntudat, pedig az égvilágon semmi oka rá. Egyszer a mostohaapa tökrészege ment haza, végigdől a diványon, s ráivallt a gyerekre:

— Vetköztess le! — Amikor ez megtörtént, jött az újabb parancs. — Mutasd a bugyidat, hadd nézzem, nem voltál-e fiúval?!

Aztán később ez lett G. legfőbb atyai gondoskodása.

— Ó, hát az a gyerek, az istennek se akart tisztálkodni — válaszolta az édesanyja, amikor azt kérdeztem, igaz volt-e az előbbi tör-

ténet. — Így ellenőrizte az apja — fűzte hozzá szemrebbenés nélkül. Azaz inkább fordítva, merthogy a szülőkkel való találkozás helyszíne egy kocsmaudvar volt, s akkor már túlságosan is gyakran „rebbent” a szem... Így hát minden további faggatózás értelmetlennek tűnt. Egy dolog azonban bebizonyosodott: őket senki komolyan nem vonta felelősségre azért, mert két gyereküket a „szülő” alkoholizáló életmódja elűzte otthonról.

Hogy Marika és kisöccse mégis kiszabadulhatott ebből a környezetből, abban — rajtuk kívül — főszerep jutott a keresztmamának is. Aki biztatta, oltalmazta, ha kellett, etette, itatta, öltöztette őket.

— Nem hagynak nyugton a szülő! — fakad ki, mihelyt megtudja, mi járatban vagyok. Egyszobás lakásban egyedül él, túl van jócskán a negyedik ikszen. Betanított munkás egy nagyüzemben, s három műszakban dolgozik. Nyugtatókat, vérnyomáscsökkentő gyógyszereket szed.

— A szülők azt hiszkelik, hogy erőszakal elvette tőlük a gyerekeket.

— Tudom — mondja gúnyosan —, mert már nekem nem lehet gyerekem... és magamhoz édesgettem őket. Ezt mondták, ugye?

— Nagyjából.

— Ilyenekkel zaklatnak állandóan, a férfi még azt is megígérte, hogy ha nem fogom be a számat, s máskor is beengedem a gyerekeket, akkor eltesz láb alól... már kétszer ült a börtönben. De ha annyira szeretik a gyerekeket — háborodik föl —, akkor miért nem kéri vissza a nevelőotthonból?

Nem volt kis ára ennek a mentőakciónak, amelyet a „kereszt” közreműködésével szerveztek meg, s amelynek ez esetben nyertése a két gyerek, noha a megoldás — szükséges rossz.

Mert ha vigyázó szemeinket a statisztikára vetjük, rögvést kitetszik, nem a gondozásba vétel, hanem az ideális családi környezet megteremtése lenne szorgalmazandó.

Nézzük csak: a hetvenes évek végén hazánkban a fiatalokú népesség 4 százalékát, azaz közel százezer gyereket tartottak nyilván veszélyeztetettként, ám a gyámhatóságok ennek a háromszorosával foglalkoztak. Nevelőotthonaink túlszűfoltak, kihasználtságuk egy hivatalos fölmérés alapján: 135 százalékos! És még egy nem elhanyagolható adat: a központi idegrendszeri rendellenességek az intézeti gondozottak esetében huszonnégyszeresen haladják meg a családi környezetben élők károsodási arányát.

Vajon milyen családi környezetet talált volna F. Marika, ha váláskor történetesen az édesapjának ítélik. Néhány nappal azután, hogy a nevelőotthonban jártam, fölkeresett a szerkesztőségben Marika édesapjának a felesége, mondván, ha leírom, amit a lány mondott, akkor sajtóperit indít. Magam sem értettem a dolgot, hiszen minden terhelő tény voltaképpen az édesanyjával és annak férjével kapcsolatos. Miért hát az aggodalom?

Hamar kiderült, hogy csak az adalékok sorát akarta megtoldani eggyel a „mostohaanya-jelölt”. De Marika ellen!

— Amikor nálunk töltött néhány napot, én mindent megadtam neki! — harsogta. — Az én kislányom egy dekát nem hízott heteken át, Mari pedig három kilót vett magára. Öltöztettem, ételmeztem... — és sorolta vég nélkül, mennyi jót tett vele... Csúpán a szeretet hiányzott a listáról.

Megnyugtatóan pótolhatja-e ezt az utóbit a nevelőotthon?

*

Ugyancsak kevesen irigyelhetik az üveg-fúvókat. Már messziről forrósit a levegő, amikor a kemencék közelébe érünk M. Gyula művezető kísérőmmel. Legalább hússzor jártam már ebben a csarnokban, de mindig nagy érdeklődéssel nézem a kemencén bemutatott „műsort”.

(folytatás a 21. oldalon)

András: Nem is amlatt...
Janus: Hanem?
András: Félünk, hogy ez a rebellió...
Janus: Mert a ti szemetekben én az az ábrándos-bolondos poeta maradtam, aki ha egyszer politizálni kezd, abból csak baj lehet. Igaz?
András: Téged féltünk. Hogy az az isteni tántumod elvész ebben a szélmalomharcban.
Janus: Szélmalomharc? Amiért néhány hete Mátyásnak kedvez a szerencse?
András: Úgy beszélsz, mint aki...
Janus: Folytatni akarja a rebelliót?
András: Ha jól tudom, tanácsot kértél a pápától, és menedéket kérésel Itáliában.
Janus: Tanácsot?! Forma szerint igen. De ha láttad a leveleket, jól tudod, hogy valójában én ajánlottam segítséget.
András: O, a rétor! Te nem változtál semmit! „Forma szerint!” és „valójában!” — Dehogyan vitatkozom én veled. Csak hagyjuk most a nagypolitikát egy órára legalább. Legyél csak, ami voltál: költők fejedelme!
Janus: Ami csak voltam. Látod, ez az én legnagyobb sérelmem.
András: Bár úgy volna!
Janus: Csalódnál?
András: Már évek óta... mit évek! — alig jöttél el Itáliából, már panaszkodtál, hogy elhagy a műzsád. „Megfojtja szellemedet ez a pannóniai levegő.”
Janus: S ami akkor csak félelem volt bennem...
András: „Azt azóta igazolta az idő” — ugye, azt akartad mondani?! Hát nem, barátom. Ambátor el kell ismernem, az ítélőerőd csakugyan megfoghatkozott, ha itteni verseid értékét ennyire alábecsülsz...
Janus: Mit tudod te! Van, hogy esztendő telik el, s egyetlen disztichont le nem írok.
András: Csak érleled a fejedben. Úgy látszik, ez a módszer határozottan javára válik a disztichonoknak.
Janus: S egyáltalán miről beszélsz? Hét éve, amióta megjártam Rómát, egy tucatnyi verset, ha küldtem...
András: Másik három tucatot pedig a híved hoztak.
Janus: Csak nem akarod azt mondani, hogy még mindig költőnek emlegetnek odakint?!András: (Ütöpgyászához lép, s egy aranyozott kötésű, díszes könyvet vesz ki belőle.) Vespasiano küldi, mulhatatlan tisztelete felől.
Janus: (Zavartan veszi át a könyvet, felnyitja, belelapoz.) Hiszen ezek valóban... az én műveim. Es maga Bistóci mester... hallatlan: De hát ki bírta meg?
András: Ki bírta meg? Az üzleti érteke. Aligha van olyan egyetem Európában, ahol ne forgatják a Bistóci-féle Janus-köteteket. Alig győz szállítani a rendelőknek.
Janus: Engem olvasnak? ... de hisz ez egy vagyon!
András: Ez a kötet valóban egyedül példány, de nem kapod ingyen, ne örülj. (Janus kérdően néz Andrára.) Azt kéri, hogy minden új munkádat hozzá vigyed. Lehetőleg személyesen.
Janus: (Zgatóttan kezd turkálni a fiókjában.) Nem vagyok készen semmivel. És én most nem mehetek...
András: Már miért ne jönnél? Csak nem gondoltad komolyan ezt a...
Janus: Ördögbe a politikával! De hát nincs nekem más, csak ez a rebellio? Meg a betegség? Meg a poézis? Ennyire emlékszel csak ifjúkorunkra?
András: (Evdődn-gyanakvón) O, püspököm! Még mindig a nők? (Nevet) En balgatag... Hallod, ez a leányzó csakugyan...
Janus: Egy rossz gondolatod se legyen erről a lányról!
András: Már mért lenne rossz? Csak nem vedlettél szerzetessé a püspöki süveg alatt?
Janus: (Nevet) Nem magamról, csak a lányról szóltam.
András: Bökd hát ki, mi nyomja a lelked!
Janus: Miért bolondultam én még Ferrarában, Páduában — a lányokon kívüli?
András: (Néhány pillanatig töpreng) A görögjeidért.
Janus: Plutarkhoszért, Plotinoszért... (Az egyik ladához lép, s pergamenfel között keresgél.)
András: Csakugyan? S én majd elfeledtem átadni eretnek barátod, Ficino üzenetét.
Janus: (Néhány pergamenel a kezében hirtelen megáll, klegyenesedik, felindultan néz Andrára.) Ficino eretnek?
András: Még nincs kiátkozva, de arra is rászolgálhat, ha nem hagy fel rajongásával Plotinoszodért.
Janus: Ficino sosem volt rajongó! Plotinosz pedig...
András: Plotinosz pedig... (megkeményedik) egyike azon pogány bölcselőknek, akikért ifjúságunk ma annyira lelkesedik. De nem azért, mert bölcselő volt, hanem mert pogány! Am lelkesedjen. Kockáztassa csak az üdvösségét, hogy aztán annál jobban becsülhesse azt a lelki békességet, amire csak egyházunkban talál. De amilyen veszélytelen ifjan lelkesedni a legképtelenebb eszmékért, olyan veszélyes felnőtt fejjel lelkesíteni másokat.
Janus: „Képtelen eszmékért”?
András: Bármilyen tanért, ami ellenkezik vallásunk szellemével.
Janus: Hiszen Plotinosz éppen a szellemével nem ellenkezik... csak a betűvel. Es obskurus teológusaink tanáival. Plotinosz istene is egy. O is azt mondja, hogy az emberi lélek csak áldozat és szolgálat révén egyesülhet az Istennel. Hol itt a pogányság?!András: A gögben. Az elbizakodottságban. Abban a bűnös téveszmében, hogy az utat önmagadól az Istenig Krisztus közbenjárása nélkül is megteheted. Akinek pedig Krisztusra nincs szüksége, annak az egyházra sincs. S akinek az egyház nem kell, annak nem kell a gyülekezet sem. A közösség. Nem kell a rend. Előbb az egyház rendje, aztán a világ rendje sem. Ezért képtelenség Plotinosz tana!
Janus: En nem azt mondom, hogy cseréljük fel Krisztust Plotinoszra, hanem, hogy mindent, ami egyeztethető a kereszténységgel, egyeztetni kell! ... Mit csodálsz te az én kesergő verselmben? ... És miért kacagod a szerzetesmorált?
András: Ez a vallásra, amaz a poézisra tartozik. Semmi közük az egyház eszméjéhez!

Janus: Vallás és egyház...
András: Te is olyan hitért sóvárogasz, amelyben minden istenülhet, ami emberi?
Janus: Az oktalan büntudattól oldoznám magunkat.
András: S mi tartóztathat meg úgy a büntől? Mi emel gátat az érzéki-ség, s a bujasság közé, ha nem a büntudat az érzékiség miatt?
Janus: Az én pogány költészetem hogy fér hát össze a teológiával...?
András: Nem mondanám, hogy összefér.
Janus: De hisz...
András: Csak azt mondtam, csodáljuk művészetedet. Mert minden sorában gyarló, nyomorult, szenvedő, s bűnre kész magunkra ismerünk. Mert hatalmassá fokozod bennünk a büntudatot, mi által képmutatás nélkül könnyöröghetünk bocsánatért.
Janus: (Irániával) S az én üdvösségemért...
András: Lám, lám, te sem lehetsz meg közbenjáró nélküli!
Janus: Most nem a pozíciódra, csak a barátságodra számítottok.
András: De holnap már a pozícióra is!
Janus: Holnap.
András: Hadd kérdezzem meg hát, csak mint barátod, magadban... az Istennel elszámolsz-e néha?
Janus: (Engesztelődve, megadással.) Nem tudom megítélni a cselekedeteimet...
András: Az úr előtt a szándékainkról kell felelnünk.
Janus: Hogy tudhatnám én ezt ketté bontani? Minden tettem csonka maradt... csak szándékban egész, s valami módon minden akaratom túlnőtt rajtam... ha csak elgondoltam is. (A kandalló melletti székre ül.) Mi tartozik hát az Istenre, s mi az, ami az ember dolga marad — ki érti ezt?
András: Amit te szép buzgalomnak nevezel: nem lehet... olykor gonosz erők kísértése volt?
Janus: Mire gondolsz?
András: A király hatalma végtére is istentől való. Istennel is pöröl, aki ellene lázad.
Janus: (meghökkenve) Ezt hozod Rómából...?!
András: A barátod mondja ezt!
Janus: Akkor hát... még ha úgy lenne is, hogy nem kedves Isten előtt ez a harc, abban kéne segítened, hogy kiengeszteljük őt! Hogy megértesd vele: én vagyok hívebb szolgája, nem a király.
András: Javíthatatlan görög vagy te, János.
Janus: Úgy teszel, mintha nem tudnád, hogy itt nem Isten, hanem Vitéz János és híveinek akarata döntötte el, hogy az ifjabbik Hunyadi legyen a magyar király... Ha Vitéz bátyám fel nem karolja egykor Hunyadi János ügyét, ma Mátyás nem országol. S talán Magyarország sincs sehol.
András: (figyelmeztetően) Politika!
Janus: (Nem figyel Andrára, tűzbe jön.) Volt akarata Pannóniával az Istennek? Lehet. Úgy Vitézben nyilatkozott meg ez az akarat. De ha van ember, akin számon kérhető az isteni szándék...
András: (enyhe iróniával) Az te vagy.
Janus: En vagyok! Engem bíztak meg, hogy tudósokat hozzak a gyermekuralkodó udvarába. En kaptam a feladatot, hogy ápoljam a békét Európa hiú és féltékeny uralkodói között. Nekem kellett a török ellen fegyvert és pénzt szereznem. Megtettem mindent — erőmön felül. Európában ma Hunyadi Mátyás a legmiveltebb s erényekben is legnagyobb király.
András: (felfigyel) Bizony!
Janus: Barátjává tettem Itália fejedelmét. Megszelídítettem iránta a német herecegeket. S ha Vitéz bátyám nem tanácsaim szerint jár el legutóbb Bécsben, Frigyes császárral sem jutottunk volna egyezsége... S hányszor kötöttem kardot... mentem csatában lázas betegen is törököt ütni, ha kellett. S nem tettem-e meg mindent, a béke éveiben, hogy idevarázsoljam a műzsákat ebbe a barbár Pannóniába?... Ha nem Isten szándéka volt mindez, hát ne legyen keresztény! De tegyen akkor csodát maga a Krisztus, s jelentse meg nekem, ha azért kell kárhözatra jutnom, mert a keresztények közötti békéért, s Pannónia felé emelkedésért lázadok!
András: Mutass egyetlen uralkodót, nem Európában... az egész Históriaban, aki annyit áldozott volna művészetekre, tudományokra, mint Hunyadi.
Janus: A pozsonyi egyetemre hét esztendeje elhoztam Róma engedélyét... s még mindig sehol! Ha támad valahol egy istenáldotta tehetőség, kap egy templomot, talán még püspöki süveget is, s azt mondja neki Mátyás: fogadd ezt a templomot, ez a te országod, itt nevelj szellemet tehetőség szerint. De maga köré szivesebben hív külföldi bölcsészeket, kiknek se érdekük, se joguk országos dolgainkra ártani maguk.
András: Csak a magad sérelmét panaszolod, János.
Janus: (élesen) Az én sérelmem az, hogy a magyar király csalja a világot? Hunyadi Mátyás azért és csak azért kapott hatalmat, hogy véget vessen a török garázdálkodásának. O helyett mást se tesz keresztény hadával, mint keresztények ellen háborúzik!
András: Mint aki folytatni akarja a zendülést...
Janus: (hirtelen). S ha úgy lenne?
András: (ravasz mosollyal) A Szentsek nyilván tanulmányozná tervedet... (komolyra válva) Tehát erről lenne szó?!Janus: (megadóan, zavartan) Nem, nem... nem tudom... De maradnom kellene... Rengeteg ltt a tennivaló... Amiért 14 éve hazajöttem, mind hátravan. (Fejével a kódexek felé int, s a kezében tartott pergament rázza.) A legfontosabb dolgaimhoz alig volt időm.
András: (Kis szünet után, bizalmasan) Soha nem volt más indulatod, csak az aggodalom Pannónia sorsáért, s a buzgalom a kereszténység ügye iránt?
Janus: (szelíden) Nem volt.
András: Irigység, kevélység, harag... bosszúvágy — soha nem kínozták a lelkedet?
Janus: Bosszúvágy. Sosem volt bennem...
András: Ma sincs? A királlyal szemben sincs?
Janus: Hunyadi Mátyás... és én...? Képtelenség!
András: Egyre rejtélyesebb vagy előttem... (Most tűnik fel neki, hogy Janus egész idő alatt a kezében levő pergamenköteggel gesztikulált, feléje nyúl, át akarja venni.) Ez lenne a megfejtés?
Janus: (Felocsúdik, visszahúzza a pergamenköteget.) Ficinónál hagytuk abba... S még nem mondtam, mit üzent.

András: Hogy elkészült a Plotinosz-fordítással. S hálás neked, amiért annyira biztattad...

Janus: (fojtottan, letargikusan) Biztattam volna? Meglehet. Úgy hát elkéstem ezzel is. (Darabokra tépi a pergameneket, elfordul Andrásról, s miközben látványosan szétszórja a papírdarabokat, halkán, furcsán nevet.)

II. jelenet

Messziről harangszó hallatszik. Elhalkul, felerősödik. Janus lép be a felső szobába. Körbetekint, láthatóan meglepődik, hogy senkit nem talál. Az asztalhoz megy, ruhája újjából egy pergament vesz elő, s az asztal fiókjába teszi. Fojtottan, fulladozva köhög. Jobb kezével a szívéhez nyúl, az ablakhoz megy, kinyitja. A harangszó felerősödik. Janus előbb mintha a fülét fogná be, mindkét kezét a fejéhez emeli, aztán tenyerével végigsimítja az arcát. Tüpreng. Feje magasságában jobb keze mutatóujjával a harangszó ritmusát követi, majd hirtelen — mintha önmagát figyelmeztetné valamire — magasabba tartott keze egy pillanatra megáll a levegőben. Karját leengedi, megfordul, ismét az asztalhoz megy, határozott mozdulattal kihúzza a fiókot, leül, kivieszi az ímént odahelyezett pergament, kisimítja, az asztalon álló tollal a tintatartóba mártja, ideges, gyors mozdulattal aláírja, visszazárja a fiókba, feláll, a ládákhoz megy, az egyiket felnyitja, egy csillogó kőtűs kódeket emel ki belőle, s álltában lapozgatni kezdi. — Az ajtó kinyílik, Zsuzsanna lép be, a kezében vödrrel. Becsukja maga mögött az ajtót, s akkor veszi észre a püspököt. Janus összehajtja a könyvet.

Zsuzsanna: (Zavarában leteszi a vödröt maga mellé.) Felség!

Janus: (A fejét csóválja.) Ti fogjátok a vesztémet okozni...

Zsuzsanna: (zavarában pukkedlizik) Felséges püspök úr!

Janus: (megengesztelődve, tréfásan) Így egészen más, úrnóm! Ki tanított téged erre a „felség”-re?

Zsuzsanna: Nekem még soha... én még soha... páternél magasabbat... megbocsásson kegyelmed...

Janus: Mondhatsz nekem bármit, legyek inkább János bátyád, csak azt a felséget vedd ki a fejedből. Tudod te, ki a felség?

Zsuzsanna: Szűz Máriám, az ablak! (odafut, becsukja) Megfázik a püspök úr. Így is olyan már, mint a sóhaj... Istenem, miket beszélek... bejön itt a sok hideg...

Janus: Tehát ki a felség?

Zsuzsanna: Talán a király... (felemeli a vödröt) Hoztam már a vizet...

Janus: Ugye, hogy tudod. S azt beszélik felétek, hogy János püspök akar király lenni. Igaz-e?

Zsuzsanna: Ugyan mér' beszélnek...

Janus: Akkor honnan veszed?

Zsuzsanna: Csak úgy, a termetéről. A hangjáról. (Kiegyenesedik, szembefordul a püspökkel, kacéran.) Meg a szeméből. Királyok nézhetnek így. (melyet lélegzik) Hadd mossam ezeket a ládákat...

Janus: Mit akarsz te lemosni? Minek az a sok víz?

Zsuzsanna: Azt mondta, hogy ma a ládákat tesszük rendbe... szárazon már tiszták...

Janus: (Felnyitja az egyik ládát.) A ládákat. De nem kívül! Ezeket kell elrendeznünk.

Zsuzsanna: Szentisten, ez csupa biblia?

Janus: Biblia, biblia, csak hogy nem a szent biblia. Nem a testámentumok.

Zsuzsanna: Nem kicsodák?

Janus: (legyint) Egyszóval nem az a biblia, amelyekre te gondolsz.

Zsuzsanna: Csak nem valami pogány íráskönyvek?

Janus: Van köztük pogány is, meg keresztény is. No, munkára hát!

Zsuzsanna: Igaz az, hogy a püspök úr is írt ilyen bibliát?

Janus: Van benne igazság.

Zsuzsanna: Azt beszélik, hogy a püspök úr, mielőtt püspök úr lett volna, olyan lantos féle volt. Krónikás vagy kicsoda. Hogy járt Taljánországban, és ott tanulta ezt a igricmesterséget.

Janus: (nevet) Te aztán jól kifigurázod a poétaságot!

Zsuzsanna: Az! Úgy! Poéta... hallottam ilyet is, csak nem maradt a fejben. Megbocsásson a püspök úr...

Janus: (Kiemel egy vékonyabb könyvet.) Ami ebben van, például én írtam.

Zsuzsanna: Istenem, de gyönyörű képek... mint a templomban. (lapozgat) A püspök úr piktornak is tanult?

Janus: Idesüss! Látsz különbséget a kétféle írás között?

Zsuzsanna: (Ujjával rábök az egyikre.) Ez sokkal szebb.

Janus: Neked is ez tetszik? Ez a görög írás. A másik meg, nézd csak, ez a latin. Most várj. (Másik két kódexet tesz az asztalra, kinyitja.) Melyik a görög?

Zsuzsanna: (A fejét mozdítja.) Ez e.

Janus: Tökéletes. És ez?

Zsuzsanna: A latin.

Janus: (Összeülti a kezét.) Okos vagy. Egyszer majd olvasni is megtanítalak...

Zsuzsanna: Inkább írni tanítson meg a püspök úr. Olyan színes képeket, amiket az előbb mutatott.

Janus: (nevet) Majd arra is sor kerül. Ezzel ma meg kell lennünk! Nem maradhatnak így...

Zsuzsanna: Ezzel a teméntelen sok könyvvel? Mi bajuk eshet?

Janus: Sokat kérdezel... Kezdd ezt a ládát, én meg a másikat...

Zsuzsanna: Igenis. (Serényen pakolni kezd, közben mormol.) Görög, görög, latin...

(Janus is kirak harmat-négyet, de lassabban. Közben mindegyikbe belebeolvas. Lentről az udvarról lódobogás hallatszik, Janus felfigyel.)

Janus: Na végre!

Zsuzsanna: (Az ablakhoz lopózik, lenéz.) Kárvaly és Kondoros uramék.

Janus: (ingerülten) Nem a páter?

Zsuzsanna: Csak ők ketten.

Janus: Szaladj le tüstént! Meg ne tudják, hogy itt vagyok!

Zsuzsanna: De hiszen...

Janus: Előbb Franciscussal kell beszélnem. Mondd meg a fiúnak, szólna át érte: hogy azonnal jöjjön!

Zsuzsanna: (A könyveket szanaszét hagyja, kendőt terít a vállára, kiemeli.) Ahogy parancsolja a püspök úr.

(Kis szünet után Franciscus jelenik meg az ajtóban.)

Páter: Hívattál, János!

Janus: Már este is vártalak.

Páter: Este? ... Megvan. Az este...

Janus: (játékos fölényességgel) Ne mentegetőzz! Minden lépésedről tudok.

Páter: (sértetten, de bizalmasan) Figyeltetisz? Engem?

Janus: (A páterhez lép, megfogja mindkét vállát, „bűnbánóan”, de még mindig fölényesen.) Az én helyzetemben, Franciscus, te sem tehetnél másképp.

Páter: Nem bízol bennem?

Janus: Ha nem bíznék, nem érdekelne, mit teszel.

Páter: Ezt nem ütheted el tréfával, János!

Janus: Az eszem gyanakszik. Nem benned, Franciscus, dehogy. Hisz épp ezért hívtalak: a magam igazában kételkedem folyton.

Páter: Es ezért küldesz kémekeket utánam?

Janus: Ugyan, kémekeket... (Nevet. Majd hirtelen újból elkomolyodik.) Ha elárulsz, tudni fogom, hogy vesztetted. Hibáztam. Eppen azért, mert híszek benned.

Páter: (engesztelődve) A magad igazában nincs okod kételkedni, János...

Janus: (legyint) Mit érek az igazammal?

Páter: (felélenkülve, szenvedélyesen) Csak nem akarod azt mondani, hogy vesztetek tekintet magad?

Janus: (fáradtan) Menekülök a király elől. S te velem együtt, Franciscus.

Páter: Menekülsz? Visszavonulsz. Magad mondtad...

Janus: Meddig? Hogy tudok ilyen helyzetben ellentámadásra készülni...

Páter: Hagyd már azt az ellentámadást! Örülünk, hogy az egész fegyveres szervezkedés szerencsétlen ötlet maradt...

Janus: Te csakugyan azt hiszed, hogy a király ölbe tett kezekkel nézi, amíg én végigjáróm a Délvidéket, Erdélyt... a Tiszántúlt, hogy országos tiltakozásra bírjam a Rendekeket?

Páter: Ha egyszer el látja Mátyás, hogy kívül, belül csak ellenzői vannak, előbb-utóbb jobb belátásra tér. Hiszen Frigyes nem szívlelt. A pápa...

Janus: (ingerülten legyint)

Páter: Csak nincs valami rossz hír Itáliából?

Janus: (El akarja terelni a szót.) Róma, ha segít, csak azért teszi, mert érdekkel kívánják. Hagyjuk Rómát a dékéré. Csak ha már semmi más nem kínálkozik.

Páter: Ha egyszer azonosak az érdekeink!

Janus: Másként úgy nekik a mi ügyünk. ... S egyáltalán mi a mi ügyünk? (Mellére teszi a kezét. Kis szünet után sóhaj.) Pokoll éjszakám volt.

Páter: A látomásaid? Megint?

Janus: Azok legalább mulattatnának. A tudóm, Franciscus, a tudóm. Háromszor is rámjött... Nem élek túl még egy ilyen rohamot.

Páter: Akkor pedig tovább kell mennünk. Mindent elintézek... még ma indulhatunk.

Janus: A halálba vinnél. Ilyen éjszaka után nem mozdulhatok. S ha mennék is... inkább északnak.

Páter: Hogyan?

Janus: Nem értem, ugye. Én sem értem. Nem is lehet. Álomomban vasra verve vezetett maga elé a király.

Páter: Es?

Janus: Es én boldog voltam. Gyönyörködtem az arcában...

Páter: (Türelmetlen, ki akarja zökkenteni a püspököt az álomhangulatából.) En is tiszteltem mindig a királyt.

Janus: Ah, tisztelet! ... Már sokszor úgy érzem, azért lázadtam ellene, hogy magamra vonjam ismét a figyelmét... En mellette és általa lettem minden, ami vagyok. S nem tudtam elviselni, a bukást. Tegnap még Európa leghatalmasabb uralkodójának első embere, mára tehetetlen bábu egy isten háta mögötti... (indulattal) ... parókián.

Páter: Pécs isten háta mögött? Ha győz az ügyünk, ez lesz a világ közepe! S ki mondja meg: Mátyás nagyobb uralkodó-e, mint te költő? Ne feledd, poétát nem a király csinált belőled.

Janus: (fojtott pátozzsal) De igen! Mátyás még senki volt, amikor én ifjú emberként barátja lehettem. Mint ereiben a bor, úgy áradt bennem szét a lázas gondolat: ha Mátyás felnövekszik, meddig emelkedhet mellette én! Betegje lettem a rögeszmének: Magyarország királya halálából majd magához emel... Tudd meg, Franciscus, én akkor éjjeleken át nem aludtam, s éber-én álmodtam meg a sorsomat. Hol volt addig bennem a költő? Verseltem, alig jobban, mint bármelyik társam Guarino mester tanítványai közül. S akkor, azokon az álmatlan éjszakákon éreztem először, hogy több vagyok, mert több lehetek náluk. Azóta érzem csak poétának magam.

Páter: Anyád szerint már öt éves korodban...

Janus: (elérzékenyül) Szegény anyám!

Páter: (Kis szünet után) Miért hívtattál?

Janus: (magához tér) Védeni kellene magam. És beteg vagyok.

Páter: Hozok orvost.

Janus: Pártfogót, Franciscus, ne orvost! ... Elmennél-e követségbe a névben?

Páter: Bárhová! Európa minden uralkodója rokonszenvét kivíttad.

Janus: Tudom. Még a szultán is barátsággal fogadna.

Páter: (nevet) Ó az egyetlen, akhez hiába küldenél.

Janus: (rácsap a kérdésre) Az egyetlen?

Páter: Az egyetlen. Miért nézel így?

Janus: Megbízlak hát, Franciscus, hogy még ma délből indulj Budára, s kérj bebocsátást a Hunyadi Mátyáshoz!

Páter: (Előbb döbbenten néz a püspökre, s amikor megérti, hogy nem tréfál, megkeménykedik.) „A mai naptól fogva sem személylünk, sem birtokunk, sem rendünk, sem országunk felett nem ismerjük el Hunyadi Mátyást uralkodónknak!” — ezt te is aláírtad, János! S én csatlakoztam hozzád!

Janus: (megtörtén) Ez volt az utolsó kérésem hozzád, Franciscus. (fagyosan) Nincs más beszélőnivaló. Köszönöm, hogy eljöttél. (Hirtelen, nehezen színlelt nyájassággal a páter elé lép, kezét nyújtja.) Isten veled barátom.

Páter: Mire készülsz?

(Nem fogadja el a püspök kezét. Janus jobb keze egy pillanatra megáll)

a levegőben, aztán hirtelen magasba lendül, ellenkezőst nem tűrő mozdulattal az ajtóra mutat, és hisztérikusan élesen, de egy köhögőrohamból elcsukló hangon.)

Janus: Nem győntatára van szükségem! (A köhögéstől zihálva a páterre támaszkodik, az gyengéden megfogja a karját, s visszavezeti a székéhez. Janus leül, csukott szemekkel mélyeket lélegzik, majd mosolyogva megengesz-telődve.) Ertelek én, Franciscus. S nincs is más kívánságom, mint hogy te is megérts... Magam megyek a királyhoz. (Kis szünet után.) Mátyás meg fog nekem kegyelmezni...

Páter: (élesen, támadóan) Janus Pannonlusnak? Soha!!!

Janus: Te nem ismered őt.

Páter: Kegyelmségre kényszerítesz, János! (Ruhája ujjából pergament húz elő, s indulatosan nyújtja a püspöknek.) Olvassd magad. Tegnap jutott a kezembe.

Janus: (átveszi a papírt, elsápadva) Sujátkezüleg írta alá!

Páter: A tartalmát, János, a tartalmát!

Janus: (Szemével izgatottan követi a sorokat, s csak két szót mond fennhangon, miután a pergamenrel a kezében lezuhan a karja.) „Élve vagy halva...” (Az „élve vagy halva” szavakra meredve, döbbenet, de nem kétségbeesetten, nem önmegadással.) Hunyadi Mátyás elárult... (Tétova mozdulattal a mellére üt.) Engem! (elkeseredetten, góggel) Hálátlan fattyú! (Járkálni kezd)

Páter: Ne böhöszd jobban a királyt...

Janus: (Hirtelen a páter felé fordul, ruhájánál akarja megragadni, de az meglepődve hátrál. Janus indulatossága így tragikomikusan esetlenné, szánalomraméltóvá válik. Zihálva, hisztérikusan, már-már eszelősen.) Mert ugye, azt is meg fogja tudni, hogy Janus Pannonus fattyúnak nevezte! Mert ugye... (elfulladás, köhög)

Páter: (Erélyesen, de sértetlen, hidegen közbevág.) Uram, az életről van szó! (Odalép a fuldokló Janushoz, székéhez vezeti, leülteti.)

Janus: (Összetörten, bocsánatkérően néz Franciscusra, aki ismét kitér a karja felé nyúló Janus mozdulata elől. Janus izgatottan, szinte könyörögve.) Segítsél nekem, Franciscusom...

Páter: Ha nincs erőd az úthoz, hát elmehetek a királyhoz... kegyele-mért.

Janus: (fáradtan, indulattalanul, tűnődve) Ezzel már elkéstem, Franciscus. Mátyás kegyelme nekem már nem kegyelem.

Páter: Nem várhatjuk be...

Janus: („Nyiladozó” indulattal, tétován, de az olyan ember tétovaságával, aki célját illetően már biztos a dolgában, csak a célhoz jutás módját nem látja még.) Nem! Nem fogjuk feladni magunkat! (A többes szám első személynél ige hangsúlyából nyilvánvaló, hogy a „fejedelmi többes” a felbredt onérzetet, a megaláztatásában lázadni készülő büszkeséget jelzi.) ...Nem fogjuk... (Meggáll, s hirtelen a nagy felismerés boldog izgatottságával.) Bűnbánat és könyörgés helyett változatlan és örök hűségünkről biztosítjuk a királyt, s egyúttal örömmel tudatjuk... Franciscus, írjad!

Páter: (Értetlenül, de készségesen teljesíti Janus kívánságát, asztalhoz ül, tollat és papírt kerít.) A királynak?

Janus: A királynak!

Páter: Megszólítás?

Janus: A szokásos.

Páter: (szótagolva) Mátyásnak, a magyarok felséges királyának, János, Pécs püspöke.

Janus: Az úr 1472. esztendejének január havában...

Páter: Az úr 1472. esztendejének március havában...

Janus: Januárt mondtam!

Páter: Márciust frunk, János.

Janus: (Idegesen felkapja, összegyűri a papírt, s másikat tesz Franciscus elé.) Az úr 1472. esztendejének január havában...

(A páter sejtve, hogy fondorlatról van szó, fejét csóválja, de engedelmesskedik.)

Janus: (A diktálás közben kisebb szüneteket tart.) Örömmel tudatom királyi felséggeddel, hogy a pártülésnek — mely koronád és személyed ellen készült — nyomára bukkantam, s közel az óra, amelyben a fő bűnöseket, s ezeknek minden pereputtyát feladhatom, Minekután harmadízben is meg-környékeztek, s az ellened szított lázadásnak nem csupán részesevé, de fe-jévé is kívántak tenni, legutóbb már azzal is győzködni igyekezvén, hogy bátyámról, Vitéz János, esztergomi érseked is közéjük állott — mely híre- nek családosságáról azóta módomból volt bizonyosságot szereznem...

Páter: Ez lehetetlen... értelmetlen!!! Az egész ország tudja...

Janus: Add a tollat!

Páter: (beletörődve) Írom.

Janus: Tehát „bizonyosságot szereznem”, tovább: „meghajlást” szinletem, s a töled szenvedett sérelmeim fikcióját állítván elébük, magamra vállaltam, amit annyira óhajtottak, a pártúts vezérlését.

Páter: (felugrik) Értsd meg, püspök, ez abszurdum! Semmire sem mérs vele! Kinevetted magad. Aki csak szinleg áll a pártütők élére, az nem megy az ország másik végébe, hogy táborot üssön a lengyel herceggel.

Janus: (Törtetlen optimizmussal, ravaszsággal, cinikusan.) Ki mondja azt? Jó, hogy eszembe jutottad. Megírjuk, hogy azt is az ellenségem híresztelik. Másik papírt! (Miután a páter, kelleetlenül, tiszta papírt tesz maga elé.) Most már frhatod, hogy az úr 1472. esztendejének március havában. Megszólítás ugyanaz... majd bevezeted valamivel, úgy tisztázod. A lényegét! „Nem csekély aggodalommal kellett tudomásul vennem, hogy a folyó esztendő január havában Felsőgedhez írott levelem, futárommal együtt, az össze-esküvők kezébe került, minek folytán Vitéz bátyámat, s engem Felsőged a pártütők valóságos vezéreinek tekint. Miután hű futáromat sikerült kiszab-dítanom, s a szóban forgó levelet is csellel visszaszerznem, Felsőged iránti ronthatatlan hűségem bizonyosságként ezt is mellékelem. Legyen tanúm előt-te, s míg személyesen fel nem kereslek, a túsod is, maga a futár.

Páter: Neve?

Janus: Johannes Franciscus páter...

Páter: Ezt ne kívánd!

Janus: Magad ajánlottad, hogy elmész!

Páter: Kegyelemért. De ilyet... ilyet nem.

Janus: Korábban a kegyelemről sem akartál hallani.

Páter: Mert reménytelennek éreztem. De ez...

Janus: Ez?!

Páter: Ez vétek lenne. Te nem csinálhatsz ilyet. Nem gondolhattad...

Janus: Vétek?! Hogy az életemet mentem? Hogy nem hagyom a királyt egy örült pillanataért a kárhozatra jutni? Hogy tudna elszámolni velem az Istennek? Egy föllentéssel most megmenntem magam is, őt is... Ne akarj jobb pap lenni nálam...

Páter: De a „hívedet” feladod... Ez méltatlan hozzád.

Janus: Feladom? Fussanak. Megmondhatod nekik... De hamar a szívedbe férköztek. Mástok te unszoltál ellenük. Lásd, sikerült, nem furdal mi-attuk a lelkiismeret.

Páter: Nem ellenük. Csak arra figyelmeztettelek, hogy nem illenek egy-máshoz a céljaid s a módok, ahogy elérni akarod őket.

Janus: Itt pusztuljak el! Azt akarod?

Páter: Itt biztonságban vagyunk. Te mondtad. Magam is úgy látom, nyu-godt lehetsz. Megvárjuk, amíg felgyógyulsz, s akkor Itáliába.

Janus: (ironikusan) S onnan vissza a pápa áldásával. Aki, ha nem en-gedelmeskedik neki a király, még ki is átkozza a kedvünkért...

Páter: Így indultunk...

Janus: És ha a pápa Mátyás oldalára állna?

Páter: Lehetetlen.

Janus: És ha mégis?

Páter: Megnyugodhatnánk isten akaratában... De addig... nincs okod.

Janus: (a szemébe néz) Nincs! Nincs okom... (Lentről zaj hallatszik, a következő pillanatban Zsuzsanna ront be a szobába. Lihog, izgatott.)

Zsuzsanna: Püspök úr!...

Janus: Mi lelt?

Zsuzsanna: Püspök úr... odalent...

Páter: Beszélj már!

Zsuzsanna: ...odalent... a király katonái...

Janus: (Mozdulatlan, hosszan hallgat, higgadtan.) Hányan vannak?

Zsuzsanna: Vagy egy tucat.

Páter: Tudják, hogy itt van?... Mit beszélnek?

Zsuzsanna: Tán még nem... de bármelyik percben...

Janus: Hogyan?

Zsuzsanna: Ott van az a talján...

Janus: Mi köze a katonákkal?

Zsuzsanna: A püspök úrról diskurálnak. Ő, meg ezeknek a kapitánya... A mama kihallgatta.

Páter: És?

Zsuzsanna: Azt mondja a talján, hogy ő elvezeti a kapitányt a püspök úrhoz, de csak ha megígéri neki, hogy nem esik a püspök úrnak bántó-dása.

Páter: És a kapitány?

Zsuzsanna: Hogy ő nem egyezkedik, neki arra nincs parancsa. Megvárja, amíg az az úr meggondolja magát... még meg is fenyegette.

Janus: És te? Téged nem vettek észre, hogy feljöttél?

Zsuzsanna: (elsírja magát) Hlssz épp ez az. Körben jöttem, s az udvaron nyomomba jött az egyik... Itt ólalkodik az ablak alatt...

Janus: (Az ablakhoz megy, leselkedik, elszántan.) Szólj a fiúnak. Mond meg neki, hogy intézze el!

Páter: János! Nem kellene...

Janus: (Zsuzsannához) Finoman. (a páterhez, keményen) Nos, Fran-ciscus, mit tennél a helyemben?

Páter: Indulnunk kell!

Janus: (cinikusan) Itáliába.

Páter: Még ma! Gyorsszekérrel!

Janus: És a könyvek? És Pécs? És a „híveim”? Velük mi lesz? Ez a mód nem hozna szégyent céljainkra?!

Páter: A lelked üdvösségéért, János! Az úr a szándékot nézi. Hogy a rossz és jó közül erős vagy-e a jót választani. Előbb a rosszat akartad. De most már nincs választásod...

Janus: (dacosan) Nem lenne? Figyelj hát, mit találtam ki! (Zsuzsanná-hoz) Elmész Kondoros Mihályhoz. Most rögtön. Elmondasz neki mindent. (kopognak)

Janus: (Egy pillanatig dermedt csend: a páter az oldalkijáráthoz vonná Janust, de az nem enged; elszántan.) Tessék belépni! (Az ajtóban Karvaly jelenik meg. Fejével biccent Janus felé, a páterre gúnyos pillantást vet.)

Karvaly: Püspök uram!

Janus: (Meggkönnyebbülten, felélenkülve) Még jobb! Isten küldte, Kar-valy uram.

Karvaly: (Miközben Janus odalép hozzá, s megszorítja a kezét.) Szolga-latjára!

Janus: Bizony nagy szükség lesz rá. Egyedül jött?

Karvaly: (meglepődve) Egyedül.

Janus: A katonái?

Karvaly: Lustálkodnak.

Janus: Tehát jó erőben vannak... Meg kellene kicsit mozgatni őket.

Karvaly: Baj van?

Janus: Nyakunkon vannak... Mátyás legényei.

Karvaly: (meghökkenve) Mennyien?

Janus: Nem veszélyes. Azt mondja a lány, egy tucat.

Karvaly: (felröhög) Akkor ne ijesszgesen püspök úr! Már azt hittem, legalább egy század!

Páter: De itt lehetnek. Akármelyik percben. Csak fel kellene tartóztatni őket, amíg a püspök úr egéruat nyer...

Janus: Ne szólj bele, Franciscus! Nem menekülsz!

Karvaly: (megvetően a páter felé) Ne is hallgasson erre, püspök úr.

Janus: (észrevéve, hogy a páter felindult) Ha Karvaly uram akciója nem sikerülne, csak az marad...

Karvaly: (Janushoz) Bizza rám, püspök úr! (megütögeti a kardját)

Janus: (a kardra mutat) Nem szeretném, ha használni kellene.

Karvaly: Már miért ne?!

Janus: (Ellenkezést nem tűrő „parancsnoki” hangon.) Megbízom kegyel-medet, tüstént mozgósítsa Vidovics és Garai uramékat, vegyék körül lova-sokkal a fogadót. Le kell őket fegyverezni... Ez a munka kegyelmedre vár. A kapitányukat vezessék hozzá! (a lányhoz) Menj, most te is. Kar-valy úr elkísér.

Karvaly: (biccent) Sőtetedés előtt itt leszek. Gyere, galambom...

Zsuzsanna: (lángvörösen, sértetlen, de büszkén) Én a Karvaly úrral se-hova nem megyek!

(folytatás a 12. oldalról)

Mert műsor ez a javából! Akár a balett-táncosok, olyan begyakorlottan, hajszálpontosan emelik ki az aprócska izzóvörös gombócot, s valamiféle könnyed eleganciával fújják-forgatják-hűtik az olvadó üveget, s néhány perc múltán már látványos termékként rakják a szállítoszalagra. Magabiztos mozdulatok, a tényérnyi helyen precíz „koreográfia”, és látni az arcukon, mennyire büszkék egy-egy remekbe szabott portékára. Örkeny *Üvegfüvők* című riportja jut eszembe, melyben a Gurmai-féle szakkönyvet idézi: aki az üveggel szépen bánik, mennyei hangokat hallatt maga után.

Am van ennek a munkának egy másik oldala is. Már a kemence dobogójának szélén is szinte kibírhatatlan a hőség, valamennyi üvegfüvő egy szál rövidnadrágban van. Csurog róluk a víz, a szálló por, a kosz megragad rajtuk. A fűváshoz is különleges tüdőre van szükség, csak az erős szervezetük bírják.

Megéri? A népgazdaságnak minden bizonynyal. Az s.-i gyár közel három és fél ezer terméket állít elő: a poharak, csillárok, kelyhek, vázák fajtáit felsorolni is nehéz lenne. Piac is van bőven, Kanadától, a Kőzel-Keletig negyven országba jutnak el ezek az üvegek. Szépen csordogál hát hazánkba a gyár jóvoltából a kemény valuta.

— És a dolgozóknak megéri-e — kérdem a művezetőt.

— Nem panaszkodhatnak, az öregebbjei jóval ötezeren felül keresnek! — kiáltja a fűlembe, de a nagy zajtól így is alig hallani.

— Ha ilyen vastag a boríték, miért nem tolonganak a kapu előtt?

Kicsit hátrább húzódunk a zajtól.

— Ma már nem a pénz a minden — mondja a kellemesen csöndesebb irodában. — A fiatalok inkább választanak olcsóbb, de könnyebb munkákat. S féltik az egészségüket is... Főként az üvegfüvő-dinasztiák enyhítik a munkaerőgondjainkat, mert egyébként hiába járjuk az iskolákat.

A reggeli szünetből csipek el néhány percet az egyik „leggazdagabb” üvegfüvőtől, R. Ferentől, miközben józúen falozgat a két-három adagra való sonkás szendviczből, azt ajánlja, ha a pénzről akarok írni, akkor inkább a munka utáni sórnél beszéljünk, itt ugyanis most nincs idő „cikkezésre”, mert a früstök végén mindenkinek a kemencénéél kell lennie.

Megszokták ők már a „nyilatkozatokat”, talán nincs is olyan gyakorló üvegfüvő, aki kétszer-háromszor ne szerepelt volna legalább az üzemi újságban. Azt is tudják, hogy bármilyen szépeket és jókat írnak róluk, ettől még új munkavállaló nem fog jelentkezni a munkaúgyön. Hiába az erőfeszítések, ez a szervezetet kemény próbára tevő technológia keveseket vonz.

— Hogy szolgál az egészsége? — kérdem R. Ferencet, a kiskocsma pultjánál. Soha nem ül le, az állás és az „egyházásra öntés” elengedhetetlen kellék. Munka után mindig három korsó söröt iszik, kivéve a fizetésnapokat, ilyenkor, ugye többet megengedhet magának az ember.

— Kölyökkoromtól itt vagyok a gyárban, lassan harmadik évtizede... még bírom — válaszol mértéktartóan.

— Ha rangsort kellene föllállítania a pénz, a munka, a társak között, hogy leginkább mi tartja a kemencénéél, melyiket választaná?

— Maga most azt várja tőlem, hogy a pénzt mondjam, mi? — jegyzi meg játékos cinkossággal.

— Ahogy gondolja.

— Mind a három egyformán fontos! — vágja rá. — Mert az biztos, hogy bagóért nem égetném magam a kemencén, meg nem dögleszteném a tudóm... inkább elmennék utcát szepreni. De az is biztos, hogy balekokkal nem dolgoznék! Most jól együtt van a brigád,

mindenki egyformán húz — aztán hozzátesszi: Már kinek, ahogy futja az erejéből.

— A társakat elsősorban nem szakmailag, hanem emberileg értettem... barátokként.

— Egy a kettő. Aki rossz melós, az jó barát nem lehet.

— És a pénz?

— Mikor mennyi. Megdolgozom érte.

— Mire költi?

— ...a család? Hat gyerekem van. Négy éve építettünk egy házat, nagy manzárdtetőt, az megemészttette a félretett pénzünket. — Nevetve teszi hozzá: — Most meg már gyűjthetek strafirungra!

— De aztán a gyerekek is majdcsak hazaadnak valamennyit. Mégis meddig szeretne a kemencén dolgozni?

Gyanúsna érzi a kérdést, előbb leönti a harmadik krigli sárga lét, aztán vállat von.

— Ameddig bírom.

★

Mondhatni, F. Jánosné korához képest későn evezett a „veszélyövezethez”. Már bőven túl volt életének delén, sőt vérszesen közelített a nyugdíjkorhatár, amikor — kimondani is szörnyű — a tisztas hírből álló aszszony alkoholistává lett, s ez nemcsak afféle szokásos szobeszéd volt, hanem vérbő valóság. Jómagam is hallottam róla, orvosismerősem hívta föl rá a figyelmet.

— Érdekes téma lehet — biztatott. — Az asszonynak tisztességes családi élete volt, becsületes férje, jól kereső, több kitüntetést kapott bányász, huszonöt éves fia, aki maga is családot alapított. Aztán, képzeld el — meséli mint valami Micimackó-történetet —, egy napon hozza a mentő, mondják öngyilkosságot kísérelt meg... Akkor már súlyos alkoholistává volt.

Két esztendeje történt mindez. Izgatott a téma, nyomába eredtem az ügynek. A meglehetősen kusza szálak F. Jánosné munkahelyénél futottak össze, s története — tragédiája — kezdete pedig egyik munkatársához fűződik, aki — alkoholistává lévén — egy teljes közösséget fertőzött meg. Közülük elsőként bukkott ki F. Jánosné.

Majd elfelejttem: az a bizonyos illető a főnök volt. Kinek a kedvéért akár az egész aszszonybrigád is részegre itta magát. Jóllehet biztatni sem nagyon kellett őket.

— Nem tartott ő három lépést senkivel sem, mint a többiek... mindig volt egy jó szava hozzánk... meg-megkérdzte, na, lányok van-e valami a szatyor alján? — sorolják a brigádtárgok a főnök „érdemeit”, aki időközben már új helyre került.

Akkoriban névnapot, születésnapot, fizetésnapot, évfordulót, örömet és bánatot megünnepeittek, így hamar beindult a pusztító verkli: egyik nap az egyik, másik nap a másik kolléga hozott be valamit ama bizonyos szatyor alján.

— Ah, nem sokat, nem sokat — mentegéztőzt, két évvel ezelőtti beszélgetésünkkor F. Jánosné — Csak egy-egy stampóval jutott mindenkinek.

A férj a bányában dolgozott, rendszertelen időbeosztással, gyakran éjjeleken át. Ilyenkor a virrasztás, a várakozás unalmát föloldotta egy-egy kupica pálinka. Később több, még később még több, s néhány hónap után, ha valamilyen okból nem volt meg a szokásos adag, akkor az ujjak elkezdtek remegni. És csodák csodája (persze, ez csak a szenvedő alany számára meglepő, egyébként az alkoholizmus természetes velejárója), ha ivott, megszűnt a remegés.

Sokuknál innen már egyenes út vezet a teljes összeomlásig, amelynek még egyetlen utolsó mentőállomása van: az orvos

— Tudom, sok embert már ez sem tud föltartóztatni, de higgye el, nekem sikerült — mondta a minapi találkozásunkkor F. Jánosné, aki szinte újrakezdte az életét az ominózus eset óta. Az akkori, több hónapos

terápia után józan fejjel átgondolta, mit miért követett el, aztán bement a gyárba és kikérte a munkakönyvét.

Találkozott a brigádtárgokkal is. „Szegyen szemre az újságba tételtől bennünket”, olvasták a fejére az egykori barátok, az ex-ivóciimborák. „Az áruló” megúszta ennyivel.

És most?

— Nem tartom a kapcsolatot egyikükkel sem, de nincs is rá szükségem — mondja. — Gondolom, nekik sem. Az új munkahelyem, úgy érzem befogadott, s inkább vállaltam a napi 40 kilométer vonatozást, csakhogy tiszta lappal indulhassak.

Csontos arcán, meg-megrezdülő ráncain, kapkodó tekintetén, még ott vannak a majdnem végzetes kitérő nyomai. De amit mond, az merőben különbözik a korárból.

— Ha ránézek a pálinkásüvegre, elfog az undor... Túl nagy pofon volt az nekem.

★

Különös társalgója van a megyei szociálpszichiátriai központnak, ahol például az a bizonyos „utolsó mentőállomás” is megtalálható. Miért különös? Megpróbálom leírni: az egész helyiség nem több négyszer négy méternél, s ez az úgynevezett társalgó egyben jelenti a konyhát, a könyvtárat, a tv-szobát, a beszélgetőt és a kiállítótermet, hogy csak a lényesebbekről essék szó. A falon a betegek által készített festmények (teli élénk, meleg színekkel, ám összhatásukban mégis ridegek, komorak), az egyik sarokban falipolc látható rajta, ötven-egynéhány agyonhasznált, selejtes könyv. Középen áll az asztal, nyolc székek, itt étkeznek orvosok, betegek, alkalmazottak, vendégek. Aztán van még a szobában egy televízió, konyhaszekrény, mosogatóasztal, s egy gyógyszereszekrény. Ennyi az egész.

— Nem túl sokat áldozunk a lelki ügyekre — jegyzem meg félig tréfásan a főorvosnak, noha a tréfának semmi helye nincs. Ugyanis egy sokkolási művelet közben tudunk csak sort keríteni a beszélgetésre, a központ vezetője rendkívül elfoglalt ember.

A falféhr ágyon a magatehetetlen, kábultan fekvő aszszony, körülötte gyors mozgású fehérköpenyesek végzik rutinszerű munkájukat. A főorvos jegyzet, írogat, s közben válaszol a kérdéseimre is.

— Az egészségvédelemre fordított összegnek még a két százalékát sem kapjuk — mondja a megjegyzésekre —, de hasonlóképpen katasztrófális a helyzet az alapterületi megoszlásnál is. Réges-rég kinőttük mostani helyünket.

— Vagy túl sok a lelki sérült...

— Úgy érzem, nem ismerték még föl kellőképpen a mentálhigiéniát, a lelki egészségvédelem jelentőségét. S ez nemcsak a társadalmi köztudatban ismeretlen, hanem meglehetősen mostohán kezelt terület az egészségügyön belül is.

— Évek óta több nagyvárosban sikerrel működik a lelki segélyszolgálat, amely bizonyos egyéni veszélyhelyzeteket képes megoldani.

— Ez csak a kapcsolatfelvétel kezdete lehet, az esetek többségében egyáltalán nem nyújthat végleges megoldást, ezt senki sem várja a néhány perces telefonbeszélgetéstől. Tudja, kétféle típus van, az egyik nem képes magát túltenni a problémáin, ám orvoshoz mégsem jön el... vannak viszont, akik túl tudják a veszélyhelyzetet” aránylag könnyen, s mégis hozzánk fordulnak segítségért. S mint ahogy a komoly lelki bajokat nem lehet egy-két kezeléssel meggyógyítani, ugyanígy az enyhébb eseteknél az adott környezet, családi, munkahelyi, baráti háttér is tudna segíteni a válsághelyzetekből való kijutásban. Persze, hozzá kell tennem, hogy a környezet nemcsak a kijutásban, hanem a belesodrásban is szerepet játszhat.

„Bevettem két darabot víz nélkül. Akkor este még igen józan voltam, tisztán tudtam gondolkodni, beszédem azonban kezdett értelmetlen magyarázkodássá válni. Pupilláim mereven néztek le-fel, míg nem megállapodtak egy bizonyos ponton, a falon. Először postaládának néztem és telefonálni akartam, majd rádöbentem, hogy egy macskával állok szemben, de a vita végén mégis kiderült, hogy egy plakátra festett patkánnyal van dolgom...

Lefeküdtem aludni. Reggel, amikor fölbredtem és kinyitottam a szemem, igen furcsa dolgokat láttam a szobában. A tévén kicsi zöld bogarak masíroztak libasorban. Nagyon sokan voltak, és bárhová néztem, mindenütt kisebb-nagyobb csoportokba verődve sorakoztak... A másik ágyon mozogni kezdett felém egy nyolcszator csücske (mert össze volt gyűrve), szóval mozgott, és a csücskéből mindenáron egy ősz hajú, bozontos öregember akart kimászni, de senogyán sem sikerült neki.”

Hallucinációs élményeiről írta az idézett sorokat a 16 esztendő középiskolás lány, aki gyógyszerre ivott alkoholt, s így erőszakolta ki magából az említett képzeteket. Előbb „csak” a gimnáziumból maradt ki, aztán egyre gyakrabban otthonról is, éjjeleket-nappalokat töltött vadidegen helyeken, amikor a szülőknek kezdett föltűnni lányuk viselkedése...

Később a lány, a kábítózás előrehaladottabb stádiumában már az utcán is képzelődött, sőt gyakran barátait is kicsi zöld bogaraknak látta. Pszichiátere szerint a legutolsó pillanatban történt az orvosi beavatkozás.

Ilyen súlyos esetek egyelőre ritkák, de ha azt vesszük, hogy az efféle kábítózás rövid évtizedes magyarországi meghonosodása alatt már jócskán szedett halálos áldozatoskat is, akkor indokolt a figyelem. És első sorban nem a hatóságok figyelme, mert korántsem csak rendőrségi ügyről van itt szó!

★

Tetemesen szaporodott az elmúlt években a nyugdíjasok száma, manapság eléri a 2,2 milliót. De még ennél is nagyobb arányban nőtt az egyedülálló, idős korúak száma: az utóbbi tíz évben százazerről négyszázazerre.

Ezen adatokat böngészve eszembe jut Mártné, a jó öreg szomszédasszony, aki nyugdíjével alattán többet és hasznosabbat dolgozott a varrógépe mellett, mint annak idején az üzemben. De nem unatkozott egyik kollégám édesapja sem, ő a kertben fölállított sátrakból kereste „gazdagra” magát.

Azt hiszem, ők vannak többen. Azok, akik részint némi szerencsével, részint pedig kemény akarattal gondoskodni tudnak a nyugdíjévek alatti elfoglaltságokról, a fölnevelt gyerekek megbecsüléséről, egészségük karbantartásáról stb.

A másik oldalon azonban például ott az az idős néni, aki évente háromszor kimegy a vasútállomásra, hogy (a hivatalos jelentés szerint) öngyilkosságot hajtsón végre. Természetesen mindig egy órával a vonatérkezés előtt már a sínek között botorkál, s az is természetes, hogy mindig akadnak, akik idejében közbelépnek.

— Nekem nincsenek gyerekeim! Nincsenek! — kiáltozik valamiféle ijesztő hadonászással kísérve szavait, amikor azt mondom: de hisz' az igazolványába két gyerek is be van jegyezve. — Mondhatom gyerekeimnek, ha le se szarnak?! — kérdez vissza indulatosan. Amíg fölneveltem és tanítottam őket, addig jó voltam... Amikor a borítékomban küldözgettem a zsebpénzt a kollégiumba... Most meg azt írják, anyuka ilyen elfoglalt, meg olyan elfoglalt vagyok... erre sincs idő, arra sincs idő... nem hogy hazamenni... — Hirtelen elérzékenyül. — Tíz hónapja nem voltak itthon, pedig negyven kilométerre laknak.

Lassan abbamarad a jeremiáda, hatni kezd a nyugtatóinjekció. Szípig, a szemét törli, s amikor visszarakná táskájába a zsebkendőit, a földre esik egy képeslap.

— A búcsúlevél... az lett volna — s öszszegyürve teszi a táskába.

Erzsike néninél kedvezőbb, de szintén „veszélyeztetett helyzetben” van egykori albérleti házinénim, a ravasz, de végtelenül kedves, csak így egyszerűen — Zsófi. Ő különös módszert gyakorolt ki, s ennek köszönhetően évente sikerül több hetet a kórházban töltenie.

Igen, nem elírás, míg az egyik embernek az a baja, hogy kórházba kell mennie, a másik kimondottan arról ábrándozik, hogy egyszer hosszabb időre is bejuthasson a kopár falak közé. S mindezt megoldja egy hexensusszal, erős bicegéssel, s némi készpénzzel, amit megfelelő helyen és időben az ügy szorgalmazására szán. Így aztán az otthoni üresség helyett társalgással, a számára nélkülözhetetlen pletyzéssal töltheti idejét.

— Írd meg nyugodtan, fiam — biztat —, hogy aki még fiatal, az majd megtudja, hogy mennyire elviselhetetlenek az egyedül töltött órák. És még idejében kapjanak észhez: ne maradjanak gyerekek nélkül! Mert az a legborzalmasabb... Gyerek kell, minél több gyerek, akkor vén korukra nem fognak unatkozni.

Az országos prognózis is igazolja Zsófi tanácsát eszerint, ugyanis, minél kevesebb gyermek születik a családban, annál nagyobb az egyedül maradás veszélye. A mostanság divatos egyketervezők erre vajmi keveset gondolnak. Később pedig a rájuk szakadt magányban már a gondolat is hiábavaló ábrándozás.

★

Az „egyket” azonban meg is kell őrizni. Óvni, nevelni, tanítani. Különben G. Zoli sorsára juthat.

Élt tizenhat esztendőt, tudatja sokatmondó rövidséggel a toldozott-foldozott kerítésű temető egyik fejfája, valahol kint a faluvégen, a cserhádi dombok alatt. A friss hantoláson ezüstözött szalagú koszorúk, rajtuk ismerősök, rokonok, iskolatársak utolsó üzenetei. Az egyetlen öt barát neve sorjázik, G. Zoli szerencsétlenségének mellékszereplői.

Azon a vasárnap estén együtt iszogattak a Hőfőherke „bérelt” zugában. Valamelyikük névnapját ünnepelték. Fűjták a füstöt, akár egy gőzkazán, közben viceket meséltek, aztán snapszliztak, s alkalmanként meg-megnézték a pohár fenekét, stilszerűen szólva: besnapszoltak a híres-hírhedt sipeki „kerítészaggatóból”.

Innen gözölgő fejjel, botladozó lépésekkel nekivágtak az éjszakának. Előbb csak irkafirka a kerítésekre, a plakátokra, kurjongatás, dobálódzás, ahogy az a suhancok túlzásba vitt mulatozásakor szokás. Majd kettéoszlott a társaság, a szerencsésebbek házibuliba mentek, a többiek pedig — hogy azért az est még ne érjen véget — úgy döntöttek, átruccannak a szomszéd faluba.

Fölbőgették az MZ-eket. Zoli sokáig bajlódott ezzel a pofonegyszerű művelettel, minduntalan lefűlt a motor, talán a sok kinlódás közben a kedve is elment az éjszakai kirándulástól. De aztán engedelmeskedtek a hengerek, a többiek után eredhetett. Néhány száz méterig jutott.

— Máskor is megesett, hogy volt benniünk egy-két létkör — jegyzi meg keserűen, de a legnagyobb természetességgel N. Károly kísérem, az osztálytárs — de soha nem történt semmi balhé, ha egy kicsit motorozni támadt kedvünk — s gondosan megigazítja a fejfáról lecsúszott virágfüzért.

Nem messze a temetőtől laknak az egyedül maradt szülők, szerény, régimódi házban, de már mellette készülöben az új. Igaz, most már kinek?

— Nagyon nagy csapás ez nekünk — mondja az édesanya, talpig feketében. — Most, amikor már egyenesbe jött volna az útja, ekkor történt... Hiába rimáncodtam neki mindig, hogy fiam, ne erigy estenként a kocsmába, nem hallgatott rám, azt mondta, édesanyám nappal dolgoztam, este tán mulathatok...

— Barátaitól hallottam, hogy gyakran ittasan ültek motorra.

— Nagyon bánom, hogy megvettem neki a motort. De mit tehettem? Olyan rosszul tanult a másodikban, hogy muszáj volt megígérnem, különben évet ismételné. Nem sajnáltunk mi tőle semmit... hogy sajnáltuk volna ettől az egyetlen gyerektől! Ez a ház is neki készült... Most mi lesz, ki tudja?

Meglehet, ilyenkor már könnyen ítélik az ember, főként a kívülálló. Mert talán felelőtlen volt a szülő, aki nem törődött különösebben fia szabad idejével, zülléseivel; talán felelőtlen volt az a pincér, aki kiszolgált szeszes itallal a tizenyolc éves aluliakat; talán felelőtlenek voltak a barátok, akik közül egyiknek sem jutott észbe azt mondani: „srácok, hagyjuk a frászbát, menjünk haza, lefeküdni!” Akkor talán másképp végződik a dolog. De ennyi „talán” már bőven elegendő egy tragédiához.

★

— Kulcsszó: a felelősség. Mindennapjaink során, szinte szüntelenül, apróbb-nagyobb helyzetekben dönteni kell. Kikerülhetetlenül, elodázhatatlanul. Van-e recept? — kérdezem V. Anna pszichológusnót.

— Mindenkire, minden szituációra érvényes recept, természetesen nem lehetséges. Azonban, hogy milyen veszélyhelyzetekbe kerülünk, s ott miként döntünk, netán hogyan evickélünk ki a kutyaszorítóból, nos, erre föl lehet készülni. Voltaképpen egész életünk ilyenféle döntéssorozatokból áll, szinte a bölcsőtől a felnőtté váláson át, kis iróniával szólva, az utolsó kapavágásig tanulunk kell a sokféle veszélyhelyzetből való kijutást.

— Mi kényszeríthet bennünket a sokszor eleve kilátástalannak ítélt, kudarcra kárhözott döntésekre?

— Világos, hogy az egyén környezete, az objektív körülmények nem ritkán játszanak jelentős, meghatározó szerepet. Viszont gyakoribb, hogy nem a környezetnek, hanem saját magunknak, szemléletünknek, életfelfogásunknak az áldozataivá leszünk! Túlfeszítjük élettempónkat, vágyaink és lehetőségeink fényérvnyire járnak egymástól, vagy éppen irreálisan mérjük föl képességeinket, s így erőnket, tudásunkat meghaladó munkákat vállalunk el. A harmonikus fejlődés elengedhetetlen tartozéka a kiegyensúlyozott életmód, a családi háttér, a munka öröme... Mindehhez a pénz, az autó, a hétvégi ház csak eszköz lehet. Hogy ez így legyen, abban az egyén felelőssége óriási, de nemcsak a felelőssége, hanem a lehetősége is! Mert súlyos árat fizet az, aki a hosszabb távú, nemesebb céljait aprópénzre váltja...

★

Amikor Dionüsziosz, a szürakuszaj zsarnok úgy rendelkezett, hogy kössenek a pamlagon heverő Damoklész fölé egy lószórszálon függő kardot — ahogy Cicero írja —, ettől kezdve a pünkösdi király nem nézte többé a gyönyörű szolgálát, sem a művészi ezüstmunkákat. Nem nyújtotta ki kezét az asztal felé, s még a virágfüzér is lecsúszott a fejéről. Végül Damoklész sírva könyörgött a türannoszának, hadd mehessen el, mert már nem akar többé boldog lenni.

Tanka László

HAGYOMÁNY

Az elemi iskolai oktatás helyzete a reformkori Nógrádban

„Engedelmet kérek tekintetes uram, de van annak már huszonöt esztendeje, hogy nálunk nincs iskola... Én is iskolamesternek jöttem ide, de akkor még nem tudtam magyarul, a tanítványok ellenben tótul nem tudtak, ámbar én bizony nem kíméltem a botot. Akkor aztán határozni méltóztatott a tekintetes úr, hogy az iskolamesteri díjat húzzam ugyan a falutól, de érette inkább ispánkodjam, mivel a parasztyerekek nyáron úgysem akartak iskolába járni, télen pedig meghűtötték volna magokat. Azóta az iskolaházban bögölyöket tartunk”

Ez az idézet nem hiteles történeti forrás, hiszen Nagy Ignác máró szatirájából származik. A *Népiskolai vizsgálat* című írás 1848-ban jelent meg, s ebben Hátráldy Ivó fölrésúr — milyen jellemző név! — ispánja számol be így a falu iskolájának helyzetéről.

S hogy ez a szatíra mennyire a valóságon alapult, arra válaszunk egy nógrádi levéltári forrást 1833-ból, amelyben a hugyagi iskoláról adnak tömör jellemzést: „Hugyag, tiszta magyar helység, van benne mind iskola, mind tanító, de sem a szülők, sem a gyermekek nem kedvelik az iskolát. Télben 10, nyárban 4 tanítvány vagyok, kik fejenként egy váltó forintot tartoznának ugyan fizetni, de nehéz rajtok megvenni. A tanítónak más jövedelme nincs”.

Több települést is összeirtak akkor, de sehol sem mutatkozott szebb kép. Nem véletlen, hogy erre a felmérésre sor került, hiszen a reformkori politikai-nemzeti mozgalmak irányítói tudták, hogy az iskolai oktatás helyzete, színvonala és eredményessége döntően meghatározza a küzdelemben részt vevők aktivitását és így a társadalmi harc alakulását.

A javítás módozataira országsszerte különféle elképzeléseket dolgoztak ki. Nógrád megyében a Nógrádi Nemzeti Intézetet hozták létre, amely 1831. Szent György hava (április) 28-án alakult meg. Az elképzelés azonban nem új. Már 1826-ban bizottságot küldtek ki: vizsgálják meg, miként lehet a magyar nyelvhasználatot terjeszteni a megyében. A kibővített bizottság végül is 1831-ben javasolta az intézet létrehozását.

Az iskolai oktatás helyzetének kérdése ettől függetlenül korábban is felvetődött. Mocsáry Antal 1826-ban megyei monográfiájában a sok-sok tennivaló között az oktatás hiányosságai miatt is panaszkodott. Javasolta például új és jó iskolák létesítését („egy jó iskola felállítása sok jót szül, mert ezáltal az ifjúság szerentes neveltetése, a tudományokban való előlépése, a maga jobb alkalmaztatása fog eszközöltetni”), a tanítók helyes kiválasztását és képzését, fizetésük rendezését („hogy ne kintelenítessenek fogyatkozások miatt élelmekről magok gondoskodni”) stb.

A bizottság a magyar nyelv terjesztésében legfontosabbnak az iskolai oktatás helyzetének javítását tartotta. Felvetették, hogy „minden rendű és helyzetű” polgár gyermeke kapjon teljes iskolai ellátást és elsősorban magyar nyelven (de nem feltétlenül azon!). Először a falusi iskolák állapotán kell változtatni. Ne csak a nyelv tanítása váljék hatásosabbá, hanem minden más tárgyé is, amelynek segítségével a későbbiekben értelmes, a gazdálkodást értő felnőttek lesznek a gyerekekből.

Továbbá javasolták tanítói kézikönyvek, azaz tankönyvek szétosztását. Ezeket csak a tanítók kapják, mert azt minden gyereknek adni „felette költséges lenne”, s oldja meg így a tanító a feladatok elvégzését. Ezek a könyvek egyszerűek és világosak legyenek, „hogy azokat a gyengébb oktatók is felfoghassák”. (!) Javasolják külön tanítóképző létrehozását, hogy mind jobban képzett tanítók mehessenek a falvakba „nehéz, de szent hivatalukra”.

Olvasható az előterjesztésben még az is, hogy az oktatásban kitűnő tanítókat meg lehet jutalmazni. Ugyanakkor szükséges vasárnapi iskolák felállítása is, hogy a gyerekek ismeretei megmaradjanak. Sőt a testnevelés és a zenei nevelés bevezetését is felvetik.

A küldöttségnek ezen javaslatai már önmagukban is képet adnak az oktatásról, hiszen amiről szólnak, az nincs meg a megyében, tehát az oktatási helyzetkép egyértelműen negatív.

A következő évek eseményei sem szívderítőbbek. A bizottság előterjesztése nyomán, s az intézet életének beindítása után elhatározták, hogy a falusi iskolákról összesítést készítenek, s ennek alapján határozzák meg a további teendőket. E felmérés a szokásoknak megfelelően rendkívül lassan folyt, s csak 1834-ben tudták az eredményt közzétenni. De addig persze történt egy s más. Például 1832-ben pályázatot írtak ki a megyei tanítók között tankönyvek írására. A beérkezett munkák nagy része „sok jó akaratot, de kevésbé sok tehetséget tanúsított”, ám azért akadt közöttük egy-kettő, amellyel lehetett érdemben foglalkozni, ha inkább a hasonló jellegű országos pályázattól vártak is eredményt.

Ugyanakkor felkérték a tanítókat, tegyenek javaslatokat a tanítás elmaradott állapotának megszüntetésére is. Krupetz István denzegei tanító 1833-ban például ezeket tartotta fontosnak: a tanítói hivatást válasszák el a nótáriusságtól (jegyzőségtől), mert egész embert kívánó hivatás ez: a gyerekek csak novemberben kezdenek iskolába járni, de már februárban kiveszik őket a szülők: éppen ezért a gyerekeket tizenhárom éves korig kell iskolába járatni, s amelyik szülő ezt nem teszi, illetve korábban kiveszi a gyermekét, azt meg kell büntetni.

1833-ban Kubinyi Ferenc poroszországi úttjáról húsz kézikönyvet hozott haza mutatóba és tapasztalatairól terjedelmes tanulmányban számolt be, kiemelve az elemi oktatás azon területeit, amelyeken nálunk változtatni kellene. Ugyanezen években szétosztották az iskolák között 741 db ábécéskönyvet és megjutalmaztak több iskolai tanítót Abelova, Divény, Nagyoroszi, Balassagyarmat, Kékkő, Nógrád, Nógrádsáp, Keszeg, Mohora, Kálló és más településeken.

1834-ben végre ismertették a felmérés eredményét. A tanítási időt vizsgálva az alábbiak derültek ki:

12 hónapig tanítottak	7 helységben	265 tanulóval
11 hónapig tanítottak	10 helységben	406 tanulóval
10 hónapig tanítottak	24 helységben	1397 tanulóval
9 hónapig tanítottak	3 helységben	84 tanulóval
8 hónapig tanítottak	10 helységben	414 tanulóval
7 hónapig tanítottak	20 helységben	752 tanulóval
5-6 hónapig tanítottak	161 helységben	5712 tanulóval
4 hónapig tanítottak	11 helységben	309 tanulóval
3 hónapig tanítottak	2 helységben	125 tanulóval

A kép egyértelmű. A felmért 248 iskola közül 161-ben, tehát az iskolák 65 százalékában az oktatás mindössze öt-hat hónapig tartott. A részletező kimutatás itt összevont két időhatárt, de a túlnyomó többség ezen belül öt hónapig járt iskolába. A tanulók száma 9464, s ebből 5712 (azaz a többség — 60 százalék) alig járt iskolába, hiszen az öt-hat hónapos tanítási idő alatt igen kevés ismeretet szerezhetek, ismerve a tanítás körülményeit.

A tanítók helyzetét is vizsgálták. Csak 64 helyen kaptak tisztes fizetést, másol a szülők juttatnak rendszeresen minimális pénzt, de inkább természetben fizetnek. Az is kiderült, hogy a települések közül hatvanhárom helyen nincs iskolaépület, a tanítás a tanító lakásában folyik, olykor ötven-hatvan gyermek is összehúzóódik annak szobájában. (S ha ehhez hozzáteszük, hogy mindössze tizenegy helységben volt képesített tanító, a többiben kántorok, jegyzők oktatták a gyermekeket, akkor az elemi iskolai oktatás helyzete tisztán áll előttünk.)

A Nemzeti Intézet által javasolt tennivalókból a további negatívumok is előtűnnek. A felügyeletre vonatkozóan előterjesztik, hogy minden anyaegyházi kerületben egy iskolai bizottságot kell létrehozni, amely áll a földesúrból, a papból, a tanítóból, a Nemzeti Intézet képviselőjéből, s még néhány helybeli „érdemesebb lakosból”. (Alsósztrégován 1836-ban például ezek lettek a tagjai: Molnár Mihály plébános, Verner Bálint tanító, Baros Dienes táblabíró. Ez a bizottság írta össze a tanköteles gyerekeket — hat-tíz éves korúakat — és gondoskodna az iskolába járatásukról. Felügyelne az oktatás rendjére, előrehaladására.)

Csak képzett tanítót kell alkalmazni — javasolja az előterjesztés a felmérés alapján. Ezért szükséges megszervezni az említett tanítóképzőt. A kétéves időtartamú képzőbe a tizenötödik életévüket betöltött fiúkat lehet felvenni. Félévig saját költségükön tanulnak, utána az intézet ad ösztöndíjat, de ebben az esetben a végzeteknek meghatározzák, hová kell menniük tanítani. A „prepák” tantárgyai az első évben „számolás és számvetés, természet történelme, physica, moral, polgári kötelességek, honi és egyetemes történelm, földleírás”, a második évben „mérés, építés és műszer tudományok ösmérvei, gazdálkodás ösmérveinek összekötve a chemicanak elveivel, thecnológia, pedagógia”. Vagyis az elméleti képzés után a gyakorlati életben felhasználható és alkalmazott ismereteket kapják a növendékek, s ez jelzi a majdani tanítók további oktatási teendőit is.

Ha mégis képesített nélküli a pedagógus, akkor olyan kitűnő kézikönyveket kell biztosítani számára, mint amilyeneket Kubinyi Ferenc hozott Poroszországból: ezek „az olvasás, írás, forma rajzolás, szemléltető oktatás és elméleti gyakorlatok minden részét” tartalmazták.

A tanító fizetését a falu és a földesúr közösen és egy összegben fizesse. Tehát ne tanulónként kapja a fizetését, ne éljen létbizonytalanságban. Ugyanakkor adjon a földesúr jövedelemkiegészítési lehetőséget is pl. selyemtenyészés, gyümölcsfa-nemesítés, méh-tartás stb. A tanítói kiszolgáltatottságot jelzi, hogy mindezeket a földesúrral megkötendő szerződés tartalmazná, tehát állása, egzisztenciája a földesúr kezében lenne.

A fizetés egyébként elkésztően kevés volt. 30 krajcárt ötvenegy helyen fizettek, 36 krajcárt hét és 40–51 krajcárt tizenöt helyen. Egyforintnyi fizetése ötven helyen volt a tanítónak, míg tizennégy faluban 1 Ft 51 krajcár körül adtak. Ezek az összegyűjtött tanulónként értendő éves szinten! Ritka kivétel pl. Balassagyarmat, ahol az evangélikus iskolában a tanító 2 Ft 30 krajcárt kapott, míg a katolikus iskolában 2 forintot. Az említett jövedelem-pótlásokra is volt példa. Karancsalján a fizetés mellé egy hold föld és egy kis darab rét is járt még, Patakon kilenc öl fa járandósága volt a tanítónak. (Mindehhez tudni kell, hogy a malac értéke ekkor 10 forint volt párjával, a bárány párjával 5 forint.)

Ugyanakkor szólnak a jutalmazásról is. Csak azokat a tanítókat díjazták, akik a magyar nyelv terjesztésében érnek el számottevő eredményt. Ennek is meghatározták az előfeltételeit pl. magyarul kérdeznak, válaszolnak, írnak a gyerekek stb. (Ez akkor nemzeti követelmény: a magyar polgári állam kialakulásának egyik előfeltétele volt a magyar nyelv széles körű, minden oldalú használata.) Ez a kívánság a nemzetiség lakta helyeken sokszor szélsőséges formában csapódott le. Erre volt példa Nógrád megyében is, de a Nemzeti Intézet történetének ezen szakaszában sohasem zárta ki a vagylogosság esetét a tanítás nyelvében.

Az új iskolák építésével kapcsolatban javasolták a felmérés nyomán, hogy a helyi földesúr adjon ingyen telket az épülethez. Az építőanyagot — kő, vályog — biztosítsák a falu lakói közösen. A felekezetek együttesen hozzanak létre iskolát, ha még az nem lenne a faluban.

Maga a Nemzeti Intézet mindezekben viszonylag keveset tudott segíteni, hiszen sem túl sok pénze, sem jogalapja nincs a beleszólásra. Tudja biztosítani bizonyos iskolai tankönyvek beszerzését (1839–40-ben például kilencvenhat iskolába 3447 gyerek között kerekelt 1500 ábécés könyvet osztottak ki), alkalmi és esetenkénti támogatást iskola építésére, esetleg szegényebb tanulók felségélyezését vállalja, s időnként jutalmazza a tanítókat.

A felmérés során a tanulókról az is kiderült, hogy ezt a rövid idejű oktatást sem bírják végig. Egy-két év múlva abbahagyják az iskolát, szükség van rájuk a házi és a mezei munkában. Nagyon örvendetes lenne, ha legalább hatéves koruktól tízéves korukig járnának iskolába évi nyolc hónapon keresztül, lehetőleg azonos napon és órában. (Október 1-től június 1-ig.) Ez utóbbit a helyi iskolai bizottság határozná meg. Ugyancsak ők ellenőriznék, kik járnak és kik nem az iskolába, s mi az oka a hiányzásoknak.

Ez volt a legégetőbb gond. Balassagyarmaton például 1835–36-ban a hat-tizenegy éves korúak közül negyvenegy családból hetven gyerek nem járt iskolába. Ezeknek a szülei valamennyien nemtelenek, azaz jobbgyok. Kilencvenöt családból százkilenc gyerek járt iskolába. Itt a szülők zömmel nemesek, iparosok.

Bánkon 1839-ben a tanítás október 17-től 1840. április 21-ig tartott. Varga János tanító keze alá a negyvenhat iskoláskorú gyerek közül mindössze huszonkettő járt iskolába. Hétéves volt két gyerek, kilencéves ugyancsak kettő, tízéves három, tizenegy éves tizenegy, tizenkét éves négy. A szülők foglalkozása: tizenkettő jobbgy, öt zsellér, kettő juhász, három molnár.

Az adatok akkor lesznek igazán érdekesek, ha olyan ritkaságszámba menő iratot vizsgálunk meg, mint például a pohorellai iskola 1835–1936. évi hiányzási naplója. (Pohorella a szomszédos Gömör megyében volt. Valószínű, hogy véletlenül keveredett a napló a Nemzeti Intézet iratai közé, de az is lehet, hogy tapasztalatszerzésre kérték be. Ilyen jellegű nógrádi kimutatást nem ismerünk, de az eddigi tények kétségtelenül teszik, itt sem volt más a helyzet.)

A bejegyzések szerint a községben a tanítás novemberben kezdődött és áprilisban végződött. Csakhogy az áprilisi rovat mindenhol üres, s így a tanítás gyakorlatilag már márciusban befejeződött. A százöt fiú és nyolcvanhat leány nevét tartalmazó naplóból kiderül, hogy negyvenhatan soha, egyetlen egy alkalommal sem voltak az iskolában. A negyvenhatból harminc a lány. Rájuk valószínűleg nagyobb szükség volt otthon, a házimunkában, esetleg a kistestvér pesztónkájaként.

A hat-tizenegy éves korú gyerekek közül egy hónapig járt iskolába két gyerek, két hónapig tizenegy gyerek, három hónapig kilenc gyerek, négy hónapig tizenkilenc, öt hónapig pedig száznegy gyerek. Azonban itt sem teljes hónapokról van szó. Hiszen például a mindössze egy hónapig iskolába járó egyik diák is csak tizenhat alkalommal jött iskolába (délelőtt és délután volt rövid idejű oktatás), s a többiek is rendkívül nagy hiányzási számmal szerepeltek.

A Nemzeti Intézet felmérésében javasolják továbbá ún. „Gyermek-gyám intézetek” létrehozását. Ez amolyan falusi óvodaféle lehetne, amelyben egy asszony vigyázna a kisebb gyerekekre, hogy ilyen indokkal az iskolába járó testvérek ne maradhassanak távol a tanulástól. (Ez akkor megvalósíthatatlan volt.)

Ha mindezek ellenére sem tud eljutni a kisdíák az iskolába, akkor legalább a vasárnapi iskolába kell elküldeni. (Ez vasárnap, illetve ünnepnap délután kétórát oktatást jelentett.)

A zömében kétségtelenül pozitív tartalmú, reális javaslatok és intézkedések a vártnál lassabban hoztak eredményt. Az akadályoztatás egyik oka az egyház volt. Mind a katolikus, mind az evangélikus lelkészek akadályokat gördítettek az Intézet oktatást segítő munkája elé. 1836-ban kénytelenek voltak négytagú bizottságot kiküldeni, vizsgálják meg, mi lehet az oka ennek? 1838-ban Scitovszky János rosznyói püspökkel is tárgyaltak, s ekkor tisztázták véglegesen a félreértéseket. A püspök szerint a lelkészek, akik nem ismerték a Nemzeti Intézet céljait (vagy nem akarták, hiszen módjuk bőven lett volna), „a végrehajtók iskolai dolgokba avatkozásában az egyházi fennhatóság jogainak sértését látták”. Azaz az egyház

azonnal és határozottan fellépett a felekezeti iskolák érdekében, a polgári szellem jelentkezését egy pillanatig sem tűrte el. A püspököt sikerült azonban meggyőzni arról, hogy az Intézet szándéka nem ellentétes az egyház céljaival, s ezért az egyház — legalábbis ígérete szerint — támogatni fogja a Nemzeti Intézet ilyen irányú működését.

Amint Scitovszky szavaiból kiderült, az iskolák helyzetének javításában ők is előbbre akarnak lépni és javaslataik szinte teljesen megegyeznek a Nemzeti Intézetével, noha ettől eltérően kevésbé radikálisak, s csak felszíni metszést jelentenek, de mélyreható változást nem hozhattak.

Ezeknek a főbb pontjai a következők: össze kell írni a hetedik életévüket betöltött gyerekeket; a tanítók rendszeresen számoljanak be a kimaradások okairól; az iskoláztatás ideje három év legyen; a tanítás ideje hét hónap („a szegényebb szülőknek nyári időben gyermekeikre szükségük van.”); az iskolának legyen helyi lakosú gondviselője; a szegényebb gyerekek ingyen kapjanak tankönyveket a püspök ajándékként (ettől függetlenül az Intézet is ad könyveket, például ebben az évben *Melczer Lajos: Népszerűleg tanító magyar nyelvész* című kézikönyvét és Edvi Illés Pál „koszorúzott” kézikönyvének több példányát); a tanítók fizetését megfelelően rendezni kell; évről-évről vizsgát kell tartani minden iskolában ahová a „földesurak, tisztviselők (értsd: iskolabizottsági) és szülők meghívandók.”; a tanítók által vezetett kimutatásokat évközben fel kell küldeni a püspöknek, hogy megítélhesse a tanítók munkáját; „az oktatás általában magyar nyelven tartani rendeltetett”.

Ez az, amit alig lehetett megvalósítani, hiszen a felső-nógrádi falvakban szlovák lakosság élt, s a tanítók is azok voltak. Divényben például a tanító nem tudott magyarul, s az ötvenhárom tanuló közül is mindössze hét tudott magyarul olvasni. Gácson azt jegyezték meg, hogy a tanító öreg, s magyarul keveset tud, s a harminc gyerek közül mindössze hat olvas magyarul. Persze akadt olyan település is, ahol eredményesebb volt a magyar nyelv oktatása. Nagylibercsén hatvanöt tanuló járt évente hat hónapig iskolába. (Háromöt esztendeig tanultak folyamatosan.) Itt a gyerekek közül „a nagyobbak magyarul olvasnak, írnak, könnyű nélkül tanulják a Sz. Históriaikat, s a Vgyéket a Kis Tükörből, s fordítják, a tanító magyar beszédét értik s arra felelnek is. Tanító szorgalma dicséretes”.

Az egyház célkitűzése, valamint az Intézet elképzelése nem gátolta egymást, s a Nemzeti Intézet további munkája elől is elhárultak az akadályok. Talán sikerült elérniük azt a céljukat, amit így fogalmaztak meg: „a köznép a magyar nyelv eszközén leendő tanítás által egyszerűsített erkölcsiségre neveltetnék, s midőn a nevelendékek magyarosíthatóknak, egyszerűsített hazaszerető polgárokkal áldják meg”.

A Nemzeti Intézet haladó elképzeléseit csak az 1868. évi Eöt-vös-féle népoktatási törvény tudta részben megvalósítani.

Praznovszky Mihály

Lírai értékproblémák a XIX. század közepén

A XIX. század „történelmi élménye”, az egyéni sors világmozgások általi mozgathatóságának és mozgathatóságának átélése párhuzamos a tömegélménnyel: nem csak úgy, hogy a forradalmak és háborúk magukkal hozzák a tömegbenléteket, hanem abban az értelemben is, hogy az ipari fejlődés és a társadalmi-politikai centralizáció nyomán a kulturális élet is egyre szélesebb körűvé vált. Az újságok, folyóiratok nagy száma, a könyvkiadás adatai a XVIII. század óta tartó fejlődés hirtelen lendületvételéről tanúskodnak. Természetesen e folyóiratok és könyvek értéke változó és ez a tények kétféle szempontú értékelésére ad lehetőséget. Beszélhetünk elszélesedő tömegirodalomról és a kultúrigény örvendetes gyarapodásáról egyaránt.

E fejlődés természetesen Magyarországot sem kerüli ki, csak később éri el, kb. a reformkorral egyidőben. A reformkor — azóta is egyedülállóan — nagyszabású kísérlet tesz arra, hogy átalakítson egy több száz éves feudális-nemesi jellegű, merev értékrendet — szemléletmódot — életmódot; hogy átfordítsa az ellenkezőjébe, egy korszerű, Európához kapcsolódó, polgári életérzésbe, életvitelbe. (A kísérlet heroikusságát és egyedülvalóságát a magyar történelemben — jól érzékelteti a könyvel értékítélete: a „reformkor” kifejezés egyértelműsége, alkalmazhatatlansága más időszakokra.) Kultúrátörténetileg tehát a reformkor harcoktól fogható fel, mely küzdelem mindkét szembenálló fele felvonultatja maga mellett az erre immáron kiválóan alkalmassá váló tömegkommunikációt. Ez szélesíti a pólusokon felsorakozó erőket: az ország valamennyi helyére eljuttatható nyomdatermekkel összhangot teremt a politikai életben részt nem vevők között, akik remekül formálhatók; életvitelük, világszemléletük, igényeik átalakíthatók. Az irodalmi folyóiratok, Almanachok számnövekedése, tendenciáinak elemzése, tartalmi, világméretű arculatuk vizsgálata külön tanulmányt igényelne. Pillanatnyilag csak a folyóiratokat a 40-es években megtöltő fródi derékhatat vizsgáljuk. Ezt a táborát egységesnek tételezzük, hiszen vala-

mennyien a korábbi, főleg Bajza nevével fémjelezhető periódus értérendszer alapján nevelődtek.

A második vonal írói termésének vizsgálatához választott megközelítési mód: a jobb terminus híján „valódi” költészetnek nevezett művészet és a közhelyművészet szembeállítása; a közhely-nyelvi-tematikai-képi-gondolkodásbeli fogalmának bevezetése. A közhelyterminus meglehetősen tisztázatlan, határai elmosódtak, jelentésartalma más fogalmakkal keveredik: a konvenciók, divatjelenések, a toposzok, a giccs közé sorolódik; sokszor szétválaszthatatlanul; leginkább pejoratív tartalommal.

Bérczy Károly és Csalomjai Pajor István elhelyezését koruk irodalmi tablóján a dolgozat a terminológiai kuszaság feloldásával együtt kíséri meg; költeményeik segítségével feltárva a közhelyköltészet tartalmi és formai jegyeit.

Némi fenntartással azt mondhatnánk, hogy a közhelyversek bizonyos szempontból alkalmasabbak a tömegméretű szemléletváltás kimunkálására. Eszközeikben, kérdésfelvetésükben, formájukban nem bolygatják meg a befogadó gondolatvilágát. Ha viszont szemléletük mégis újdonságot tartalmaz — a befogadó nem tiltakozik az ellen a jelen esetben polgáriassult tartalom ellen, amit közvetlenül hónapról hónapra megtalál ezekben a folyóiratokban. Tehát, mivel a reformkor világszemléletj átalakulásáért vívott harca, társadalmi konszenzusa ezt lehetővé teszi, a pozitív póluson felsorakozó költők, akik az új világlátás szószólói, a közlítés átalakításában pozitív szerepet tölthetnek be.

Ez a polgári konvenciórendszer felhasználását jelenti, mely a költészet terén főleg a szentimentális-romantikus világlátás-érzelemvilág, valamint a direkt — és egyre nyíltabbá váló — aktuálpolitikai szemlélet tükröződését eredményezi.

Az irodalmi konvenció leglényegesebb vonása társadalomtörténeti helyiértéke: egy bizonyos kor, egy bizonyos osztályának művészetét hatja át, a kor önszemléletének, világlátásának állandó eleme. Minden, a korban létező befogadó számára azonos üzenetet közvetít. A szentimentális konvenciók a polgárság önmaga elismertetéséért vívott harcát, a romantika e harc győzelmét közvetíti a befogadó számára még a polgári öntudat teljes hiányát mutatja is.

A szentimentális érzelemvilág, a polgári érzelmesség, mint a polgári életvitel, világszemlélet egyik legnagyobb hatású eleme; a romantikával keveredik, a romantikus stílus, témaválasztás színező eleme. A szívfájdalom kiemelését, a „szegény szív”, a „bánatban megrepedő” szív, a „sírás” motívumainak felsorakoztatását a szentimentalizmus bensőségének tulajdoníthatjuk. A szerelmes versekben fellelhetők a romantikus pózok éppúgy, mint a stilromantika a jelzők, képek használatában.

„A délceg napnak nincs olly
Lángroptú sugara
Az órjas tölgynek nem delibb
Villámos sudara
Mint milly derék a két iker”

(Csalomjai: Phylae nek szobra)

A szentimentális-romantikus életérzés elsősorban Bérczynél található meg — hitelesítése könnyű, ha egyéni sorsára, betegségére, szerelmi dilemmáira gondolunk.

A valódi művészi alkotások létrejötte sosem vizsgálható a költő szűk partikularitásának szintjén, az esztétika egyik alaptétele, hogy a művéssel kapcsolatban érdektelen a kérdés: mit gondolt alkotás közben, mi a célja a művel, milyen élmények hatására született a mű. A közhelyköltészet viszont mindig a mindennapi életben, mindennapi tudatban születik, mindennapi felhasználásra. A közhelyköltészet köznapi tudathoz kapcsoltóságának következménye, hogy a közhelyversek hitelessége is ennek szférájába tartozik. Alapfeltevéssünk, hogy a közhelyvers a partikuláris lét indíttatásából keletkezik — nincs okunk tehát kételkedni abban, hogy a vers átélte, a szubjektum minden esetleges fájdalommal hitelesítette. Ám mivel a közhelyköltészet — éppúgy, mint a frázisgondolkodás — kész patentekben látja az életet — a kérdések sem sajátjai, nem az emberi lét kérdései, ezért a benne található átéltség nem költőileg hitelesíti a közhelyverset, csupán emberileg. Egy mindennapi ember mindennapi problémáinak, örömeinek átélése a befogadó számára ugyan megadja az öngazolás lehetőségét — az én is ugyanúgy gondolom-érzem — jóleső nyugalmat, de nem nyújt a katarzisznak semmiféle értelmében igazi katarzist, hiába tartalmaz esetleg a valódi költészettel azonos gondolkodásbeli elemeket.

Árulkodó részeket találhatunk e költeményekben, melyek a világlátásban gyökerező felületességet, kérdéskülsőséget fedik fel és ezáltal élesen megvilágítják a pózok felszínességet is.

„De nem, a végzés illy zord nem lehet,
Él a világnak alkotója,
Ki nem sújt villámával büntelent,
S a bünt igaz karával rója”

(Bérczy: Búhangok XV.)

Szintén felületes szemléletre vallana, ha ezt a gondolatot a reformkori optimizmus számlájára íránk: a tipikus *Búhangok* cím alatt egy ilyen passzus kizárólag az igencsak egyszerű látásmódot jelzi.

A romantikus stílus, életérzés át nem élt metaforákban, képekben halmozódik a versekben. Három költeményt emelhetünk ki példaként: Csalomjai *Hiába* és *Nőmnek* című költeményeit és Bérczy *Faniszka sírjánát*.

Ez utóbbiban a halál élménye ad alkalmat a „komor bú”-ra, nem saját szívafájdalmi. A *Faniszka sírján* nyilvánvaló párhuzamba állítható a *Cipruslombok Etelke sírjáról* Petőfi-ciklussal. A szentimentális külsőségeket őrző szituáció: a költő (aki elválaszthatatlan

a lírai éntől) a suhogó lombok között, harangszóan elandalodva, a sírhant fölött emlékszik vissza a kislányhoz fűződő kapcsolatára; valamint a tavasz virágainak és a sírnak szembeállítására, mely kézenfekvővé teszi a lány fiatalságának és a tavasznak az azonosságát — mindezek olyan átvett, az almanachlírásban sokszorosan felhasználható elemek, melyek a feldolgozottság, a végiggondolásra tett kísérlet nyoma nélkül képesek csak ábrázolni a mulandóság ke-servét.

A *Hiába* két tükörversszakból áll mindössze: az első egy minden elővigyázat ellenére csapdába repülő madarat jelenít meg — a második (és ezt az olvasó előre megjósolhatja) a szerelem elkerülhetetlenségét, kivédhetetlenségét hirdeti. Az egyszerű analógiás gondolkodás teszi közhellyé, rövidsége és egyszerűsége dacára túlbeszélt, sűrítés nélküli, terjengős darabbá a verset. A romantika a szentimentalizmustól az érzelmelek szabadságának követelményét vette át (vegyítve ezt a rokokó pástorkölteményeinek leegyszerűsített formáival), megteremti a szalonlírát, a polgári-biedermeier hangulat-költészetet. Tehát egyfajta közlítés is létrehoz az emberi lét kérdéseit megválaszoló, filozófiai indítatású valódi művészet mellett, ennek segítségével valósítva meg a kultúr hagyomány átalakítását.

A *Nőmnek* című Csalomjai-költemény már a romantika önmagán való túlhaladását mutatja. A romantikus festőiségkövetelmény minden eszköze megtalálható itt összecsúfolva: a vers szinte lefesthető — s ez esetben egy akadémizmusba hajló romantikus képet kapunk. Az „ifjúság örvényes folyóján” hajózó „kicsiny sajka”, mely a jövő „kéklő távolának sejtelmes kódé”-ben derengve feltűnő sorscsillag felé tart: végtelenségig konkretizált, sűrítés nélküli kép. A versnek „cselekménye” is van: a hős elveszíti három útitársát, a hitet, a reményt, a szeretetet, mikor az „örvényes folyó” hirtelen „veszes hullámú vad tengerré” alakul; majd „néma csendű pusztaság”-ra vetődik, és végül asszonya által nyer megoldást élete, ki „üdvnek forrása löl”, általa tér vissza a hit, a remény, és a szeretet.

Ebből a vázlatos „tartalomismertetésből” két következtetés adódik. Egyrészt a költő saját példájával egy felszínes, a gyermekekkel megáldott frigyben minden sorsproblémát feloldó, a világ tényleges kérdéseivel nem szembesülő, sőt azokat elkerülő életmodell mellett tesz hitet. Ennek a világlátásnak a kifejtett formája a kispolgári gondolkodás és életmód.

A másik, itt szintén csak megemlíthető tanulság az akadémizmus és a romantikus közhelyrendszer összeforrottsága: a megmerevedés bizonyos képalakítási, stílusi követelmények kánonná válása az akadémikus stílus alapját képezi.

Csalomjai Bérczynél sokkal inkább hajlott az alkalmi, mégszemélyes életével sem hitelesíthető, mesterségszerű üzött költészetre, így a kor közhangulatához jól alkalmazkodva, bőven írt rutinszerű, de politikai töltetű szatírákat, epigrammákat. Szatírái a vármegyei igazgatszolgáltatás önkényét, a hűséghez ragaszkodást, a határtartás nehézségeit gúnyolják; az utóbbi két téma a megvegyülés Aranyánál is fellelhető formájában jelentkezik, mely hálás terep a nemesség maradiságának kigúnyolására. Csalomjai másik kedvelt műfaja az epigramma. A rövid, csattanóval frapánssá tett versek közel állnak az alkalomra rögtönzött, a költő mesterségszerű tudását próbára tevő, költői „melléktermékek” csoportjához. Mivel megírásuk eleve nem kíván gondolati erőfeszítést, csak egy-egy — akár átvett — gondolat rutinszerű formába öntését, a közhelygondolkodás egyik „adekvát” műfajává válhatnak. Jó példája ennek Csalomjai pályafutásán a Deák-magyarok sorozata. Egy-egy latin közmondást szembesít a jelen állapotokkal, legtöbb esetben azt mutatván ki, hogy kora nem alkalmas a morális tartás csúcsaként tisztelt római erények követésére. A közhelyköltészet, illetve a mindennapi közhelygondolkodás egyébként mindig is nagy vonzódást áru el a bölcs mondások, szállóigék, a sűrített gondolatok, életreceptek iránt.

A politikai színezetű epigrammák egy része Kölcsey modorában születik — közvetlenül a hon védelmében, a honszerlem erősítésének céljával — (jellemző egyébként, hogy kettő is hivatkozik személy szerint Kölcseyre). Megéneklie ezekben Csalomjai a tettek szükségességét, a reménykedést a szűk jövőben, a védegyleti mozgalmat egyaránt. Az epigrammák másik csoportja a gúnyversek sorozata: néha erőltetett szójátékok formájában, néha a tunya nemesi világ nevetségessé tételének szándékával, leginkább Petőfi nemesgúnyoló verseinek manírjait felhasználva.

Mint már szó volt róla, a közhelyköltészet kötődési rendszere többirányú. Részben a világlátásbeli konvenciókhoz kapcsolódik, részben a nagyközönség által képviselt mindennapi gondolkodáshoz, részben pedig a valódi művészethez. A valódi költészet, vagy akár a tudományos gondolkodás által a világ kímzó kérdéseire adott válaszainak átvétele az álköltészet egyik fontos ismérve. Természetesen nem a kérdéssel, nem is a helyzet bonyolultságával együtt történik az átvétel, hanem kiragadva az összefüggésekből — tehát meglehetősen lesüllyedt gondolatforgácsok ismétlésével, az egyértelmű igazságok felhasználásával. Különbségük nem tartalmi, a költői kommunikáció magasrendű közlésformái süllyednek le az álköltészetbe. Tulajdonképpen a valódi művészi kifejezésformák ihletetlen utánzására lelünk a közhelyversekben. Ennek oka az indítékban keresendő, abban a tényben, hogy a közhelyköltészet szoros összefüggésben áll a tömegművészet fogalmával, szerepe az átlag gondolkodású, átlagigényű széles olvasóközönség kielégítése. Ezért emelhető ki szórakoztató funkciója; nem bolygatja meg az irodalommal kapcsolatos elvárásrendszer szokatlan kérdésekkel, eddig nem ismert formai megoldásokkal. Ez az irodalomszociológiai szerep pedig független a költő egyéni jószándékától, érzéseinek tisztaságától.

Példánknál maradván, a politikai gúnyversek nagy része tart közvetlen rokonságot Petőfi *Pató Pál úr* című versével és az ebbe a

csoportba tartozó nemesi magatartást, úri Magyarországot gúnyoló verseivel.

„Szól a kakas hajnalt; virrad... ébredjünk haladásra
Hajnalt szól a kakas! ... Még van alunni idő!”

(Eltérő értelmezés)

Vagy az *Élmények Vasfejre* című hosszabb lélegzetű költeménye, melyben a vasfejűség a butaság szinonimája, s az igazi gúny az utolsó strófában jelenik meg:

„Dalljátok Vasfejt, ő vas kitűréssel az óriás
Korszellemmel küzd, s a csata eddig övé”

Am itt csak az alapötlet azonosságát ismerhetjük fel: a megvalósítás néhol erőltetett, azonos kaptafára készülnek az egyes epigrammák, nem tartalmazzák azt a nézőpontbeli változatosságot, ami Petőfi ilyen tárgyú verseit jellemzi. Hiszen azoknak mindegyike más-más szempontját emeli ki az egységes nemesi szemléletnek — elismerve ezzel az ellenfél komolyságát, az ellene vívott harc bonyolultságát. Gondoljunk csak a *Pató Pál úr*, a *Magyar nemes*, az *Okatoótáia* különbségeire. Ezzel szemben Csalomjai ugyanazt a szimplifikáló szemléletet érvényesíti valamennyi azonos tárgyú versében, a mi adott történeti-politikai szituáció átgondolatlanágából fakad.

Mukarovszky szerint a szubjektív önkény szerint egymás mellé tett — átvett, nem a költő gondolkodásbeli kinjaival hitelesített — képek, metaforák, gondolkodási sémák egy fontos tulajdonsága, hogy „nem mutat fel komoly erőfeszítést a világ birtokbavételére”. Ez az erőfeszítés, melynek művészi következménye az intenzív totalitásra törekvés, hiányzik a közhelyköltészetből. Formai következmények: a gyors, felszínes asszociációk, analízis helyett analógiák felsorakoztatása.

Ez legkönnyebben Csalomjai és Vörösmarty szembesítésével látható be. A romantika filozófiai töltetének torzulását figyelhetjük meg Csalomjai *Ember* című versét szembeállítván Vörösmarty *Az emberek* című költeményével. Nemcsak a végletes pesszimizmus hiányzik Csalomjai verséből, hanem alapvető megközelítésbeli különbség van közöttük. Vörösmarty számára az emberi nem örökké ismétlődő történetének teljességre törekvő ábrázolása a fontos, a totalitás áttekintése nyomán, gondolati küzdelem után jut el a „Nincsen remény” nyomatékosított gondolatához:

„E szóban: ember, menny van és pokol,
Fenséges üdv és gyilkos kárhozat;
Ember-kebelben istenség honol
Vagy ördög, aki kéjjel tesz rosszat.

Igy van különbség, s volt mindenkoron

A szerteágazó emberfaj között

Egyenlőség tán lesz még egykoron?

Igen, ha majd a sírhant elfödött.”

Ez Csalomjai veresének első és utolsó szakasza. Első olvasásra is kiviláglik, hogy itt egy köznyelvi sztereotípiát kapott megverselet. Ha pedig hozzátesszük, hogy a két strófa között még tíz taglalja ezt az egyetlen gondolatot, akkor meg kell állapítanunk, hogy egy toposznak: az emberi természet ambivalenciájának felületes átvételéről, igazi kérdésként meg nem válaszolt, csak az egyes ezt illusztráló elemek egymás mellé állításával megszerkesztett versről van itt szó, melynek fatalizmust megcsillogtató befejezése esetlegesen vágja csak el a hosszan húzódo ellentételtárt. Ez egyben a toposz és a közhely különbségére is rávilágít: a toposz — nevezetesen bár archetípussnak, ősmotívumnak, állandósult elemeknek — alapanyagául szolgál mind a közhelyeknek, mind a remekműveknek. Egyértelműen tematikus fogalom, megjelenésének értékét a feldolgozás korhoz és gondolkodói erőfeszítéshez kötött, tehát nem tematikus elemzése világíthatja csak meg, önmagában „örök emberi” témák, gondolatok megéneklése még nem jelent értéket.

A *Gondolatok a könyvtárban* a filozofikus töltésű líra egyik igen ismert példája, Csalomjai *Emberi nagyság* című verszetével csak egy ponton rokonítható. Az előzőhöz hasonló, hosszú leltár végén — mely az emberi erő győzelmét hivatott lefesteni a természet felett — némileg váratlan szkepszis ömlik el az utolsó strófákon: mindez csak utánzás, teremteni soha nem fog tudni az ember, hiábavalónak bélyegezhető tehát minden látszólagos győzelem. A közhelynek újabb jellemzője ragadható meg ezen a ponton: Vörösmartynál gondolati küzdelmet hordozó versei egész életművén átvonul, összefüggő ívet alkotnak. Csalomjai minden filozofikusnak, „mélynek” szánt verse megreked az alkalmiság szintjén, mivel teljesen esetleges ennek, vagy egy más témának a felbukkanása.

1849 után a számadás, az önvizsgálat igénye szülte Arany *Koldus-énekét*. Tematikájában hasonló Bérczy *Két béna* című verse. A hasonlóság itt véget is ér. Míg Aranynál a kolduló hadfi a forradalom-szabadságharc hagyományainak őrzése vagy megtagadása kérdéséből veti fel, a hibákkal való szembenézés kötelességét közvetíti, addig Bérczy megmarad a külsőségeknél. Sőt már a szemléletbeli giccs határát súrolja. Az átmenet figyelemreméltó: Aranytól és Bérczynél két különböző magatartásformát látunk. Az egyik szituáció: a borban feledést kereső, csak a kocsmában nyughelyet lelő, a meglátogatott házakból kutyával kikergetett koldus urakat vádló, hangulatában kuruc nóátak idéző képe. A másik egy idillire kozmetikázott ábrázolás. Az öntudatos, koldulni szegényellő hadfiak, akikre büszke az ország, kérniük sem kell, mindenki ellátja őket, saját bajának érezve ifjú életük kínját. A harcoknál sincs vádoló, számonkérő színezetük, szó sem esik a számvetésről, kizárólag a pirosapokás zászlóalj büszkesége, a győztes csaták említése marad. A giccs egyik alapvető jellegzetessége a világtép hamissága, a megnyugvás sugallata, amit a befogadó felé közvetít. Ezért vizsgálható a szemlélet, a befogadó, a megnyugtató igény felől. Ez a valódi kér-

déseket elmosó, azokat a tudatból kikapcsoló, egy gondolati ugratással valami hazug egységgel, idillel helyettesítő vers már nem a közhely, hanem a giccs útját járja. Az út vége Lisznai *Palóc dalainak* paraszt- és hazaszemlélete:

„Édes hazám ne légy olyan szomorú, —
Jó az isten, majd eloszlik a ború:

A sötét felhőből a nap

Szépen kigyúl,

S rád az áldás, béke csendes

Esője hull.”

Vagyis a kérdések átéltség nélküli, vagy ismételt fölvetése helyett a kérdések elhallgatása, vagy hazugságba fordítása.

Mivel a közhelyköltészet patentkérdésekkel és -válaszokkal dolgozik, ezek pedig elhallgatva saját háterszágukat, atomokként, összefüggés nélkül kerülnek át a magas művészetből, egy-egy elem, motívum teremti meg a hangulatot a közhelyversekben. Ez az egy elemre építettség — körítve a köznapi indíttatás nyelvi következményével, a köznyelvi sztereotípiákkal, a nyelvi redundáns elemekkel — teremti meg az átmenetet a giccshez, hiszen ez könnyen eredményezhet szenvedély ábrázolása helyett szenvedésgést. A közhelyköltészet lefelé csúszásának, giccshez kötődésének útja fedezhető fel ebben.

A három értékstádium közvetlenül megfigyelhető Petőfi *Megy a juhász számaron*, Csalomjai *Hűsvét hétfő* és Lisznai *XXVI. palóc dala* elemzésével. A szerelmes parasztleány megérkezik mátkája házába és halva találja a leányt. Az ekkor támadó érzelem Petőfinél a keserűség, a hiábavalóság érzete, az elkeseredés az életnek való kiszolgáltatottság miatt. Megdöbbentő erővel sűrűsödik a nyolc rövidke sorban a társadalmi helyzet, a boldogságra kapott egyetlen esély elvesztése. A Csalomjai-költemény ezzel azonos alaptémája higitva van a népiesség eszközeivel megjelenített népszokásrajzzal. A férfi érzése nem keserűség, hanem bánkódás a hozzánk közel álló ember elvesztésén. Lisznainál már a halál ténye is eltűnik, a kedves lány csak beteg, ami még inkább hangsúlyozza szépségét. A fájdalom helyett az aggodás marad: sőt a témából következő, élettel való szembenézés lehetősége torzul éppen az ellenkezőjévé az utolsó strófában:

„Üzenek a nyíló hajnalnak, rózsának,
Mihamarabb nyíljon-ki haván orcájának
Meggérek fűt, fát, e beteg angyal vegett
Ah! Hogy adjon neki erőt egészséget!”

Bár az 1849-es korszakhatár Csalomjai költészetében nem meghatározó jelentőségű, Bérczy elhallgatása is fokozatos, nem kapcsolható egy dátumhoz, mégis a reformkorban pozitív töltetű gondolatokat, konvenciókat közvetítő közhelyköltészet a reformkori harc képzetének átalakulása miatt szükségszerűen eltorzul. Ennek egyik útja az 50-es években Lisznai működése, tehát a közhely giccsé silányulása. A *Palóc dalokban* a népiesség konvenciójának — mely a reformnemzedék számára az ön- és világszemlélet szoros, *tartalmi* tartozéka volt — népiséggé, divatként propagált tájköltészeté süllyedése.

A másik út Csalomjaié: a kilúgozott, kiürült alkalmi verseselés sokáig elhúzódó — még a századfordulón is formai és irodalompolitikai problémákat okozó — jelenléte a magyar irodalomban. A Pajor-féle, gondolat nélküli versek egy része a továbbélés, a megőrzés jelen esetben talmi csillogásával hivatkozik. A *Nőmnek* elemzésében látható volt a romantikus világlátás, stílus túlélése, másrészt pedig a 40-es évek epigrammáinak tartalma is eltorzul. Alkalmi, dicsőítő versek ezek, a reformkor Széchenyit, Kölcseyt politikai töltéssel emlegető darabjai helyére lépnek, most már óda formájában, címzettül pedig Apponyi gróft, vagy Erzsébet királynét választva. Műfaji, tematikai torzulásának belátásához elég csak gyűjteményes kötetének tartalomjegyzékét végigolvasni: *Oda az ipolysági Casino-együtt felszázados ünnepére*, *Oda a balassagyarmati dalegyütt zászlóavató ünnepén*, *Király könnyűje az elpusztult Szeged fölött*, *Üdv a királynak a balassagyarmati nagy hadgyakorlaton*. A címek elárulják a korábbinál sokkal erősebb alkalmi indíttatást és a társadalombíró célzat helyén megjelenő lojalitást.

Szatírákat ekkor is ír, de ezek általános témákat (a börtönrendszert, a „mi korunkat”) próbálják nevezetessé tenni, minden konkrét politikai utalásrendszer nélkül. Epigrammái pedig a polgári értékrendet, gondolkodásmódot, buzdító tendenciát képviselő reformkori darabokkal szemben üres rutinná süllyednek:

„Elméletben a parlamenti kormányzásforma a legjobb,
Ám a gyakorlatban cselre, vizsálya anyag.”

(Parlamenti kormányzás)

Vagy ami még rosszabb: a gondolkodásbeli restség, önteltség két legendás témájában lel rá régi gunyoros, ironikus hangnemére. A *Leszármazásunk* című versében a darwinizmus majomelméletét állítja céltáblájának, a *Lapp-atyafiságban* pedig satírája tárgya a „halszág rokonság” és annak hírdetői.

E néhány példa is jól szemlélteti, hogy a reformkori tendenciák kiüresedése révén a giccsé válás mellett a közhelyköltészet másik útja az abszolút lojalitás, az átvett kérdések patentválaszáról is lemondva, igazodás a kérdésnélküli, magabiztos, kiegyezéses Magyarország konzervatív, merev szellemiségéhez. Ezt éppen a „világ birtokbavételére” tett kísérletek hiánya teszi lehetővé. A társadalmi konszenzus megváltozása megfosztja ezeket a közhelyverseket időleges pozitív szerepüktől a közizlés kimunkálásában, ezáltal alacsony színvonalon úzótt mesterember-munkává válnak.

Kolta Magdolna

KÖRKÉP

Kultúra és társadalmi fejlődés

Közvéleményünk számára szinte közhely ma már, hogy a jelen és jövő társadalmi-gazdasági fejlődése szoros összefüggést mutat a kulturális fejlődéssel. Az intenzív fejlődési szakasz kibontakozásával párhuzamosan a további előrehadásunk legfőbb hajtóereje csak a műveltebb, tevékenységét magasabb szintű munkakultúra alapján végző ember lehet. Két fontos tanulmánykötet jelent meg a közelmúltban, melyek e célok megvalósításának feltételrendszerét tekintik át: *Műveltségkép az ezredfordulón* és *Az ezredforduló iskolája*.

A Magyar Tudományos Akadémia a jövőnkért érzett felelőssége alapján, szervezőjévé vált annak a széles körű kutatómunkának, mely feltárta az ezredforduló időszakának várható műveltségigényét, kidolgozta azt a műveltségképet, melyet a jövő oktatási rendszerének, az oktatás tartalmának meg kell valósítania. Alapelvként szögezte le: „Az iskolai és általában mindenfajta nevelés társadalomátalakító hatása a fejlett szocializmus építésének idején minden korábbi korszakhoz képest ugrásszerűen megnő. Az iskola és társadalom viszonyában változatlanul fennáll ugyan az utóbbi meghatározó szerepe, de az iskola visszahatása a társadalomra egyre erőteljesebb és mind szélesebb körű”.

Az MTA elnöksége közoktatási bizottsága által kidolgozott műveltségkép alapját a korszerű, szilárd általános műveltség képezi. Csak ebben a korszerű, általános műveltségben gyökerező politikai műveltség jelenthet igazi orientációs képességet, és csak az erre épülő szakműveltség adhat tovább építhető szakképzettséget. Azok a fontos, hosszú távra szóló és manapság oly sokat hangoztatott célkitűzések, mint hatékonyság, termékstruktúra-átalakítás, rugalmas alkalmazkodás, innováció, minőség stb. csak olyan mértékben valósíthatók meg, amilyen mértékben rendelkezésünkre állnak azok az emberek, akik felkészültségük, műveltségük, az új iránti érzékenységük, kezdeményező-készségük alapján hordozói lehetnek ezeknek a folyamatoknak. E folyamatok kiteljesítői pedig a ma és a holnap iskoláiban ülnek, most és a közeljövőben szerzik meg azt a műveltséget, azokat az ismereteket, amelyek alapján az ezredforduló és az azt követő időszak munkásai, értelmiségei lesznek.

A tanulmánykötet két állásfoglalást tartalmaz (a távlati műveltség tartalmáról, és az iskola nevelő tevékenységének fejlesztéséről), továbbá hét tanulmányt. Mind az állásfoglalások, mind a tanulmányok mondanivalójukat rendkívüli tömörséggel és precízséggel fogalmazzák meg, tehát rövidített összefoglalásuk mindenképpen magában hordozza a torzítás veszélyét. Ezért ezek ismertetése helyett inkább a változások irányaira való rámutatást érdemes megkísérlni; az emberi tényezők növekvő szerepe, a munkában a szellemi tevékenység fokozódó aránya, a me-rev, hierarchikus munkamegosztási, irányítási viszonyokat felváltó kooperatív formák és rendszerek megkövetelik és nélkülözhetetlené teszik a nyelvi és kommunikációs nevelés fejlesztését. A hatékony munkakapcsolatok kialakítása, az önálló ismeretszerzés és -feldolgozás egyre nagyobb jelentősége, de még a szocialista demokrácia tartalmasabbá tétele sem képzelhető el nélkülül; az informatika, számítástechnika térhódítása csak új-

szerű matematikai gondolkodásmód, problémamegoldó készség alapján bontakozhat ki; a társas kapcsolatok humanizálása és kultúraltábbá tétele, az önállóság és felelősség erősítése elképzelhetetlen a színvonalasabb erkölcsi, mentálhigiénés és esztétikai nevelés nélkül; általában erősödni kell a problémaérzékenységnek a problémák feltárására és kezelésére való készségnek, a vitakultúrának.

Alapvető jellemzője az ezredforduló műveltségképének, hogy korunkban, amikor az ismeretek hihetetlen gyorsasággal bővülnek, amikor az információk tömkelege zúdul az emberre, akkor a helytállás, tájékozódóképesség biztosításának egyetlen lehetősége a szilárd alpműveltség. Ezen a korszerű általános műveltségen bontakozhat ki a specializáció, ez segít befogadni az újabb és újabb ismereteket, ez eredményezi a nyitott, megújulásra, továbbépítésre képes személyiséget.

A Magyar Tudományos Akadémia által kidolgozott korszerű, a jövő irányába nyitott műveltséget csak a jelenleginél rugalmasabb, hatékonyabb, nevelési, képzési rendszer, a megújuló iskolarendszer képes kialakítani. A jelenlegi iskolarendszerünk kritikai elemzését és továbbfejlesztésének kérdéseit ismerhetjük meg *Az ezredforduló iskolája* című tanulmánykötetből.

A kötet elsősorban pedagógusok, művelődési vezetők számára készült, de hasznos és értékes olvasmány minden kulturális kérdés iránt érdeklődő ember számára.

A tanulmányok nem csak megállapításaikkal, javaslataikkal kelthetik fel az érdeklődést, hanem a vizsgálati módszereikkel, elemzési munkájukkal, problémakezelésükkel is.

A kötet bevezető tanulmánya köznevelésünk fejlődését történeti és nemzetközi összehasonlításban vizsgálja. Összegezi a szocialista kulturális forradalom köznevelési eredményeit, megállapítja, hogy oktatási rendszerünk hatékonysága lényegében megfelel a többi közepesen fejlett ipari állam szintjének, majd jelzi a jelenlegi iskolarendszer feszültségeit, tartalékainak fokozatos kimerülését.

A szerzők hangsúlyozzák, hogy az általuk vázolt fejlesztési irányok és stratégia a lehetséges variánsok egyike. Ezért ezek részletes ismerete inkább csak a szakmai közvélemény számára érdekes. Mint tudjuk, az elmúlt évek során igen sok tanulmány foglalkozott az iskolarendszerünk problémáival: Gazsó Ferenc, Ferge Zsuzsa, Pataki Ferenc írásaival a *Valóság*, a *Szociológia*, a *Társadalmi Szemle* című folyóiratokban találkozhatunk. Ez a tanulmánykötet is, valamint az egyre több e témakörrel foglalkozó cikk, rádió- és tv-műsor bizonyítja, hogy a társadalom érdeklődése nagymértékben megnövekedett a közoktatás iránt. A közérdeklődés miatt is érdemes kitérni a kötet néhány fontos megállapítására és tanulságára.

Társadalmi, gazdasági fejlődésünk és a köznevelés összefüggéseit elemezve a szerzők megállapítják, napjainkban alapvető az a kérdés, hogy a dolgozó népesség mai műveltségi szintje és a jövő fejlődéséhez szükséges műveltségi színvonal miként viszonyul egymáshoz. Vizsgálataik alapján jelzik, hogy a kettő közt teljes megfelelés csak gazdasági stagnálás esetén jöhetne létre. A meg nem felelés létrejöhet úgy, hogy a műveltségi szint magasabb, vagy úgy, hogy ez alacsonyabb, mint ami az adott időszakban a társadalmi, gazdasági fejlődés igénye. Megállapítják, ha a társadalmi, gazdasági fejlődés intenzív szakaszában a dolgozók műveltségi szintje alacsonyabb a szükségesnél, „ez a fejlődés egyre nagyobb gátjává válik. A tan-

díjat az alacsonyabb szinten kihasználta, hamarabb tönkremenő gépek és a követelményeknél alacsonyabb színvonalú minőség formájában kell megfizetnünk”. Az intenzív szakaszban, a világgazdasághoz való rugalmas alkalmazkodás parancsoló szükségszerűsége idején „tudástöbbletre” lenne szükség. Ezzel szemben — állapítják meg a szerzők — azzal kell számolnunk: „*népünk tudástömege, tudásszintje és képezhetősége szembeszökően alacsonyabb lesz az intenzív fejlődés kibontakozásának időszakában, mint ami az optimális fejlődéshez szükséges lenne*”. Többek közt ez teszi elodázhatatlanná az új iskolarendszer kialakítását; ennek abból a tényből kell kiindulnia, hogy a köznevelés fejlődő rendszer, szervezete — tehát egy új iskolarendszer kialakítása nem egyszeri reformot, hanem folyamatos fejlesztést jelent. A fejlesztéshez elengedhetetlenül szükséges, hogy rendelkezünk azzal a korszerű műveltségképpel, amelyet az MTA kidolgozott és amelyet az iskolának ki kell alakítania. Ez szükséges, de nem elégséges feltétel: mert minden fejlesztési terv kialakításakor figyelembe kell venni a meglévő feltételrendszert is. Csak akkor valósulhat meg sikeresen a korszerűsítés, ha ismerjük a tárgyi és személyi feltételek jelenlegi szintjét, teherbíró-képességét, a tárgyi feltételek fejlesztésére fordítható anyagi erőket, a személyek (pedagógusok) megújulási képességét.

Mivel egy hatékonyabban működő, magasabb szintű képzettséget adó, a szocialista személyiségfejlesztés tartalmi, minőségi követelményeinek jobban megfelelő köznevelési rendszer kialakításához idő kell, s ezekre a személyiségjegyekre már ma is és a közeljövőben is egyre nagyobb az igény, ezért a szerzők a társadalmi, gazdasági igényeknek a kielégíthetőségét nem odazzák el egy-két évtizedre, hanem a jelenlegi keretek közt megoldható és megoldandó tennivalókra is utalnak: a köznevelés rendszerének integrálása már a jelenlegi intézményhálózattal is megindítható. „*Tantárgyblokkok és integrált tárgyak bevezetésével az általános műveltségi anyag kiépítése és befejezése a 16. életévig*”. „*A középfokú oktatás felkészültségét a középfokú oktatás általános művelés és a szakmai képzés új arányainak kialakításával és újfajta egybeszervezésével lehetséges enyhíteni*”. „*Távlatilag a szakképző szakasz részeként, megvalósításaként kezelhetők a különféle termelőhelyeken folyó képzések csakúgy, mint a szervezett közművelődési alkalmak*”.

Végül néhány olyan tényező bemutatásával kívánom zárni a tanulmánykötet ismertetését, amelyek nagy valószínűséggel előreláthatók az ezredforduló iskolájával kapcsolatban: a jövőben a 3—18 éves korosztályok intézményes nevelésével számolhatunk (általánosság válik az óvoda és a középfokú oktatás is); az általános műveltség szerepe, jelentősége meghatározóvá válik; az egységes általános műveltségre épülhet a szakképzés, ill. a műveltségi specializáció, a felsőfokú tanulásra való felkészülés; az iskola oktató-nevelő intézményből — e funkciót továbbfejlesztve, megőrizve — művelődésszervező intézménnyé válik.

A közoktatás helyzete, fejlesztése tömegeket közvetlenül érintő és jövőnk alakulását egyre erőteljesebben befolyásoló tényező egyaránt. Az ezredforduló iskolamodelljének kimunkálása és az új iskolarendszer folyamatos bevezetése csak a társadalomnak a kibontakozást segítő figyelmével, értő közreműködésével valósítható meg. (*Akadémiai és Tankönyvkiadó.*)

Szalánczy György

Az 1970-es évtized a magyar történelemben

Az utóbbi években egyre gyakrabban lehet olvasni olyan tanulmányokat, amelyek a közelmúlt történelmének sajátosságaival foglalkoznak. Lassanként egyre megszokottabb jelenséggé válik, hogy az egyes tudományágak kutatói egy vagy két évtized távlatában kísérelik meg magyarázni napjaink társadalmi, gazdasági törvényszerűségeit. E tény mellett ezért sem lehet elmenni, mert alapját olyan probléma képezi, amelynek esetleges elmélyülésével kell szembenéznünk. A múlt eseményeinek értelmezésében ugyanis nem csupán a jelen igazolására és a kételyek feloldására tett kísérleteket kell látnunk, hanem a társadalmi-gazdasági szerkezetváltozások előzményeinek, vagy éppenséggel kevéssé tudatosult kiindulópontjainak megismerését is. Ezért több szempontból is figyelemre méltónak látszanak azok a vizsgálódások, amelyek a közelebbi-távolabbi jövőben várható változásokat a múlt és a jelen — sokszor egymással szembenálló — összefüggéseiben tárják fel. Legutóbb a Magyar Tudományos Akadémia három társadalomtudományi osztálya vállalkozott arra, hogy együttes ülésen vitassa meg a hetvenes évtized szerepét és helyét a magyar történelemben. Mivel az elmúlt évtizednek nem egy feltáratlan jellemzője áll még mindig a közérdeklődés homlokterében, mindenképp örülnünk kell annak, hogy a Kossuth Könyvtár kiadó a fenti címmel rendezett vitaiülés anyagát szinte teljes terjedelmében megjelentette. Maga a kezdeményezés annál is inkább elismerésre méltó, mert az akadémiai vitában az adott tudományág és szakterület legjelesebb képviselői vettek részt. Így például *Berend T. Iván* gazdaságtörténész, *Bognár József* közgazdász, *Kulcsár Kálmán* szociológus, *Németh Lajos* művészettörténész.

Míg a kötet első részében azokkal az előadásokkal ismerkedhettünk meg, amelyek a strukturális váltás legjellemzőbb társadalmi-gazdasági összetevőit, előzményeit és ellentmondásait tárgyalják, a második részben — az említett szerzők tanulmányainál kevésbé komplex módon — a hetvenes évek ideológiai, nyelvi és művészeti jellegzetességeinek kialakulását és hatástörténeti elemzését követhetjük nyomon. Berend T. Iván és Bognár József tanulmányait olvasva világosodhat meg az olvasó számára az a tény, hogy a magyarországi gazdaságpolitikában a hatvanas évek második felében bontakozott ki a mindmáig érezhető korszakváltás. Az új alapelvek döntően abból a felismerésből fakadtak, hogy a további fejlődés — a munkaerő-tartalékok kimerülésével — lényegében csak a termelékenység fokozása révén érhető el, ez viszont feltétlenül megköveteli a gazdasági szempontok fokozatos érvényesítését. Ezért is kapott nagyobb súlyt az áru-gazdálkodás sajátosságainak figyelembevétele, s ezzel egyszersmind megindult egy viszonylagos gazdasági és társadalmi decentralizálás. A világgazdaságba és a világpiaci mozgásokba való bekapcsolódás következtében a külkereskedelem jelentősége éppúgy megnövekedett, mint a mezőgazdasági és a fogyasztási struktúra aránytalanságainak felszámolása, illetve mérséklése. A hetvenes évtizedben továbbfejlődött viszonyok között értéként, társadalmi feladatként egyre inkább az egyéni önállóság, döntési képesség és kezdeményező-készség kialakítása jelent meg. Mindezek hatására pedig létrejött a gazdasági tevékenységek olyan formája, amely kezdte kimunkálni a munkafegyelmet, a teljesítőképesség tulajdonságát, ezáltal az egyén gazdasági szemléletét, az előrelátó tervezés igényét és képességét. Csak hogy ez a kimunkálódás — mint az említett tanulmányokból

kitűnik —, nemegyszer számos elméleti buktató és útvesztés árán ment végbe. Noha például a munkaintenzitás növekedését az új jövedelempolitika elősegítette — éppen az anyagi ösztönzés jelentőségének felismerésével —, az életszínvonal egyenletes emelkedésben mégis számottevő aránytalanságok vehetők észre. Hiába szélesedtek a személyes alternatívák és egyéni mozgásterületek, az egyes rétegek közötti gazdasági, társadalmi és kulturális aránytalanságokat mégsem sikerült felszámolni.

Mivel az anyagi-gazdasági fejlődés szorgalmazása mellett az emberi-közösségi értékek gyarapodását korántsem sikerült felgyorsítani, ha nem is egyik napról a másikra, de a hetvenes évtized távlatában az emberiközösségi kiterjedés konkrét programjainak visszaszorulása mindenképp észrevehető. A szocialista premisszák és az egyelőre még inkább csak nyomokban tapasztalható kezdeményezések, törekvések alapján is számolni kell azzal, hogy a gazdasági szemlélet bázisán az „áru-e a kultúra?” kérdése látványosan helyet kér magának. A képlet azonban távolról sem olyan egyszerű (s ezt éppen Hermann István és Németh Lajos tanulmányai erősítik meg), hogy akár a művészetben, akár a mindennapi életben valamely kezdeményezést egyértelműen csak az áru világához, vagy csak a kultúra világához kapcsolódónak lehessen tekinteni. Hiszen éppen a szocializmus átmeneti formáció jellegeből, továbbá — a világgazdasági összefüggések mellett — a létező szocialista társadalom elmaradott gazdasági alapról induló fejlődéséből következik, hogy az egyes egyén — a valódi közösségi értékek hiányában — jórészt a jövedelemszerzést célzó munkatevékenység helyét elötrébe. S ha ez a prioritás megannyira nyilvánvalóvá vált is, s amit gyakorta kárhoztatunk, semmiképpen sem szabad elfelejtenünk, hogy az átfogó szociális, valamint kulturális változtatások csak a rendelkezésre álló kapacitások egészének birtokában lehetségesek.

Míg a gazdasági-társadalmi korszakváltás jelei egyértelműen érezhetők a hetvenes évtizedben, addig az értékváltás — legalábbis az elemzett összefüggések alapján — egyáltalán nem következett be. A hetvenes évtized gazdasági fellendülésének ugyan óriási felszabadító hatása volt azokra a rétegekre, melyek változtatni akartak lakásvi-szonyaikon, életkörülményeiken (mind többen törekedtek a szükségesnek tartott és most elérhető közelségbe került javak — gépkocsi, nyaraló stb. — megszerzésére), de ez a hatás — a tárgyi kultúra bizonyos elemeinek megszerzésén túl — mégsem teremtette meg a szocialista érték szemléletet. A szocialista érték szemlélet hiányának kísérőjelensége egy — különösen a hetvenes években felerősödő — elbizonytalanodási, irányvesztési tendencia, amelynek számos tünetével lehet találkozni. Ilyen szimptomának tartható az a nemritkán tapasztalható „befeléfordulás”, amelynek most nem a magánéletben megjelenő válfajáról van szó, hanem arról a gyakorta előforduló jelenségről, amellyel elsősorban a művészetben találkozunk. Mind a képzőművészetben, mind a zeneművészetben észrevehető a pluralisztikus kísérletek álarcában jelentkező irányvesztés (lásd Németh Lajos, illetve Ujfalussy József tanulmányát). Az eredményesen orientáló értékmodellek hiánya abban is megmutatkozik, hogy különösen a hetvenes évek második felében többen korábbi, akkor bevált, de ma már anakronisztikus értékrend iránt éreznek nosztalgiát. Ez nyilvánul meg történelmünk, kultúránk előzményeinek bizonyos felértékelésében is, vagy ahogyan Pataki Ferenc írja, az identitás-keresés (a társadalmi és egyéni azonosságtudat) megannyi formájában. Mint ahogy ez a „felértékelés” vehető észre az olyan művészeti alkotások értékének dicséretében is, amelyek a spontaneitás, vagy az irracionális névben utasítják vissza a valóság, a társadalmi gyakorlat intellektuális ábrázolását.

A hetvenes évtized társadalmi, történelmi és művészeti jellegzetességeivel foglalkozó tanulmányokat olvasva amennyire kétségte-lenné vált, hogy egyazon problematikát különböző aspektusaiban, vagy egyazon aspektusában is eltérő eredménnyel lehet kutatni, éppoly kétségte-lenné vált az is, hogy a különböző kutatások eredményét nem lehet végső tényeknek tekinteni, hanem a további elméleti megfontolás tárgyává kell tennünk. Szokás persze azt állítani, hogy a történész — hasonlóképpen a történelmet vizsgáló közgazdászhoz és szociológushoz — csak akkor képes feltárni a társadalmi jelenségek való-ságos fejlődési folyamatát, ha kellő távlat áll rendelkezésére. Nemritkán még az a nézet is megfogalmazódik, hogy a jelenben ható tényezőket azért nem érdemes vizsgálat alá vetni, mert a kutatói „elfoglaltságot” egyszerűen nem lehet kiküszöbölni. Az 1970-es évtized a magyar történelemben című kötet minden szempontból eloszlatja ezt a kételyt. Nemcsak azért, mert az eltérő megközelítési módokból származó eredmények hasonló végkövetkeztetések kimondását érzékeltetik, hanem sokkal inkább azért, mert — mint ahogy az egyik előadásban is idézett Hauser Arnold írja — „az a pont, amelyről a történelmet szemléljük, korántsem történelmen kívüli; a múlt szemlélete magának a történelemnek a produktuma”. (*Kossuth Könyvtár kiadó, 1980.*)

Kerékgyártó T. István

Kunszabó Ferenc:

Makacs maradandóság

Tíz év tizenkilenc írásának gyűjteménye ez a kötet. Jogos és hasznos visszapiantás egy pályaszakaszra, afféle önértékelés. „Még nincs baj, még semmi nincs veszve, de már latolgatni kezd, vajon mennyi időt herdált el eddig, S ha néha emiatt elkomorodik, vizsgálhatja magát, hogy talán még van ideje jóvátenni a tékozlást” — írja az előszóban önmagáról. Az olvasó azonban szeretné tárgyilagosan megítélni ezt a válogatást, nem ejtve szót Kunszabó ugyanezen időszakban megjelent jelentős munkáiról. Ezek a sorok viszont a tárgyilagos véleménymondást nehezítik: eleve nem találhat semmi nem tetszőt ebben a kötetben, ha nem akarja — mint ahogy természetesen nem akarja —, hogy esetleges fenntartásaiból egyenesen egy emberi élet tíz évének elherdálása, eltékozlása következzen. Ha Kunszabó hisz abban, hogy olyat csinál, amire ma szükség van, akkor a kérdést nem így kellene feltennie. Az viszont megválaszolható kérdés maradhat, hogy milyen a kötetbe gyűjtött írások szociológiai pontossága és mélysége, az emberi sorsok megrajzolásának hitelessége.

Kunszabó figyelmét elsősorban a mezőgazdasági termelés problémái, agrárpolitikai kérdések, falusi közösségek gondjai vonzzák.

A címadó *Makacs maradandóság* olyan összefoglaló írás a „maszekságról”, hogy tudományos dolgozathoz illő súllyal vehetnek figyelembe a döntésekben illetékes szervek.

Speciálisabb, konkrét termelési kérdésekkel is több írás foglalkozik: kutatás a paradicsom szárazanyag-tartalma ügyében, retek-termesztés, huzavona a málnatelepités körül, új gabonafaj kikísérletezéséről. De hiába érezhető Kunszabó odaadó figyelme, ahol nem találta meg ezekben a témákban a szociológiaiailag exponálható mozzanatokat, azokat nem kötetbe gyűjtendőnek érzi az olvasó. Az emberi sorsokra, életutakra figyelő portrék,

riportok között — a tsz-elnöktől a szocialista brigád vezetőjéig — a *Sem harag, sem félelem* és a *Torokrekedésig* hőseinek monológjai a legizgalmasabbak. (Lehetséges azonban, hogy csak a magamfajta ifjabb olvasót ragadja és döbent meg az, ahogyan és amilyenén alakította az elmúlt 50–70 év történelme a napi történések szintjén az emberi sorsokat.)

A *Kaláka* című riport ES-beli megjelenése után alaposan megmozgatta a közvéleményt. Azóta is visszaköszön az egyetlen házépítés kapcsán megjelenített társadalmi jelenség, például másodlagos elosztásnak nevezve. Ezen a téren már olyan társadalmi önismérettel rendelkezünk, hogy lassan nincs mit mondani róla. Nem csökkenti Kunszabó írásának értékét, ha a „kalákás” emberek élete más aspektusból vet fel újabb kérdéseket (pl. *Lugossy Köszönöm, megvagyunk*, vagy Berkovits *Lakihegyiek* című filmjének nézőpontjából.)

Tanyapolitikáról, kis községek összevonásáról, iskolák körzetesítéséről több szociográfijában beszél és beszélget Kunszabó. Az *Erte-vele* című írás visszafogott indulattal (pontokba szedett érvekkel) szól a tanyakérdéssel kapcsolatos sztereotípiákról minden külső segítség, szubjektív hang nélkül (nem véletlen, hogy nem riport formájában) bizonyítva Kunszabó valóságismeretét, oknyomozó szociográfusi képességét. Viszont az egész témakör nem fűződik egy közös szátra, nem látja a különböző kis községek sorsában rejlő hasonlóságokat, összefüggéseket. Pedig a tanyák, tanyai iskolák, háztáji gazdaságok, kis falvak mai gondjait ugyanazon infrastruktúra, illetve annak ellentmondásai váltják ki. Az a gazdaságpolitikai szemlélet, amelyben a kommunális ellátás juttatásként — mint nem kifizetődő beruházás — kerül, vagy nem kerül vissza az elvont javakból, s amely nem számol a látenszen létező, és hosszú távon jól hasznosítható gazdasági-társadalmi törekvésekkel.

Kunszabó a makacs, küzdő embereket szereti. Sőt, a küzdést magát igenli. Attól függetlenül, hogy az heroikus harc, vagy mindennapi küszködés. Talán emiatt fordulhat elő, hogy egy-egy szituációja közhelyszerű; ugyanis minden ember dolgozik, próbálkozik, hol sikerrel, hol kudarcra. Kunszabó azonban nagy együttérzéssel hallgatja erről hőseit, olykor indokolatlanul hosszú monológokat rögzít (pedig riporteri be nem avatkozása lehetőséget ad a beszélőknek küzdelmes életük fordulatait mesélve az utólagos ártértékelésre). Ahol nem elégszik meg a tények erejével, vagy nem bízik még az olvasó teljes együttérzésében — a megannyi küzdelem ellenére —, ott közbeszól, kommentál úgy, hogy érzelmileg emeli meg hőseit. (Az, hogy a *Sem harag, sem félelem* tényszerű és keserű nagy monológja után ilyen lírai hangnemben zárja a portrét: „...én ő vagyok már, ő meg belém költözött” — csak szépírói melléfogás lehet.)

A *Megszállott ember* többszörösen kitüntetett brigádvezetője valóban minden elismerést megérdemel, mert megfeszített, túlfeszített munkával egy szintén többszörösen kitüntetett szocialista brigádot teremt. Eljen a küzdeni akarás, jöhetne a katarzis, ám — szinte véletlenszerűen — az írás utolsó oldalán derül ki, hogy brigádvezetőnk legfrissebb kitüntetésével szanatóriumi — két évvel ezelőtti kórházi — kezelésre szorult. Életének ezen mozzanatai azonban nem férnek be Kunszabó optikájába. Ezért oly egyszerű az írás utolsó sorában feltett kérdése is: „...valóban nem lesz képes csökkenteni a sebességet ez a megszállott ember?” Pedig az olvasót már jobban izgatja, hogy vajon miért csak így, ilyen áron lehet... stb.

A *Szokatlan történet* helyszíne egy tsz, témája egy vezetőknél már kiosztott, de a felsőbb szervek által visszafizetésre ítélt prímium körüli vita. Szigorúan koppannak a tények, hivatalos levélrészletek, szavazás eredmények kölcsönös kézmosások, felsőbb szervek packázásai, intrikák. Legfőbb mégis, ahogyan több száz emberből módszeresen irrogatják — értelmetlen szavaztatásokkal —

a demokratikus eljárásokkal szemben még létező hitüket és reményüket. „Különböztetve mindegy hogy szavaznak, a prímiumot mindenképpen vissza kell fizetni” — mondja egy járási vezető nyilvánosság előtt. „Minden komédiában ...van valami szomorú elem. Itt, szerintem, az a szívszorító, hogy e kijelentés után senki sem érdeklődte meg, mi is lenne hát akkor ennek a bohózatnak a célja, értelme?” Az olvasónak az értelme lázad: felháborodottabb annál, hogy csak szívszorító-nak találja a történéseket. A kudarcot valott, küzdelemben elbukott háromdiplomás, ma már zsákoló elnökhelyettesről Kunszabó evidens megoldásként fogadja — anélkül, hogy az olvasót meggyőzné hitelességéről — a következő kijelentést: „...de amikor egyszerűen begorombultam, azóta odaengednek a munka vastagához is. Én még soha nem dolgoztam ilyen baráti, annyi erőt adó közösségben, mint most.” Kunszabó az elnökhelyettes már a veszteségrovatba írta, érdektelen, mert elégedett és nem küzd, több száz emberrel — akiknek bizonyára sok lehetőségük nem volt az áldemokratizmus ellen harcolni — nem azonosulhat, így az utolsó sorok most nem patetikusak, hanem súlytalanra téve az előző oldalak döbbenetes történéseit — könnyedén ironikusak: „...az emberek tudomásul vették, hogy hiába emelik fel a kezüket — és fölemelték.”

Ebben viszont van valami a népmesék naiv hősiességéből: „...no de oda se neki: ez is része szokott lenni a komédiának.” A *Megszállott ember* és a *Szokatlan történet* előbb felhasznált idézeteiből csak annyit következik, hogy az exponált problémamás, illetve más is lehetne, vagy másképpen is súlyozható lehetne, mint nála.

Kunszabó legjobb írásaiban problémacentrikus. Emberséges és elkötelezett maradhatna a szerző akkor is, ha nehezebben engedne a közvetlen, saját élmények sodró erejének, legalább akkor, amikor ezt az élményt az olvasónak közvetíteni maradéktalanul nem képes. Ha alkalmanként szigorúbb lenne, mind hősei, mind a káros társadalmi jelenségek megítélésében. Ez utóbbihoz az kellene — s anélkül, hogy túl elvontta, tudományoskodóvá válna —, hogy a szociológiai igényesség és pontosság érdekében „távolabbról” (is) figyelje a jelenségeket, bennük a hozzá közel álló embereket, sajátjává vált problémáikat. Tett már le ilyen köteteket az olvasók asztalára.

Adamik Mária

Berkovits György:

Terepszemle

Berkovits György eltökélten építkezik: a *Világváros határában* címét viselő kitérő könyvében a főváros körüli agglomerációról írt — a *Magyarország felfedezése* sorozat néhány más darabjától eltérően — valóban felfedezésértéki, mozgósító erejű szociográfiát. A *Lugossy Istvánnal* készített dokumentumfilmjében (*Lakihegyiek*) ugyancsak ezt a világot vizsgálja, a lét alatt élőkét, a szegényeket faggatja szomorú életükről, egyszerű vágyaikról, verbális és vizuális tényekkel vágja mellbe a nézőt, aki eddig az ösznépi jóllakottság mítoszának hívőjeként csak mint egzotikus furcsaságot szemlélte a sufnilakokat, a társadalom peremére szorult embereket. Akik mellett egyébként Berkovits elkötelezte magát, tehetségét is felemelkedésük szolgálatában állította, dokumentális és szociális elkötelezettségű tényföltáró munkája e réteg helyzetének a javítását sürgeti. Új könyvében is.

A *Terepszemle* sok szereplője mintha egyenesen a *Világváros határában* lapjairól le-

pett volna át ebbe a könyvbe, s már ebben a tizenöt írást tartalmazó gyűjteményben panaszkodnának tovább, és a segítség reményében sorolják bajaikat. Ebben a világban ismeretlen fogalom az infrastruktúra, az egészséges életmód, a mobilitás... Itt nehezen, mostoha körülmények között élnek, küszködnek, még a fiataloktól is ilyeneket hallani: „Néha még vasárnap se főztem húst. Hét éve nem voltam moziban, és szórakozóhelyen.” Itt munkásszállásokon és szűkös albéletekben kallódnak a faluról jött vagy szökött, s a fővárosban csak nehéz, egészségtelen munkát talált lányok (*Főnögyári nők*): itt szűkös nyugdíjból tengődnek az öregek (*Özv. Horváthné*): innen csak a szegénység szívszorító üzeneteit tudja hozni az író (*Lakáséletrajzok*).

Berkovits hősei küzdenek, hadakoznak, fogcsikorgatva erőlködnek a méltóbb élet, a jobb lakás, a cigánytelepről való kitérés érdekében (*Csendes Józka*). Ezek a hősök azonban vereséget szenvednek, mert „nem áll melléjük senki, ezért fásultan belenyugodtak sorsukba. Irigyelhetik a mesék hőseit, akik mindig győznek, mert tudják, kikkel állnak szemben és van fegyverük. A valóság hőseinek sokszor ismeretlen erővel kell megküzdeniük, fegyvertelenül” (*Befejezetlen házak*). A *Terepszemle* hősei csakugyan fegyvertelenek a bürokratikus közönnyel, a körmönfont rendeletekkel, a munder becsületét mindennek fölé helyező és védelmező szervezetekkel szemben. Kiszolgáltatottak, velük még packázni is lehet, s ha mégsem nyugszanak bele mostoha sorsukba és vállalják a szelálmoharot, küzdelmük végeredménye nem kétséges: „G. Józsefné vidám, sok beszédű asszony volt régen. Megváltozott: álmában kiáltozik, felriad, bevesz két nyugtatót. Magas lett a vérnyomása, indulatait nehezen tudja fékezni. Néha erős szívdobogást kap és elájul. Keze remeg. Hangosan kiabálva beszél, mintha mindenki süket lenne”. Persze akad olyan ember is, aki kifogyhatatlan leleményességgel seftel, ügyeskedik, gyanús ügyletekbe bonyolódik, igazi „a jég hátán is megél”-típus, aki azt vallja: „Amikor negyvennyolc júniusában be kellett zárni a boltot, akkor azt mondtam, hogy nem leszek többet szegény ember, mert azt nagyon megutáltam.” (*„Dezsőkém”*)

A *Terepszemle* népes tablóján jöszerevével csak egyetlen hős van, aki győztes marad a porondon, egy fiatal szakmunkás, Kulcsár Gábor személyében, aki két írásnak is hőse (*Kiválasztás; Gábor*). Bár egy teszvizsgálat eredménye szerint nem éppen zseni ez a fiatalember, mégis lakáshoz jut, eretségi nélkül felveszik az egyetemre, és természetesen szép jövő előtt áll. Korunk hőse ő, akinél ugyan tagadhatatlanul vannak jobbak, okosabbak, rendesebbek a munkaadók mellett, mégsem azokat választották ki az egyetemre, a följebb kerülésre, talán mert nem elég jópofák, nem elég vagányok, nem eléggé mozgalmárok, nem elég törtető, talánylók, egyszerűen csak melósok, akiknek mag lehetősége mostohák a körülményeik, s akik azt hiszik, ezeket a rossz körülményeket csupán tisztességes munkájukkal is meg tudják javítani.

A hetvenes években tartott terepszemle során Berkovits György fontos dolgokat vett észre: a szegénységet, a szűkölködőket, akikkel szolidáris az író. Tyúpkerekben és részletkérdésekben harciaskodó, keménykedő szociográfiák után jólesett olvasni a *Terepszemle*ben az elfogulatlanul szigorú tekintettel fölmért ilyen magyar valóságról is. Berkovits makacs oknyomozása, kíméletlen igazmondása rendkívül vonzó: ő nem sikeres, mutatók művet akar létrehozni, hanem használni akar, segíteni az elesetteknek a méltó életért folytatott küzdelmükben. Így válik tette a szó, s ez csak úgy lehetséges, ha az elkötelezett író vígázó szemét a megismerni-felfedeztetni kívánt valóságra függeszti.

Körmendi Lajos

Feledy Gyula kiállításán

Talán még a tagolt beszédnél is ősbibb az a jel, amit az ember faággal húzott a porba: minden rajz elődje. A kisgyermek is így kezdi, bár már a civilizáció jóvoltából persze színes ceruzák kényeztetésében. De a gesztus az eredeti: nyomot húzni s hagyni, élvezni öntudatlanul is a maradó jel teremtését. Pszichológusok bonyolult vizsgálatokkal mutatták ki, hogy a gyermek rajzolás kedve, olykor egyenest éhsége, a lelkünk legmélyén, még a homo faber előtti rétegekben megülő játékosztóból fakad. S ennek kiegészítője az a gyönyörűség, amivel az elkészült nyomokban, jelekben a kisgyerek elgyönyörködik: a pszichológus önjutalmazó (self-rewarding) ösztöneinek nevezte el.

Köztudott és sokat panasztolt tény: a kamaszokorra legkésebb elúnik ez a boldog és öntudatlan rajzolás kedve. A magyarázat szerint ez egyfajta civilizációs környezeti ártalom következménye: a rajzzal szemben a társadalom fejlettségének képviselői szigorú követelményeket támasztanak. Hasonlítson, feleljen meg normáknak, előírásoknak, arány- és tervlatkodóknak, szabályoknak. Ezt azonban csak fáradságos tanulással lehet elérni: itt torpan meg a serdülőök többsége. Az a néhány, aki erre a fokra eljut, lehet hivatásos rajzoló: mint az építész, s minden mérnök és technikus. Mert a rajz mindmáig egyik legfontosabb közlésmódunk a tudományban és a technikában is.

S az a nagyon kevés, aki ezen is túl akar lépni, ha tud is, lesz a művész. Mert a rajz művésze csak abban különbözik a jó hivatásos rajzólótól, hogy mindent tud, csak egyet nem: megfedkezni a gyermekkorából benne rekedt játékosztóból és önjutalmazó ösztönről. Kicsiben végigcsinálja az emberiség rajzkultúrájának több évezredes történelmét: a barlangfalra karcolt vagy anyagröggel húzott és hitelesen, végül is csak az ösztönökből értelmezhető rajzoktól egészen a reneszánsz komoly rajzáig s azon is túl; egészen addig, amíg korunkra a rajz újra elnyeri a modern művészetben beteljesülő szabadságát. Idestova másfél évszázada tart a rajz újbóli felszabadulása, a tudományának fittet hányó s az értelme kifejezésében kiteljesedő művészi magatartás fokozatos elismertetése. Ma a művésze a jog, hogy minden csináljon a rajzzal — ha meg tudja csinálni.

Feledy Gyula igazi rajzoló. Nemesak azért, mert lapjait nézegetve önkéntelenül is arra gondol az ember, hogy vonalaiban és foltjaiban, faktúráiban és kombinációiban ott rejlik ennek az egész rajzi kultúrának minden fontos eleme, úgy ahogy megélt és megszervezte minden fázisát a maga sorsában, a sajozsentpéteri bányászgyerek firkálásától a népi kollégista főiskolás sziszifuszi munkáján át egészen a külföldön tanuló és világot látó művészelőtő mohó, felfedező, kalandjág. Hanem azért is, mert az igazi rajzművészek fajtájából való — s nekem ezért igazán kedves. Megmagyarázom: vannak nagy rajzművészek, akik számomra érthetetlen önkörölközéssel szűkítik le világukat, például csak embert és lovat rajzolnak. Ezekről én mindig idegenkedtem kissé. Számomra a rajz mesterei közül azok a legkedvesebbek, akik mindent lerajzolnak, mint Katsushika Hokusai vagy Paul Klee. Ahogy az öreg japán magát nevezte: a rajz bolondja. S ezek közé a mohó, világot faló rajzművészek közé tartozik Feledy Gyula is, aki a tájat is, de a Bartók-muzsika tragikus érzelmi viharait is rajzban mondja el. S eljátszik egy motívummal, végig a skálán az önfeledten és hűségesen ábrázoló rajzról egészen az önkifejező, vallomásos vagy épp nagyon is tudatos vonal- s foltkombinációból épült kompozícióig. S rajzaiban mindig együtt van a művész erőfeszítése és a gyermek önjutalmazó és játékos gesztusa. Hiszem, hogy önköben is ez fog rajzait láttán rezonálni.

Miklós Pál

(Elhangzott a kiállítás megnyitóján Salgótarjánban, 1981. június 13-án)

Csohány Kálmán kiállításán

Pár éve csupán, hogy Pásztón egy kiállítás megnyitóján Solyomár Pistával elkísértek egy darabon. S egy nagy öblü kongót (itténi nyelven: kolompot) adtam Kálmánnak ajándékba — jelképesen, az Elölmenőnek, gondoltam —, s azóta mindketten elmentek...

Most itt, mint amikor a számadó juhász drakába tereli a nyáját, s hazajöve a hegyről, számadásra készen leszámolja, mondván, „itt a kész leltár”, itt van a művekben számadása, felelőssége, s kiviláglik a csúc. Csohány Kálmáné, a kétszeres Munkácsy-díjas, több hazai és nemzetközi díj tulajdonosáé, a Magyar Népköltésárság érdemes művészeé, akinek nincs egyetlen tévedése, aki szelplőtelenül érkezett haza, ide, ahol mindig mindenki hazavárta — a Palócföldre. Hát ime itt van, véglegesen hazaekezett!

A szocializmus humán tartalmából talán egyetlen művész sem mondott ki többet nála, senki nem igazolta tisztában a „fényes szelék” küldetését, mint ő. Igazolja itt a művekben a rend, amiben azért kellett, sokszor verejtékes ingben, vissza-visszajárni, mert mindig a Messziről kellett Mához igazítani sok alkalmat. A pásztói emberek groteszk, elnyomított hátú igazát is, azért, hogy a manák nagyobb igaza legyen, hogy tükörképpé és felkiáltójellé válhassanak a ringó búzatábla, a vészfeketén keringő varjúcsapat, a sokszor bezárt kapuk, a Dózsa György-i figurák, kiszáradt füzek, előre megkoszorúzott kopjafák.

Küldetésadata most bomlik ki igazán, amikor a paraszti világ küldöttének szósólón robusztus ereje, pogány ikonokat idéző, sámánisztikus alázata és tápláló indulata ott villámlik a vonalak feszültségében, megépitve ebből a csak rá visszahatózó várat. Felrakta művészelete fundamentumát tiszta emberségtől, meghatározva a magyar grafikanak egy iskolát teremtő, jellemző vonulatát, a népi világból eredeztetett, a csak rajzzal elmondható, a szinte megfoghatatlan, az emberi lélek makulátlan természetességét. Mintha az ősök vezelnék a kezét a nagy belső törvényhez... akár a népdalban...

Soha nem komolytalan ötletek! Erre nem volt ideje, mint aki tudja, nem méltó hozzá: neki más dolga van a világban! Nem számolhat a divatokkal, a máshová kacsingatókkal; tudatosan vállalja az értők közegét, a népet.

A kovász szerepét töltötte be honi művészetünkben. Úgy volt új és úgy modern, hogy a manák merített, adott emberi példát. Olyan uton haladt, ahol csillagok kísérik a népdalt éneklőt, a széles csapáson pásztorbottal járót. Mert püspökként járt népi ügyünkben e felkent prófétája a művészetnek, mestere a kevés vonallal is nagy születésnek — ez értelmet és érzelmeket indító egyszerre!

Mint a pásztói hegyoldalon szóló tilinkó — túlhangzott határainkon, s túlhangzik legegyszerűbb hangszere: a rajz, a szűkbeszédű, a sokatmondóan tartalmas, egyszálmagát jelentő zenekar, fekete-fehérben is az összes színhangszereket magában hordva, megszólaltatva a népi-nemzeti felelősséget. S ebben mindvégig elköltelezeten állhatatos maradt.

Az élet is rendezé most a maga dolgát! Emel törvényt, megbékít soha okot nem adó nehezteléseket, eloszlát „mit tudom én miért” haragokat... S milyen nehéz ez a szomorúság most nekem is, hiszen földije úgy vagyok, hogy idvetett véletlen sorsom, „mit tudom én milyen” törvény szerint; rokona pedig úgy vagyok, hogy azokat éneklek meg én is, akiktől tisztán buzog a forrás, hogy sokan ihassunk belőle tenyészszámra.

Csohány Kálmán példa a nagy lelki udvartartásban is. Nagy szíve, mint kiterített virágos abrosz, tiszta asztalon. Az asztal fény-napudvarából, nemzedékéből, Nagy László, Kormos István, Váci Mihály, Simon István, Sós Imre, s még sokan már elmentek. Csohány is velük tart immár, ő, aki a grafikát képviselte ennél az asztalnál az urbanus Kondor Béla mellett (együtt az urbanus és a népies, mert itt nincs és nem volt ellentét: milyen egészenesen tudták a dolgukat és tették a nemzeti értékeremtést, s adták az emberileg-művészi leg többet tehető a felszabadulás utáni grafika-kiállítás! Tudatosan tette magánügyét közüggé, tudta, hogy kikkel micsoda köze van: azaz olyan alkotói magatartás érhető itt tetten, ahol a felelőség nyilvánvaló.

Csohány Kálmánnál cél szerint szerveződött a teremtés. Azzal a hittel, hogy visszafelé is álmodhat az ember. Nem kellett kitalálni sosem volt világokat, mert adott volt a telvény példaként Pásztón, ahová az álmodozásokban vissza lehet térni, mit több, ebből művészeti-nemzeti programot is lehet kovászolni, a forradalmi változás érdekében csillagot álmodni, hogy a nagy történelmi változás érdekeink szerinti folyamatán belül szóljon a harang!

A kép és a jelentés itt egybeesik, még akkor is ha kezdete egy folyamatnak, ha tudjuk is, az anygal karddal, a zárt ablak úgy szól hozzánk nekünk, hogy valóban figyelmeztet a tragédiára, ami balladában is igaz: „megeshel”, „bekövetkezhethet”. Össze nem tartozó dolgok is énekelhetők tehát, a dallam mégis összefog, a vonal rendbe teremt — s azáltal máris igaz viszonylat születik.

A folklór kincsei — a magasművészet megteremkenyítő májusi esője. Ha bánj tud vele, aki mestere, aki tudja, hogy nem a ciomával, nem a csecsés cifrasággal, hanem a tiszta renndel gazdálkodik, amiből megszülethetik a valódi. Mert köze van hozzá! (Hiszen hát a polgári avantgard is felhasználja, mi több, kérkedik vele szerte a világban, de a látni tudó igazolhatja, hogy az csak motívum és nem „ölelés virágporban!”)

Csohány Kálmán viszonya a folklórhoz, a valóságához: való, leélt és újratekített viszony, a valóságból eredeztetett; mondhatnám, természetese volt, népi alaptermészet. S ez lett korszerű és modern. Műveiben bizonyítva a mában is igaz. Szürrealista átirással szabadon röptetik figuráit a levegőben, s itt úgy szedhető az égen kötélyszámra a csillag, mint a virág a réten.

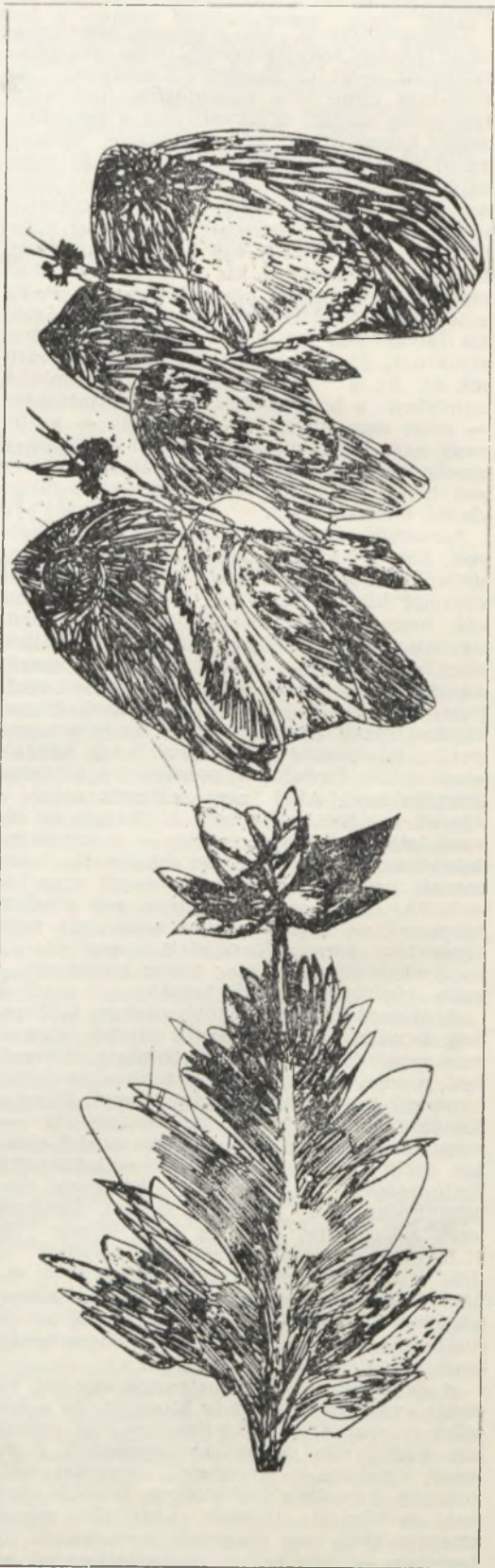
Hát itt vagy, Kálmán. Te mesebeli tarisznyás, Te „előlmenő”! A mütörténeti tudomány dolga, hogy igazán vegye számba a leltárt; mi köszönhetünk, s köszönjük, hogy szaporítottad a Mikszáth, Madách utáni sort, hogy általad is szaporább a palócföldi szívdobogás. S majd tudjuk, mi a teendőnk; jól sáfárkodni teremtett kincsiddel, melyekben a tiszta, csillagléptű alázat és a krisztálytiszta embersége a szó — Juhász Ferencel

szóva: „Mi tudjuk: az ember dolga kiteljesülni a tisztaságban. Es kegyetlennek lenni a fölme-gasztalásban. Nem sírva ökrendezeni dögig-zabáltan, s életért könyörögni a bomlásban, ön-áru-lásban. Az ember dolga: hogy embernek lenni érdem, hogy végső-bátor legyen az elrendete-tésben, s az elhullásban és fölcemkedésben / nem hihetünk másban, csak a küldetésben.”

S most menjenek csillagnézőbe, nézzék a műveket! S ha Pásztón járnak, a templom mellettí sírnál köszöntés virággal! „Ott csak a teste” — munkái a magyar kultúra fellegvárában, beteljesedetten, mindig nagy szívvel visszaköszönnek. Eltöni őket nemzeti büszkeségünk és kötelességünk.

Czinke Ferenc

(Elhangzott Csohány Kálmán 1981. május 31-én Salgótarjánban rendezett kiállításán.)

1948

C. M. M.